

II RIIGIKOGU

1. istungjärk.

Protokoll nr. 20.

1923 a.

Sisu: 1. Päewakorra wastuwõtmine. — 2. Wabariigi Walitsuse deklaratsioon. — 3. Rkl. H. Heideman'i 10 koosolekuks wäljaheitmine. — 4. Wabariigi Walitsuse deklaratsiooni jätkamine, läbi-rääkimised ja ülemineku-wormeli wastuwõtmine. — 5. Riigikogu istungjärgu waheaja määramise küsimus. — 6. Eesti demokraatliku wabariigi ja Ukraina sotsialistliku nõukogude wabariigi wahel tehtud täiendawa protokollile 25. now. 1921 a. ja sellele täiendawale protokollile 27. maist 1922 a. Eesti ja Ukraina riikide wahel kinnitamise seadus — III lugemisel.

II Riigikogu koosolek 4. augustil 1923 a.
kell 2.20 min.

Kokku on tulnud 88 Riigikogu liiget.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnisson**, wahepeal abiesimees **K. Wirma**.

Sekretääri kohal abisekretäär **O. Köster**, pärast abisekretäär **J. Wain**.

Walitsuse loosis: Riigiwanem **K. Päts**, wälisminister **F. Akel**, kaubandus-tööstusminister **B. Rostfeldt**, teedeminister **K. Ipsberg**, töö-hoolekandeminister **O. Amberg**, põllutöominister **A. Kerem**, haridusminister **A. Weiderman**, sõjaminister **A. Anderkopp**, siseminister **K. Einbund**.

Wälisesitajate loosis on aset wõtnud diplomaatiline korpus pea täies koosseisus.

Päewakord:

1. Wabariigi Walitsuse deklaratsioon.
2. Riigikogu istungjärgu waheaja määramise küsimus.

3. Riigi raudtee peatehaste ja trükikoja 1922 a. puhaskasu jaotamise seadus — III lugemisel.

4. Eesti demokraatliku wabariigi ja Ukraina sotsialistliku nõukogude wabariigi wahel tehtud täiendawa protokollile 25. now. 1921 a. ja sellele täiendawale protokollile 27. maist 1922 a. Eesti ja Ukraina riikide wahel kinnitamise seadus — III lugemisel.

1. Päewakorra wastuwõtmine. Juhataja **J. Tõnisson**: Awan Riigikogu koosoleku. Päewakord on Riigikogu liigetele kätte saadetud.

Teedeminister **K. Ipsberg**: Riigiraudtee peatehaste ja trükikoja 1922 a. puhaskasu jaotamise seadus on II lugemisel niisugusel kujul wastu wõetud, et see igatahes kedagi ei rahulda ja seaduse ettepanek oli tehtud wana walitsuse poolt, kuna uus walitsus ei ole suutnud seisukohta wõtta, sellepärast teen mina ettepaneku seda seadust praegu

päewakorrast ära wõtta, et ka uuel walitsusel wõimalik oleks selle kohta seisukohta wõtta ja teda uuesti esitada.

Juhataja **J. Tõnisson**: Panen teedeministri ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse, loetakse hääli.) Ettepanek on saanud poolt 31 häält, wastu 27 häält, sellega wastu wõetud. Teisi ettepanekuid päewakorra kohta tehtud ei ole. Loen päewakorra wastu wõetuks.

Riigikogu läheb esimese päewakorrapunkti juurde.

2. Wabariigi Walitsuse deklaratsioon. Riigiwanem **K. Päts**: Lugupeetud Riigikogu liikmed! (Wahelhüüe: Tere, kodanluse ülem werekoer!)

Juhataja **J. Tõnisson**: Ma palun korda pidada. Ma palun, kes oli see Riigikogu liige, kes seal hüüdis. (Hüüdjä ei wasta, H. Bauer (kristl.): Pugege laua alla, kui Teil julgust ei ole wälja astuda! J. Temant (põl.) Palume asja selgituseks waheaeg määrata.) Kas tehakse ettepanekuid, kui kauaajaline? (Wahelhüüe: Wieminutiline!) Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on see ettepanek wastu wõetud.

Kuulutan 5 minutilise waheaja.

Waheaeg algab kell 2.25 min.

Peale waheaja jätkub koosolek kell 2.40 min.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnisson**.

Sekretääri kohal abisekretäär **O. Köster**.

3. H. Heideman'i 10 koosolekuks wäljaheitmine.

Juhataja **J. Tõnisson**: Päewakorra esimese punkti juurde asumisel kuuldus sel silmapilgul, kui Riigiwa-

nem asus Wabariigi Walitsuse deklaratsiooni ette kandma, äärmiselt pahemalt poolt raskesti haawaw ja teotaw sõna, wali hüüe. Minu küsimise peale, kes seesuguse haawamisega esineb, ei saanud ma mitte wastust. Selle wäljaastumise tagajärjel oli seisukord niisugune, et wõimatu oli Riigikogu koosolekut jätkata. Koosolek tuli katkestada. Lähemal järetkuulamisel selgus, et seesuguse wäljaastumisega on esinenud rkl. Heideman. Wanematekogu astus sellepeale kokku ja leidis, et rkl. Heideman'i teguwis tähendab korrarikumist, mille karistamine on ette nähtud Riigikogu kodukorra § 115, ja on otsustanud ette panna Riigikogule wälja heita rkl. Heideman'i 10 koosolekuks. Selle järele teen mina Riigikogule ettepaneku heita rkl. Heideman wälja kümneks koosolekuks.

Palun neid, kes selle ettepaneku poolt on... (H. Heideman (töörp.): Palun enesekaitseks sõna.) Mina olen juba hääletamisele asunud, sõna ei olnud warem küsitud, sellepärast ei saa enam sõna anda. (J. Piiskar (is.): Kodukorra põhjal peab ilma küsimata enesekaitseks sõna andma.) (Hääletatakse, loetakse liäali.) Koos on 80 Riigikogu liiget. Wäljaheitmise poolt on 62, see on enam kui $\frac{3}{4}$. § 115. järele on sellest küll, et seda otsust teha. Palun rkl. Heideman'i koosolekult lahkuda. (H. Heideman (töörp.) Lahkub koosolekusaalist.) Sõna on faktiliseks märkuseks rkl. Piiskar'il.

J. Piiskar (is.): Riigikogu esimees tähendas oma seletuses, et ettepanek rkl. Heideman'i wälja heita on tehtud wanematekogu eelkäiwal otsusel. Ma pean tähendama, et meie rühm ei ole saanud kutset sellele wanematekogu koosolekule. Wanematekogu kokkukutsumine on aga Riigikogu esimehe ülesanne.

Abisekretäär O. Köster: Kutse sai minu poolt awalikult koosolekul kõikidele teada antud ja siis, kui kõik Riigikogu liikmed weel koosolekusaalis olid.

Juhataja J. Tõnisson: Sõna on faktiliseks märkuseks rkl. Keerdo'l.

P. Keerdo (töörp.): Ma pean siin tähendama, samuti nagu eelkõneleja rkl. Piiskar tähendas, et nende rühm ei saanud wanematekogu koosolekule kutset, ka meie ei ole seda saanud, waid mina kuulsin juhuslikult, et wanematekogu

koosolek on kokku astunud. Sellest on näha, et wanematekogu koosolek ametlikult ei olnud kokku kutsutud.

Juhataja J. Tõnisson: Riigikogu läheb päewakorras edasi. Sõna on härra Riigiwanemal.

3. Wabariigi Walitsuse deklaratsiooni jätkamine, läbirääkimised ja üleminekuwormeli wastuwõtmine.

Riigiwanem K. Päts: Esimesed, kõigeraskemad aastad Eesti riigi korraldamise töös on mööda jõudmas.

Senni oli wõimatu riigi walitsemises ja seadusandluses kindlama eelkawa järel käia, sest Wene keiserriigi käest päritud seadused olid nii puudulikud ja auklikud, et tuli pea ainult hädapäralist ja juhuslikku parandamise tööd teha, et riikline asjaajamine ei peatuks.

Nüüd tuleb Wabariigi Walitsusel kogu tema käsutada olew riikline wõim selleks liikuma panna, et Eesti wabariik oma õigusliku korra aluseks wõiks lähemate aastate jooksul seadused saada, mis meie elunõuetele wastaksid. Eesmärgiks peab olema Wene seaduste kogu asemele uue Eesti seaduste kogu loomine. Sellele tööle peawad kõik walitsuse osad kohe ja kindla kawa järele asuma. Walitsuse ja Riigikogu käest saab niisugune töö suurt jõupingutamist nõudma, kuid ühisel tahtel ja wastastikusel arusaamisel ning ühiselt kindla töökawa leidmisel on wõimalik loota, et eelseiswate seadusandliste istungite lõpul wõimalik saab olema tunnistada, et suurem osa Wene seadusraamatutest Eesti wabariigis makswusetaks on tunnistatud.

Selles seadusandlikus suurtoos on tähtis kindla järjekorra ülesseadmine seaduste tarwilikkuse ja tähtsuse järel. Walitsus saab kohe selle töökawa wäljatöötamisele asuma ja Riigikogu soovisid wiimase kohta tähele panema.

Seadusandlikku eeltööd, nii palju kui see Wabariigi Walitsuse tegewusega ühenduses on, tahab walitsus nij korraldada, et II Riigikogu wõiks enne oma wolituste lõppu tähtsamad seaduseelnõud, mis ühisel nõupidamisel kindlasse kawas paigutatud, seadustena maksma panna ja et järgmisel Riigikogul mitte asjata hulk seaduseelnõusid ees ootamas ei oleks.

Tähtsamad ja hädatarwilikumad seaduseelnõud on nii mitu korda walitsuse deklaratsioonides nimetatud, et asjata

oleks neid uuesti kordama hakata. Nende seaduste tarwilikkuse ja rutulsuse kohta ei ole suuri mõtete lahkuminekuid, kuigi sisu kohta waated wõiwad põhjalikult lahku minna. Tähtsamate seaduste sisu aga ei oleks mõtet deklareerima hakata. Walitsus toeneb tähtsamates küsimustes kokkuleppe alusel, mis koalitsiooni asunud rühmad wastastikku oma nõudeid piirates, enesele juhtnööriks wõtnud Wabariigi Walitsuse tegewuse toetamiseks ja juhtimiseks seadusandliku wõimu kaudu. See walitsuse tööplaani on kõikidele rühmadele teadmiseks kätte saadetud. Mul ei ole põhjust seda siin kordama hakata. Et ta aga seadusandlikkude aktide juures ei puuduks, siis annan ta ühtlasi ka Riigikogu juhatusel selleks, et ta saaks walitsuse deklaratsioonile juurde lisatud.

Et rahulik ja tagajärjerikas töö nii seadusandlikul alal kui ka walitsuse asutustes wõimalik oleks, tahab walitsus kõige mõjuwamalt nõuda, et igal walitsemise alal kindlasti oleks seaduslikkuse nõuete järel käidud, ilma mingisuguste wahede tegemata üksikute kodanikkude ehk nende liikide wahel. Selle poolest tahab Wabariigi Walitsus oma organidele ise eeskujuks olla.

Majandusliku elu aluseks tahab Wabariigi Walitsus kokkuhoidluse ja kawa-kindluse seada.

Põllumajandus on Eesti riigi loomulik majanduslik põhi, selle ülesehitamiseks tuleb pearõhku panna, ja see ülesehitamine ei ole enne hästi wõimalik, kui meie suure ulatusega maauuendus ei ole lõpule wiidud, kui wõimalikuks ei ole tehtud maakultuuri tõsta ja laiendada. Tööstus ja kauplus wõiwad Eesti riigile wärsket majanduslikku jõudu anda, nad peawad aga olema rajatud meie oludele wastawatele alustele ja peawad sihikindlalt ära kasutama meie looduswarasid ja kõige pealt nii juhitud olema, et meie püüaksime rahustada oma tööstussaadustega oma koduseid tarbeid.

Walitsusel on kõigil neil aladel wõimalik heade tagajärgedega tegutseda ainult siis, kui seltskond oma wabade asutustega walitsust toetab ja heatahtlikult kaasa aitab. Oma poolt tahab walitsus usaldusega seltskonnale wastu tulla ja kaasa mõjuda, et seltskondlikud asutused oma korralduse poolest wõiksid ajakohaselt täieneda.

Meie majandusliku elu tasakaal kujuneb Eesti marga piisivas ostujõus. See oleneb kokkuhoidlusest riigi majapidami-

ses, heast ja kindlast korrast, reaalsest majanduspoliitikast ja õiglasest maksude-süsteemist. Ühe ja kahe aastaga ei suudeta kõiki neil aladel tekkiwaid ülesandeid täita, on tarwis olla kannatlik ja kindel, parem mõni enneaegne ja jõule niitewastaw kuigi meeldib, uuendus ootama jätta, kui riigi majanduslikku tasakaalu ähwardada. Mitte waenulikkus ja kartus sotsiaalsete uuenduste wastu ei ole selle põhjuseks, kui Wabariigi Walitsus kõigile sel alal ettetoodawatele nõuetele kohe täies ulatuses ehk wastu ei tõtta, (J. Piiskar (is.): T a e i t a h a.), waid kindel tahtmine noore Eesti riigi majanduslikku tasakaalu igasuguste ootamatuste eest ära hoida.

Haridustöö, mis sihitud selle poole, et igaüks, kel loomulikud waimuanded lubawad, wõiks algkoolist alates ülikoolini edasi jõuda, tahab oma täies ulatuses lõpule wiia. See nõuab veel palju korraldust ja kulu, pealegi tuleb veel elukutseliste koolide wõrk juurde luua. Rahwahäälendamisel ilmsikstulnud rahwa tahtmist usuõpetuse asjus tahab walitsus nii kehasutada, et seaduse mõte täielikult teostamist leiaks ja et usuõpetuse pedagoogilise külje üle walwamine haridusministeeriumis eriliselt ettewalmistatud juhtiwa jõu kätte saaks usaldatud. (J. Piiskar (is.): P a p p i d e k ä t t e!).

Kõigi meie naabritega tahab Wabariigi Walitsus rahu ja head wahekorda edendada ning pinda leida, et majanduslikku läbikäimist tihendada ja wastastikuks kasuks korraldada. Eestil wõib olla ainult üks wälispoliitika, leida heatahtlisi toetajaid ja häid sõpru teiste rahwaste näol, et oma noort iseseiswust kaitsta ja kindlustada, kusjuures Wabariigi Walitsust saab juhtima juba Eesti riigi algusest kestnud orientatsioon riikide poole, kes oma wälispoliitikas tegelikult rahwaste riiklist enesemääramist tunnistawad ja selle aate teostamist ka meie poolt on heatahtlikult toetanud. Endisel eeskujul tahab Wabariigi Walitsus suurt tähelepanu selle peale panna, et meie osawõtmine rahwasteliidu tööstest täieneks ja meie riiklised asutused selle töö käigu üle igakülgset informeeritud oleksid.

Walitsus asub selle teadmiselega oma eelkäijate tööd jätkama, et ta korruga ja lühikese aja jooksul ei suuda kõiki nõudmisi ta tarwidusi rahuldada. Walitsus tahab aga oma tööd teha usalduses kogu seltskonna wastu, head wahekorda ja arusaamist otsides Riigikoguga ja kindlas

usus; et meie rahwas, kes suurte jõupingutustega Eesti riiki senni ehitanud, walitsusele ka praeguses koosseisus alati heatahtlikuks toetajaks, nõuandjaks ja julgustajaks saab olema, kui peaks tarwis olema riigiwankri eest suuri raskusi ära weeretada. Walitsuse kindel püüe saab olema riiki nii juhtida, et demokraatliku riigi mõte meie rahwas ikka sügawamale tungiks, et selle riigikorra kindlamaks kantsiks tõuseks rahwa kindel tahtmine, tagasi tõrjudes ja häwitades oma kogujõuga kõik pealetungimised, mis sihitud waba, demokraatliku ja iseseiswa Eesti wastu.

K. Wirma (sd.): Et Riigikogu hommikust saadik on koos istunud, teen ettepaneku waheaega määrata kunni kella 4.

M. Martna (sd.): Pean oma parteisõbra ettepanekut täiendama. Et Riigikogu liigetel on waja koju sööma minna ja 1 tunniga edasi tagasi käia ei jõua, teen ettepaneku waheaega määrata kunni kella 5. (**K. Kornel** (rhw.): Aitab kella neljani küll.) Teie tehke ettepanek kella 4, mina aga kella 5.

Juhataja **J. Tõnisson**: Waheaja kohta on tehtud kaks ettepanekut: Rkl. Wirma poolt kunni kella 4-ni ja rkl. Martna poolt kunni kella 5-ni. Et rkl. Martna ettepanek kaugemale ulataw on, siis panen ta esimeseks hääletamisele. (Hüüded: Esiteks waheaeg hääletada.) Waheaja kohta eraldi ettepanekut tehtud ei ole, aga et soowitakse enne waheaega hääletada, siis asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on otsustatud waheaega määrata.

Kes on rkl. Martna ettepaneku poolt, et waheaeg määrata kella 5-ni? (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on rkl. Martna ettepanek tagasi lükatud.

Kes on rkl. Wirma ettepaneku poolt, et waheaeg määrata kella 4-ni? (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on rkl. Wirma ettepanek wastu wõetud.

Kuulutan waheaja kunni kella 4-ni.

Waheaeg algab kell 3.10 min.

Peale waheaega algab koosolek kell 4.20 min.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnisson**.

Sekretäri kohal abisekretäär **O. Köster**.

K. Ast (sd.): Wäga lugupeetud Riigikogu liikmed! Loodetawasti on teil weel meeles, et sotsiaaldemokraatliku tööliste partei Riigikogu rühmal oli wõimalus juba walitsuse ametisse kinnitamise päewal oma seisukohta awaldada. Meie mõõtsime oma wahekorra Wabariigi Walitsuse wastu arwustawalt waatekohalt ja hääletasime walitsuse ametisse kinnitamise wastu. Nüüd, kuulates Riigiwanema deklaratsiooni ja tutwunedes walitsust moodustawate erakondade walitsemiskawa ja tööplaaniga, ei ole meil mitte põhjust oma esialgset seisukohta rewideerimisele wõtta. Meie ei saa oma kõigeparema tahtmise juures ühineda selles kooris, mis kostis peale Wabariigi Walitsuse kinnitamist mõningates ringkondades, meie ei saa kuuluda nende hulka, kes tahawad olla sel puhul lojaalsemad, kui lojaalsus ise ja kes tahawad olla kuningriiksemad, kui kuningas ise, see tähendab, meie ei saa mitte kuuluda nende hulka, kes on ülistawalt hüüdnud, et ei wõi enam olla, ei wõi enam mõelda Eestis paremat walitsust kui uuesti walitud walitsus. Kui meie tahaksime mõttetargaga kaasa ütelda, et kõik olew on õigustatud, siis meie peaksime muidugi tunnistama, et enamusrühmade antud talituswiisi juures tõepoolest paremat walitsust koondada ei saadud. Aga sellest ei järgne mitte, et meie peaksime selle seisukohaga leppima ja peaksime selle walitsusega, kui paratamatuga rehkendades rahule jääma.

Deklaratsioon on, austatud Riigikogu liikmed, nagu kollektiiv produkt enamasti ikka üldkujuline, oma moodi ümmargune, kuid ütleb wäga wähe. See deklaratsioon ütleb öeldes wäga wähe, aga waikides wäga palju. Ma tahan sellega ütelda, et selles deklaratsioonis on wäga palju segaseid kohti, mis wõib nii ja teisiti tõlgitseda, selle järele kuidas tõlgitseja tahtmine on, wõi kuhu poole külge ta sümpatiseerib. Seal wõib wälja lugeda ka seda, mida sugugi ehk mõeldud ei ole. Seal on igasuguseid interpreteerimise wõimalusi. Seal on palju ütlemata jäetud ja wist targu, meelega ütlemata jäetud. Aga mis seal öeldud on, see ei suuda meid mitte rahuldada ja see ei wasta kaugeltki sellele pikale ettewalmistusele, mis kestis 7 nädalat, enne kui walitsus kokku saadi. Kui nüüd meeles pidada, et koaleeriwad rühmad wõrdlemisi palju koosolekuid pidasid ühiselt, kui ka üksikult oma ette, — meie sellest muidugi isiklikult lähemalt ei

tea, waid otsustame selle üle ajakirjanduses ilmunud teadete järele, — siis peaks arwama, et pärast pikka kauplemist, pärast seltskondliku meeleolu pinewilhoimist, deklaratsioon ja walitsuse töökawa põhjalikult läbi mõeldud on, wäga soliid muljet peaks awaldama, ning üldist rahuldust pakkuma. Meie ei suuda siin mööda minnes ütlemata jätta, et kui Asutawa Kogu ajal sotsiaaldemokraatidel tuli kaasa teha walitsuse moodustamise töös, siis kodanline ajakirjandus sotsiaaldemokraatidele nii mitmel korral ette heitis, et sotsiaaldemokraadid olewat selles süüdi, et meil walitsuse kriisid liig pikale tikuwad wenima. Ometi ei mäleta Eesti wabariik ühtegi pikemat walitsuse kriisi, kui see, mis nüüd, olgu õnnelikult wõi õnnelt, möödas on. Aga see kord ei wõtnud sotsiaaldemokraadid walitsuse moodustamise tööst mitte osa, see tähendab, nendele ei antud mitte pinda sellest tööst osa wõtta. Kus peaks siis nüüd kurjus seisma? Mis takistasid nüüd walitsuse moodustamist, kus ühemõttelised inimesed koos olid, inimesed, kes ilma mingisuguse reservita kodanlise ilmawaate poole hoiawad? Mis takistas nüüd walitsuse kokkuleppe saawutamist? Kuigi sotsiaaldemokraadid praeguse walitsuse moodustamisest osa ei wõtnud, kah nüüdki weel katsutakse süüdi sotsiaaldemokraatide kaela weeretada. Arwatawasti ei wõtnud need süüotsijad oma mõtteawaldusi tõsiselt. Kuid iseloomulik on, et püütakse haige pea pealt terve pea peale pattusid weeretada.

Meie näeme, et kodanlised erakonnad mõistsid kriisi õieti pikale wenitada, et nendel oli palju oma wõorkoja huwisid, mis neid ei lubanud walitsuse kriisi rutiini lahendada. On päris huwitaw jälgida, kuidas wiisi kõige imekeerulisemaid kombinatsioone loodi, kuidas saawutati wahest, välispidiselt waadates, sügawdramaatilisi momente ja kuidas jälle üle mindi koomilisele. Kui seda pikka kontserti, mis 7 nädalat anti, waadata, siis tuletas see meelde Krölowi walmi, milles räägitakse, kuidas eesel, kits ja mesikäpp tahtsid kontserti anda. Nad leidsid, et nende kontsert ei kõlanud hästi, sellepärast, et nad ei osanud õieti istuda, õiget kohta wõtta. Meie walitsuse kujundajad istusid ka mitmesugustes erakondades, ja tahtsid mitmesuguseid positsioone, mitmesugust asendust leida. Kui nägid, et see midagi ei aita, siis tegid katset merele sõitmisega.

Kuid kõigest hoolimata wenis see kokkulepe ometi pikale, see ebakontsert ei tahtnud ometi mitte kokkukõlla tulla. Kui ta siis, nagu pärast walitsewate erakondade lehed ise tunnistasid, otsekui wägiwaldselt kokku kõlastus, siis leiame meie kokkuleppe kawast ja esitatud deklaratsioonist sarnaseid puudusi, mis meie kuidagi wabandada ei saa. Mõnes küsimuses on deklaratsioonis mindud kunni seadusandlikkude detailideni, kuid sealsamas ei sisalda deklaratsioon sarnastes tähtsates, lõikawates küsimustes, nagu näituseks elukallidus, korterikitsikus ja maksuasjandus, peaaegu mitte ühte sõnagi. Kui neid asju on nimetatud, siis on need kuhugile kokkuleppe kawasse wõi tööplaani mahutatud wiimaste paragrahwidena, mahutatud nagu mööda minnes ja muuseas. Ometi ei saa meie kuidagi salata, et elukallidus meil mitte seisma ei ole jäänud, waid edasi kestab ja et korterikriis Eestis palju suurem on, kui ühelgi teisel maal. Tuntakse mujalgi suurt korterikitsikust, kuid Eesti on selles suhtes küll wist teistest kultuurimaadest ette jõudnud!

Huwitaw on see, et nähtawasti koaleeriwad rühmad isegi aru on saanud, et need kokkuleppe alused, mida nad meile tutwustamiseks kätte saatsid, ja see deklaratsioon, mis täna ette kanti, tõepoolest niiwõrd puudulikud on, niiwõrd wähe ütlewad, et ka nemad ise ei saa kõige sellega rahul olla. Meie teame, et ühele walitsust moodustawale rühmale, demokraatlikule liidule, walitsuse loomine ja pikk kokkuleppe otsimine lagunemisega ähwardab, kui ta mitte juba lagunenu ei ole. (Wahelhüüded demokraatliku liidu kohtadelt: Ei ole. Asi on korras. — Wahelhüüe pahemalt poolt: Kas uuesti.) Teie liidu ühe osa liikmete sõnawõtmine walitsuse ametissekinnitamise päewal oli igatahes sarnane, et sellest ainult üht järeldust wõib teha: asjaseletajad peawad hääletama walitsuse ametisse kinnitamise wastu. Kui nemad seda mitte ei teinud, kui nemad erapooletuks jäid kõigist oma seletustest hoolimata, siis tuleb seda samasuguseks loogiliseks wassinguks pidada, nagu neid loogilisi wassinguid teie seletusest enesestki kuulajatele kõrwu kostis. Üks walitsewate rühmade suurematest lehtedest, nimelt „Postimees“, tunnistas järgmisel päewal pärast walitsuse walimist esimesel leheküljel juhtiwal kohal, et seda walitsust, mida pika aja jä-

rele on suudetud kokku saada, mitte püsiwaks walitsuseks pidada ei wõi ega ei wõi temast arwata, et ta maa nõudeid rahuldab. Need ei ole just mitte „Postimehe“ täpipealsed sõnad, ma ei ole seda lehte kaasa wõtnud, aga selle lehe wäljenduse wõi kirjutuse mõte oli sarnane. Weel rohkem, meie näeme, et isegi — kui lubatakse nii ütelda — elukutseliste palmioksakandjate ja trompeedipuhujate koorist on weel täna, kus walitsuse deklaratsioon ette kanti, kostnud sarnaseid hääli, mis nende esialgse ülistawa hääletõstmisega mitte enam kooskõlas ei seisa. Ma mõtlen siin „Kaja“ ning „Päewalehte“. Kui nüüd lugu niiwiisi on, et ühe koaleeriwa rühma häälekandja lausa tunnistab, et walitsust weel püsiwaks pidada ei saa ja et see kokkulepe weel kaugeltki lõpulik ei ole, ja kui need, nagu ma ütlesin, kes ilma mingisuguse reserwita ülistama on harjunud, nii kokkulepet ennast, kui ka walitsuse kokkuseadmist enam ei kiida, waid kaks päewa hiljem leiawad asju, mille wastu nad peawad waidlema õige terawal kujul, siis on see kokkulepe halb ja ei rahulda isegi kokkuleppijaid endid. See lugu tuletab meelde, kutsub ettekujutusse ühe kaljakeetmise loo, mida toimetas terve kihelkonna rahwas. Tõttas iga mees, tõttas iga naine ja tõi omalt poolt wett. Suur astja täideti weega, kuid mitte keegi ei taipanud tuua ei jahu, ega rokka, ega leiba, ega pärmi, mida kaljakeetmiseks tarwis oleks läinud. Keedeti terve rahwaga, aga kali joomiseks ei kõlbanud.

Ka see deklaratsioon on jäänud ilma pärmita ja kali ei ole sarnane, mis kihelkonna rahwast wõiks joota. Pean weel rohkem ütlema, nimelt seda, et deklaratsioon niihästi kui ta ka kokku seatud ei ole, ei tähenda palju, waid tähtis on ikkagi see, kuidas deklaratsioon antud lubadusi ja ülesseatud põhimõtteid tegelikult teostatakse. Austatud härrad kuulajad! Kui nüüd walitsuse kujundamisel, walitsuse kawa kokkuseadmise juures on kõige omapärasemad hüppermodernismid lubatud, kui on harilikudest parlamendi kommetest katsutud mööda minna, kui on isegi nii kaugele mindud, et üksikute ministri abi kohtade pärast on lahinguid löödud, kui sarnast lausa futuristlikku riigitarvuse teed on käidud, siis ei saa meil mitte usku olla, et härra Riigiwanemal ehk teistel, kes selle kawa wäljatöötamisel tegewad olid, korda läheks deklaratsiooni ellu wiia. See omapärane kriisitamine ja iseäralik talituswiis ütleb, et ka

tulewiku jaoks meilt ära wõetakse lootus walitsuse teowõimukusse. Kui juba walitsuse loomise juures pole suudetud oma tööplaani kinni pidada, mis siis weel edaspidi. Teie kokkuleppe kawas ja tööplaanis ütleb § 2 järgmist: „Igal ministeeriumil peab oma juhtiw jõud (minister) olema, kelle peale mõne teise ministeeriumi juhtimist wõib ainult ajutiselt wastawa ministri ajutisel äraolekul panna“.

Kas praegusel silmapilgul Eesti wabariigis kohtuministri puudumine on „ajutine“ wõi midagi muud? Ma arwan, ajutiseks puudumiseks nimetatakse seda, kui minister küll olemas on, aga mõnel iseäralisel põhjusel ametikohuseid ei saa täita. Nüüd näeme aga, et Wabariigi Walitsuse kokkuseadmise juures ei ole korda läinud 7-me nädalisest pikast tööst hoolimata uut ministrit leida ja kohtuministri koht haigutab wastu nagu eile tühjalt.

Riigiwanem oma deklaratsioonis ütleb weel, et Wabariigi Walitsus seab endale ülesandeks ja eesmärgiks Wene seaduste kogu asemel uut seaduste kogu wälja anda. Ma kriipsutan alla härra Riigiwanema ütelust, et walitsus seda k o h e lubab teha. Tööplaanis räägitakse samast asjast kokkuleppe p. 6, et praeguse Riigikogu ajal tuleb ülemineku seadusandlusele lõpp teha. Sama punkti wiimases lõikes öeldakse, et selle suure seadusandlise kawa teostamisel tuleb eeltöö ühtlustamine, juriidiline ja tehniline juhtimine kohtuministeeriumi peale panna, mille koosseisu selleks otstarbeks ajutiselt tarwilikkude asjatundlikkude jõududega täiendada tuleb.

Eesti seadustekogu luua, see on isenesest väga tarwilik ja niisugust soowi wõib ainult terwitada. Edasi lubab walitsus selle suure töö kallale k o h e asuda ja ütleb ka, et selle töö kordaseadmise ja ühtlustamine jääb kohtuministeeriumi hooleks. Kuid austatud Riigikogu liikmed, seda kohtuministeeriumi ei ole. Kuidas wiisi ja millised tagajärjed wõiwad olla sellel ühtlustamise töö ja sellel juriidilisel tegutsemisel? Teie mäletate, et alles eelmisel Riigikogu koosolekul kohtuministeeriumi koosseisu suurendamine, nimelt kohtuministeeriumi kodifikatsiooni osakonna liigete arwu tõstmine käsil oli ja arwatawasti just selles teadmises, et neil suur töö ees seisab, nagu seda walitsus oma töökawas lubab kohtuministeeriumi peale panna. Aga kui nüüd selsamal kohtuministeeriumil ei ole isegi juhti ja lä-

hemal ajal lootustki ei ole selle töö jaoks wastawat ministrit saada, siis võime ütelda ilma kübeme sõrd liialdamata, et härrad walitsuse moodustajad, härrad walitsuse liikmed mitte ei suuda seda lubadust täita, mis deklaratsioonis ja kokkuleppe kawa esimestes lausetes lubatud.

Sedasama võime meie ütelda ka töökawa p. 5 kohta, kus on öeldud, et ametnikkude osawõtmine ärilistest ettevõtetest tuleb rewideerimisele võtta ja sel sihil korraldada, et riigiametnikkude ja kõigi nende, kelle läbi walitsemisewõimu teostatatakse, osawõtmine igasuguste äriliste ettevõtete juhtimisest ja asutamisest keelatud saaks. Kui teie nüüd niipalju olete sellest punktist lugenud, siis võite arwata, et see käib ainult lähemate walitsusjuhtide kohta, kuid wiimane lõige tähendab, et eeltähendatud põhimõte tuleb juba uue walitsuse kokkuseadmisel makswaks lugeda. Järjekult peaksime meie uskuma, et uuesti ametissekinnitatud walitsuses ei leidu ühtki inimest, kes võtaks osa suuremate äride juhtimisest; aga awalik saladus on see kõigile, et see nii ei ole. Ja ma tahaksin küsida, austatud härrad, kas sarnased suured ärid ja kontorid, nagu näituseks „Atlanta“ wõi „Silwa“ on, mitte äride hulka ei kuulu wõi wõib neid korruga heategewateks asutusteks lugeda ja neile riiklikku toetust kindlustada, sest teadupärast ollakse Eestis toetusandmisega erakapitalistidele õige ohter, õige wastutulelik, nagu näitab Wene-Balti tehaste lugu ja tema rentnikkude Inglis-Balti seltsi lugu, kellele meie jälle alles hiljuti, see on eelmise Riigikogu wiimastel päewadel, suured toetussummad määrasime, mille tagasisaamine väga küsitaw. Seda nimetasin ma mööda minnes, kuid ma tahtsin ainult tähelpanu juhtida, et ka weel teie kokkuleppe punkt on, mille juures olewat, kui ajakirjandust uskuda, väga kaua waieldud, nimelt see punkt 5, mida ma siin ette kandsin ja et ka seda punkti ei ole walitsuse moodustamise juures arwesse wõetud. Kui nii on, et meie juba kahe kokkuleppe tähtsama punkti kohta võime ütelda, et neid algusest peale on ignoreeritud, siis, austatud härrad, lubage, et me kogu selle töökawa kokkuseade peale kahtlase pilguga waatame. Meie ei arwa, et walitsuse liikmed isegi usuks ja et härra Riigivanem usuks, et tema suudab ja tahab selle kawa järele käia.

Iseäranis palju, nagu teil kõigil meeles on, kõneldi, waieldi ja räägiti praeguse walitsuse moodustamise juures pöpside-

küsimuse üle. Ma ei taha selle asja üle ironiseerida, sest meie saame aru, et see on üks tähtis küsimus, aga meie ei saa mitte tunnustada, et see oleks kõige hädatarwilisem küsimus ja sedawõrd erilise kaaluga, et just tema ümber oleks pidanud maadluse raskuspunkt kehastuma. Meile ei ole üksi pöpsideküsimus tähtis. Meie soowiks, et Wabariigi Walitsus selle küsimuse all ainuüksi pöpsu ei mõistaks, waid meie peame selle küsimuse all nägema üldse eluasemeküsimust üldises mõttes, mitte ainult kitsas mõttes. Meie maal ei ole pöpsid üksi eluaseme poolest kindlustamata, waid weel vähem kindlustatud on peawarju poolest need endised mõisatöölised, kes olid sunnitud maawõrandamise puhul endistelt kohtadelt lahkuma, aga uuteks asunikudeks ei ole saanud hakata; nende seisukord on weel palju meelegeitlikum, kui pöpside seisukord. Ja austatud härrad põllumehed! Kui teie selle küsimuse juurde tulite, siis ei oleks teie mitte pidanud ära unustama, et sellel küsimusel ka meie põllumajanduse kohta suur tähtsus on, ja teie eraldi oleks pidanud seda (W a h e l h ü ü e p a r e m a l t p o o l t : K a s t e i e p o o l m a j a n d u s e s t t e a t a k s e .) Mis teie ütlesite? (W a h e l h ü ü e : S e e o n t e m a s a l a d u s .) Teie peaks olema hästi teada, et meil enne ilmasõda põllutööstuses tööljõudude küsimus tunda andis. Ei ole kellegile saladus, omal ajal kirjutasid sellest ka need lehed, mida praegune härra Riigivanem juhatab, — et meil olla ebanormaalne suur wallaliste inimeste wool maalt linna, ja tol korral ei saladud, et selle nähtuse põhjuseks äraelamise tingimised, esimeses jões korteritingimised, mis perekonna asutamist ei võimaldanud, ja teises jões palgatingimised, mis äraelamise võimaluse raskeks tegid, mõduandwad olid. Ja kas teie siis nüüd tahate uskuda, et see seisukord, mis ajutiselt meie maal on püsima jäänud, et seegi willets seisukord edasi wõiks püsida; kas teie tõesti usute, et kui meie tööstus suudab jõuliselt jalad alla võtta — suurtööstusest juttu ei saa olla, aga millel meil arenemise võimalusi on, see on keskmise tööstus, see suudab loomulikult ennast arendada — ja kui seal kõrwal weel Wene-maa majanduslikus ja poliitilises mõttes soodsamaid tingimisi pakkuma hakkab, kas teie siis usute, et ei alga meie maalt uuesti põgenemine, mida enne ilmasõda tundsimine. See küsimus oleks põllumeestele väga tähtis. Salata ei saa, ja on

enam kui selge, et kui meie maaproletariaadile inimlikku elu ja ülespidamist ei anna ja kui meie maaproletariaadile eluaset ei kindlusta, niiviisi, et tal võimalus oleks endale perekonda soetada, et ta ennast inimesena tunneks, mitte rebasena põõsa all, siis maksab see ka... (W a h e l h ü ü e: R e b a n e e l a b k o o p a s.) Üsna õige. Ma ei mõtelnud „Päewalehe“ Rebast, sest tema on oma uues hoones peawarju poolest kindlustatud. Siis oleks see ometi õnnetus meie produktsioonile ja põllumajandusele. Sellepärast ütleme meie, — sotsiaaldemokraadid, — ma ei ütle mitte, et meil sellepeale patent oleks wõetud, — popsideküsimus, eluasemeküsimus on rahwamajanduslik küsimus. Wabariigi Walitsus ja Riigikogu peaks asuma selle küsimuse juurde. Aga nagu meie seda walitsuse kokkuleppes ja tööplaanist näeme, ei anna see mingisugust lootust selleks. Mida sisaldab siis õieti see kawa ja tööplaan, mis nii pika aja jooksul wabritseeritud, popsnikkudeküsimuse kohta? Ta oskab tõesti imewääriiselt wähe sisaldada. Terwele sellele asjale on antud seaduslik kuju, nagu juba alguses nimetasin, ja sellepärast on temast wäga hea rääkida. See kokkulepe ja kawa ütleb õige wähe. Kaotatakse ära keeld, mis ei võimaldanud talumaid eraldada vähematest tükkidest ja antakse 2 aasta jooksul selle keelu ära kaotamise järele võimalus popsidele ja talumeestele omawahel kokku leppida. Aga kui nemad mitte kokku ei lepi, nähakse ette peale selle 2. aastast tähtaega, et riik kindlustab popsnikkudele selle maa, mis neil tarwitada oli, pikaajalisele rendile. On üteldud, et see rendiaja pikkus on nimelt 50 aastat, missuguse aja järele maa päritawaks muutub. Kui wabatahtlikku kokkulepet popsniku ja maaomaniku wahel mitte ei sünni, pärikseda seda maad popsnikkudele ei anta, see on kõige kaugem, milleni juletakse minna. Antakse popsnikule kuuluw maa 50 aasta peale rendile, aga seegi kokkuleppeosakene kaotab iga-suguse mõtte, kui meie waatame järgmise kokkuleppe punkti 25 lit. b. äramärgitud koha peale, kus öeldakse, kui popsikoha eraldamine talumaast wiimase ühtlust rikub, selle põllumajanduslikku kasutamist muul wiisil tõsiselt takistab, siis on taluomanikul õigus popsi tema koha pealt minema kihutada, ja edasi, kui talu, mille piirides pops asub, vähemaks, kui normaal taluks kujuneb — ökonoomilise üksusena wõetud —, on maaomanikul sa-

muti õigus popsi selle maa pealt minema sundida. Mis tähendab see, kui popsi-koha eraldamine talumaa ühtlust rikub? Kas ta siitsaadik ühtlust ei rikkunud? Sest pidage mees, jutt ei ole mitte maa-wõõrandamisest popsikrundi külge, waid sellest wäikesest põllutükist, mis popsniku käes praegu tarwitada on, mida taluomanik on wõinud anda ilma, et tema oleks sellega oma talumaa ühtlust rikkunud. Kuidawiisi see siis nüüd korraga talukohtade ühtlust rikub? Ja mis tähendab weel see, et ta ka „muul wiisil“ takistus talumaa põllumajanduses teeb. See „muul wiisil“ on juba sarnane mõiste, et selle alla kõik wõidakse kokku kuhjata, mis iganes popsnikkude kohta ette tuua on. Kui seda silmas pidada ja arwesse wõtta, et selles kokkuleppes räägitakse, et riik asub uudismaade harimisele, kui muidu popsidid tarwiliku maa-alaga kindlustada ei saa, ja kui sealjuures popsi sunniasundamise põhimõte maksma pannakse, siis on selge, et pops igal juhtumisel oma õiguse 50-ne-aastase rendi peale kaotab. Kui seda tendentsi, mis seadusest läbi käib, waadelda, siis wõime öelda, et see kokkuleppe kawa ei ole popsidele mitte kasuks tulnud, waid otsekoheses joones kahjuks. Siitsaadik oli nendel wäikestel-meestel, kes endile ütikesi jõudsid üles ehitada ja kapsamaa kindlustada, lootus, et Eestis ometi pärast seda, kui suur ajalooline ülekohtus on jälle heaks tehtud, tahetakse ka nende kohta wäikest õigusekest teostada. Nemad lootsid ja loodawad weel tänapäewgi, et need wäikesed ütikesed, mis nad suutnud endile üles rajada, neile pärisomanduseks jääwad, et neid ei sunnita oma ütikesi asetatud pinnalt ära wiima ja et see wäikene kartuli- ja kapsamaa ka neile pärikseda jääb. Austatud härrad „kokkuleppijad“ on selle lootuse nendelt inimestelt riisunud. Nüüd teawad nemad, et on seaduslik alus, kuidas neid nende pesakestest välja pillutakse. Selles mõttes ei lahenda walitsuse tööplaan ja kokkuleppe kawa wäikeste popsnikkude ja asunikude eluasemeküsimust mitte. Need, kes asju hakkasid lahendama, on neid niiviisi lahendanud, et nende kokkuleppe tagajärjel ei ole popsi lootus mitte täide wiidud, waid nad peawad teadma, et neil tuleb mätta seegi lootus, mis siamaani weel südames pesitses. Mina arwan, et ainuke pääsetee meie maa proletariaadil ja popsnikkudel on see, et Riigikogu ja Wabariigi Walitsus loodetawasti mitte ei suuda seda

seadust wälja anda, mida nemad siin ette on näinud, waid et selle küsimuse otsustamine —, ja ka mina tahan selleks omalt poolt kaasa aidata, — loodetawasti jääb tulewase Riigikogu otsustada. Siis on walijatel ka oma sõna siin kaasa öelda. Igatahes ei ole praeguse walitsuse käest, nagu meie nüüd uskuma peame, popsidel ega ka teistel proletaarlastel midagi oodata.

Aga kuidawiisi põhjendati seda popsideküsimuse otsustamist, mis sündinud on. Öeldi, et on lubamata, kui meie Euroopa ees ennast komprometeerida ei taha ja kui meie ei soowi oma majapidamises ja kodanikkudes kindlustamatuse tunnet tekitada, — on wõimatu asuda talumaade wõõrandamisele. Niipalju kui meie kuulnud oleme, ei olnud selle kokkuleppe kawa asjus juttu talumaade wõõrandamisest, ei ole ka ennem sellest juttu olnud ei ajakirjanduses, ei mujal. Wõib olla, et mõnes kommunistlikus ajalehes on sarnased nõudmised üles seatud, et talumaad tulewad wõõrandada. See, millest popsnikkudeküsimuse juures on kõneldud, ei ole mitte talumaade wõõrandamine. Seal on jutt ainult sellest, et popsnikkudele kindlustatakse see maaosa, mis nende käes tegelikult tarwitada. Esiteks on see suur demagoogia, kui talumaade wõõrandamisest räägitakse ja teiseks pean ütleva, et need härrad oskavad nii hellad olla oma omandusega ja leiawad, et see suur ülekohus on, kui mees 40 aastat koha peal ja omale kümne küünega maalapikese üles harinud, kui see nüüd tema jaoks ära wõõrandatakse. Aga see ei ole mitte ülekohus, kui popsi sunnitakse oma hooneid, mis ta omal ajal üles ehitanud, maha lõhkuma ja tema edaspidine elamiswõimalus ära häwitatakse, ära lõhutakse. Nende härrade arwates on ainult see ülekohus, kui häärberitele liiga tehakse, aga kui urtsikutele liiga tehakse ja need maa pealt ära pühitakse, see ei ole mitte ülekohus ega patustamine püha eraomanduse wastu. Ostetud talu eraomandus on püha, popsniku oma on aga niisugune asi, mille kohta Rooma seadused ei maksa. Siin on nähtawasti härrad maaliitlased, eraldi põllumehed, Krapotkini sõnu: „sõda lossidele, rahu urtsikutele!“ mõistnud wastupidises mõttes — „Sõda urtsikutele, rahu häärberitele.“ See on väga kena riiklik tarkus meie parempoolsete härrade poolt. Aga sarnast tarkust teie kuigi kaugele arendada ei suuda. Ja kui

nüüd nõndawiisi wäikemehe omandusest mitte midagi hoolides, oma omanduse eest lõwina sõditakse, siis on asi halb. Sealjuures ei unustata mitte ära endistele aadeli-meestele, kellele kuuluwatest maadest riigi maatagawarad on loodud, tasu anda. Wastaw kokkuleppe punkt ütleb, et riigistatud maade endiste omanikkudega tuleb wahekord selgitada ja esimeses järjekorras maa eest maksetawa tasu seadus wälja töötada. Siin ma näen, et selles küsimuses püütakse rutata ja ei unustata „i“ le pead peale panna. Aga lubage kahelda, et ka seegi tarkus wast niisugune ei ole, mille kohta meie öelda wõime: „Waat nüüd nopiti taewast tähed.“ Teie mäletate ju kõik, kui Asutawas Kogus maaseadus arutamisel oli, siis arwati, et see sarnasel kujul, nagu Asutaw Kogu seda plaanitses, sootu wõimatu on ja et see terwe Euroopa riikide arwamise meie wastu üles ässitaks, ja et meie peale hakatakse waatama kui Wene kommunistide peale. Aga teie nägite, et maaseadus wõeti siiski wastu ja Lääne-Euroopa teades on Eestis maad ilma tasuta wõõrandatud. Teie peate alles seletama inglasele, et meie maaseadus ka wastawat tasu ette näeb. (Wahelhüüe paremalt poolt: Teie räägite sellest sellepärast, et Teie talumaad peale ei ole popsi!) Waadake, teil on ikka õigus. Ma ütlesin, et mehed on oma pajaagu läbi waadanud ja mitte kaugeemale näinud. Mehed on seisnud oma jaamaesisel komandandina. Ma wõin teid rahustada, et ma ei ole ise pops teise maa peal ja ei ole ka krundiomanik. Kõne all oli aga tasuandmine mõisnikkudele wõõrandatud maade eest. Meie nägime tagant järele, et Lääne-Euroopa mitte ei kõssanudki maade wõõrandamise peale, kuigi Lääne-Euroopa teada maa just ilma tasuta on wõõrandatud. Ei meie riiklikus rahaasjanduses, ei muidu meie majanduslikus elus pole mingisuguseid wapustawaid tagajärgi sellest tekkinud, et tasumaksmine wõõrandatud maade eest 4 aastat wiibib. Mitte midagi pole selle tagajärjel tekkinud ega Eesti riigis midagi katki läinud, ei meie panga- ei rahaasjanduses, muudkui aina wõitnud oleme selle läbi. Siis oleks tõesti imelik nüüd seda wana küsimust ellu kutsuda, mis juba maha on maetud. Tasuandmine peaks sündima uute majapidajate kulul, kes suure waewaga endale praegu ütikesi üles ehitawad ja kellest meie loodame, et nad tulewikus meie

põllumajanduse tõstjateks on. Wäga palju on härra Riigiwanema deklaratsioonis kui ka walitsuse kokkuleppe töökawas kõneldud põllutööstusest üldse. Keegi ei taha mitte selle nii iseenesest mõistetawa wastu waielda, et Eesti esimeses järjekorras põllutööstuse maa on ja selleks kahtlemata ka jääb lähemate aastakümnete jooksul. Muidugi on siin arusaadaw, et meil põllumajanduse tõstmise poole tüüritakse ja sotsiaaldemokraadid oleksid wiimased, kes ei soowiks kaasa töötada. Niisamuti on ka arusaadaw, et kui Eesti põllumajanduse maa on, et siis meie peame mõtlema nende uute asunikude peale, kes riigimaade tükid kätte on saanud. Nende majapidamist peame meie kindlustama. Meie wõime aina terwitada seda, kui walitsuse töökawas ette on nähtud kindla seaduse wäljaandmine maatarwitamise kohta. Aga ka siin on meil arwamine. Nimelt öeldakse siin, et riigistatud maade kasutamise seadus kas kitsendatud eraomanduseks wõi põlisele rendile andmise näol tuleb maksuma panna jne. ja nüüd juba müügihinda kindlaks määrata. Waadake, see küsimus just wõi selle seisukoha wõtmine, et peetakse tarwilikuks riigimaade hindamise näol müügihinda kindlaks määrata, see on juba iseenesest sarnane asi, mille kohta meie oma sõna ütlemata jätta ei saa. Asjata oleks minul selle küsimuse juures peatada, mis on tulusam, kas põline rent, wõi eraomandus. See on niisugune akadeemiline küsimus, mille jaoks mul eriti wastawaid teadmisi ei ole ja sellepärast ei kõlba mul sellest rääkida, kuigi ma ei saa mitte tähendamata jätta, et Uue-Meremaal, mida kui head põlluharijate maad tuntakse, põline rent wäga häid tagajärgi on andnud. Kui meie rühm riigimaade müügi wastu kõneleb ja kui seda walitsuse kawatsust heaks kiita ei saa, mida punkt 14-das ette nähakse, siis sellepärast, et antud tingimise juures maade müümisel wäga halwad tagajärjed wõiwad olla. Meil ei ole see mitte saladus, sest seda ei ole ka parempoolne ajakirjandus eitanud, et maareformi teostamise juures suuri wäarsamme ette tuli. Kõigis maakondades on nendele inimestele, kes suurte kapitaalidega olid, rohkem soodsamatel tingimistel wastu tulnud, kui waestele meestele. Mis see tähendab? See tähendab kahtlemata seda, et kui riigi maad müügil lastakse, siis walitsuse poliitika, nimelt sellepärast, et meie riigikassa täidetud kassa ei ole,

hädaparatamatult sarnaseks muutub, et walitsus ja põllutöoministerium, kes ju walitsuse üldise poliitikaga sammu peab pidama, hakkab nendele asunikudele wastu tulema, kes olgu kas terwe ostusumma, ehk osa ostusummast kohe wälja maksawad, kuna need mehed, kellel wõimalust ei ole suuri summasid maksta, nimelt kehwmad asunikud, kellel küllalt rabelemist on sellega, et omale tarwilikku inwentaari muretseda, need asunikud jääwad põllutöoministeriumi ametnikkude ja kohapealsete asutuste ja ametnikkude silma ees kõrwale. Nende wajauste rahuldamine ja nendele wastutulek oleks wiimases järjekorras. Meie kardame wäga, et kuna asunikud ei ole suutnud oma uutele kruntidele asuda, kuna nemad alles ütikesi üles ehitawad, kuna nende majandus suurel määral tuule peal seisab, et sel ajal riigimaade müümine tähendaks waesemate, kehwmate riigimaapidajate eest maa äraostmist nii pangakapitaali kui ka muu sarnase kapitaali läbi, mis wõib olla teistel tingimistel sugugi ei tahaks maaga tegemist teha. Praegu on ikka lugu sarnane, et kuigi Eesti mark paari aasta eest püsiwana on seisnud, õige stabiilsena on püsinud, ikka weel mitmetel põhjustel rahameeste ringkondades kardetakse meie raha tulewiku pärast ja wäga hea meelega paigutatakse kapitaali maasse, kus tema enam kindlustatud on, kui millegiski muus ettewõttes. Sellepärast arwame meie, et ei peaks walitsus ega Riigikogu pidama hädatarwilikuks seda seadust kiires korras wälja anda, ega ei peaks seda mitte eraomanduse alusel tegema.

Mis muidu deklaratsiooni sisusse puutub meie majanduselu korralduse kohta, siis on seal kõik öeldud wäga üldistes lausetes, nii et raske on sealt täpsemad kawatsusi wälja koorida. Meie peame ainult uskuma, et walitsus, nii üldlikult wõttes, soowib ka meie tööstust arendada, just seda osa tööstust, mis kõige pealt rahuldaks meie oma turgu. Sealjuures öeldakse ka, et põllusaaduste wäljawedu peab waba olema ja et tolli wõimalikult kõige tähtsamate tarbainete sisseweo peale panna ei tule. Missugused on walitsuse lähemad kawatsused tollipoliitika alal, seda deklaratsioon ometi ei ütle. Aga meie teame, et meie tollipoliitika on wõimatu wildakusse seisukorda sattunud, et meie toll lausa imepäraseks on muutunud. Meil on nimelt kaitsetoll wõimalikult kõigil aladel maksuma pandud.

Teie mäletate wist kõik weel väga hästi, et hiljuti ajalehtedest sõnum läbi käis, kus keegi oli walmistanud mõni sada rulli niiti. Tema ei saanud sest niidist kuidagi lahti ja arwas siis heaks esimeses jones Wabariigi Walitsuse juurde joosta ja nõutada, et sisseweetawa niidi peale, mis samawäärtusline pidi olema, nagu see niit, mida tema oli walmistanud, toll-pandakse. Walitsus arutas seda küsimust väga tõsiselt ja andis selle lõpuliku otsustamise kaubandus-tööstusministri kätte, kes seda mingisuguste tolliasutustega koos pidi otsustama. Kuidas just see imewäärilise tolli asi lõppes ei mäleta mina. (M. Martna (sd.): Sisseweetawa niidi tolli tõstmisega.) Olen nimelt kaotanud selle asja niidi käest ära, kuid tähele pannes walitsuse wastutulelikkust sel alal, pean oletama, et see nii oli. See niit wenib mingisuguse sümbolina läbi meie tollipoliitika üldse, et iga mees, kes midagi näpuwahel weeretatawat asja walmis on teinud, — see ei tarwitse ka niit olla, wõib ka rull olla, — et iga mees ruttab kaitsetolli nõutama, ja see on ka antud. Ma ei tea, kui nüüd walitsus sarnast poliitikat tahab ajada, siis ei ole nendest tuhandetest töötustest, mis deklaratsioon meie tööstuse alal sisaldab, küll mingit tulu loota, sest sarnase tollipoliitika juures ei edendata mitte tööstust. Kui arwatakse, et sarnane ülimäärase kaitsetolli poliitika wõiks tööstust tõsta, siis eksitakse. Niiwiisi halwatakse tööstuse ettewõtlikkust, sest see ei ole enam kaitsetoll, waid see on onupojatoll.

Mina loodan, et minu seltsimees Mihkel Martna tänase deklaratsiooni puhul weel sõna wõtab ja majandusküsimuste juures eraldi pikemalt peatab. (Wahel h ü e p ö l l u m e e s t e k o g u d e r ü h m a s t: P a l u m e w ä g a.) Sellepärast, hinnates Riigikogu aega, ei taha mina nende küsimuste juures enam peatada, waid mina lubaks enesele ainult mõne sõna meie sisepoliitika kohta tähendada, millest ka nii Riigiwanema deklaratsioonis kui walitsuse töökawas wastawas punktis palju juttu on.

Selles töökawas on nimelt § 35, — ei see ei ole mitte see paragrahw, waid mõni teine kokkuleppes, — ühe sõnaga on paragrahw, mis räägib, et walitsus peab seaduslikku korda kaitsma ja austama. See on asi, mis demokraatlikus riigis iseenesest mõistetaw peaks olema. Nagu väga hästi teada on, ei ole meie, sotsiaaldemokraadid, kunagi arwanud, et

Eestis mingi diktatuur walitseks, nagu kommunistid armastawad ütelda, et kodanline wõi mõni muu terror oleks teostatud. Ei, meie oleme katsunud jõudumööda demokraatiat teostada. Meie seaduslik kord ei ole mitte palju halwem ega ka parem, kui keskmistes Lääne demokraatlikkudes riikides. Ühte peame aga ütleva ja tunnistama, et meie siiski väga halwad demokraadid oleme olnud sisu poolest. See tuleb nii paljudes üksikasjades ilmsiks, kuid ma ei tahaks kõikidega teie aega kinni pidada, toon ainult mõne üksiku näituse, ütleme, kas wõi riigi lahutamise kirikust. Teie ütlete küll, mis sel küsimusel demokraatiaga tegemist on, kas teie registreerite ennast mõne kodanlise omawalitsuse juures asutatud büroos, wõi kirikus, et see on kõik üks wormitaitmine, mida seaduse järele tarwis on, — mis on siin demokraatiaga tegemist? Kuid, austatud Riigikogu liikmed, lugu ei ole sarnane. Lubage nendele, keda teie ise olete ristinud Eesti riigi kodanikkudeks, ka Eesti riigi kodanikkudeks jääda. Mina ei taha mitte olla pastor Lattik'u kodanik näituseks, mina tahan olla Eesti riigi kodanik. Lubagu ja wõimaldagu riik minule, et mina kõik oma kodanlised kohused riigi vastu kannaks ja et ma oma talitused, mida mina seaduse poolest kohustatud täitma, riigi ees täidan, et riik kodanikkudele vastu tuleb ja kodanikkude jaoks asjaajamist korraldab. Kuid, kuidas on selle asjaga lugu? Nimelt selle kiriku ja riigi lahutamise looga. Juba Asutawa Kogu ajal wõeti vastu seadus, kuulutati ka „Riigi Teatajas“ wälja, ainult, et teda maksuma ei pandud. Siseministerium pidi tema täitmiseks wastawad korraldused tegema, kuid siseministerium seda ei teinud. Pärast I Riigikogu ajal töötati see seaduse ümber, kuulutati jälle „Riigi Teatajas“ wälja, kuid maksmapanemise ja tarwilikkude asutuste ellukutumine pandi siseministri peale, mis väga loomulik on. Kui mina ei eksi, siis oli isegi tähtaeg ära määratud. (A. Anderkopp (töer.): Ei ole niisugust seadust olnud, härra Ast.) Teie mäletate ju väga hästi Asutawa Kogu poolt wastuwõetud Lui Oleski seadust, Asutawa Kogu poolt wastuwõetud perekonnaseisu seadust. (A. Jürman (pöl.): Nüüd olete segi.) No ja, wõib olla, et olen millegi eksinud, see asja sisuliselt põrmugi ei muuda. Mina igatahes wõin konstateerida, et tol ajal, kui Asutawa Kogu

poolt see seadus wastu wõeti ja Riigikogu poolt wälja kuulutati, siis pandi siseministri peale selle seaduse elluwiiamiseks wastawate korralduste tegemine. (Siseminister K. Einbund: Eksite wäga! K. Wirma (sd.): Ajawad tagasi, ärge kuulake. Naer.) „Riigi Teataja“ ei ole ju kaugel, aga ma ei saa sealt praegu otsida. Tean igatahes, et kõik nende kohapealsete asutuste ellukutsumine jäi siseministri hooleks. (Naer ja wahelhüüded.)

Juhataja **J. Tõnisson**: Palun oma meeolu mitte nõnda awaldada, et kõnelejat ei kuule.

K. Ast (sd.): Igatahes on see seadus ellu wiimata jäänud, ja ellu wiimata jäänud sellepärast, et meie walitsewad rühmad tema elluwiiamist mitte ei ole soowinud ja eriti, et Wabariigi Walitsus selleks tarwilikka samme ei ole astunud. Ja nüüd nähakse deklaratsioonis see küsimus uuesti ette ja räägitakse siin sellest, et mingisugustel tingimistel ehk wõiks ka kirikute kätte perekonnaseisusse puutuwate aktide registreerimist anda. Nii, et kõigest sellest hoolimata, et juba kord Eesti rahwaesitus seda küsimust põhimõtteliselt on otsustanud, kui ühte osa kiriku ja riigi lahutamise läbiwiimisest, ja sellest hoolimata, et sellest küsimusest wäga palju on kõneldud, selle küsimuse peale wäga palju on raiatud, kõigist sellest hoolimata leidub see küsimus, millest wõis arwata, et ta juba ammu otsustatud oli, walitsuse deklaratsioonis ja sarnasel kujul, et wõib arwata, et koaleeriwad rühmad ikka veel võimalikuks peawad seda tähtsat talitust kiriku kätte anda. See näitab, et meie püüame mingisuguse hingelise konserwatismi mõjul kõigile sarnastele demokraatlikkudele uuendustele, mis teistes kultuurmaades juba ammu läbi on wiidud, wastu seista. See on üks näitus, kuidas meie ikka veel wäga halwad demokraadid oleme. Wõiks ju ka muid näitusi tuua. Ühel päewal oli siin wangide streigiküsimus arupärimise puhul arutusel. Ma ei tea, kuidas seal lugu olnud, aga mina wõin teile ühte asja öelda, et imelik on, kuidaswiisi Eestis ka kriminaalsüüalused, mitte ainult poliitilised, näljastreigi wälja on kuulutanud. Minul on ise olnud kurb juhused kaks korda näljastreiki kaasa teha poliitilise wangina ja ma wõin öelda, et niipalju, kui minu mälestus fakte alal hoiab, ei tea ma ühtegi näljastreiki, kust oleks osa wõtnud kaelakohtulised kuri-

tegijad. Meil on ometi ka lihtsad igapäewased kuritegijad mingi meealewalduse toime pannud wangimaja sisemise korra wastu protestiks. Ma ei tea, kuidas sellega lugu on, aga pean ütleva, et see on imelik nähtus ja et siin oleks meie pidanud wäga erksalt kõiki neid asjaolusid uurima, mis selle nähtusega seotud olid. Aga meie katsusime sellest kergelt mööda saada ja mingisuguse wäga pealiskaudse ja wormiliku uurimise materjaali waral; ei wõtnud seda asja tõsiseltki. Meie uue walitsuse loomise juures ei ole isegi kohtuministrit ametisse seatud; sel puhul peab ütleva, et wangimajades need nähtused wõimalikud olid just sellepärast, et meil kohtuminister puudus, kes oleks wõinud õigel ajal tarwilikka juhtnööre anda. Meie kardame, et ka nüüd kohtuministri puudumisel kõik need asjad, mis seal wangide streigiga ühenduses, tarwilikku selgust ei saa. Ma kordan veel, et meie nii mitmes asjas näitame, et meie wäga halwad demokraadid oleme, ehk meie küll armastame demokraatiast rääkida; demokraatia tundega ei ole meie seesmiselt mitte veel läbi kaswanud. Kuidaswiisi wõime meie uskuda, et walitsus, kes praegu ametisse astus ja kes lubab seaduslikust korrast kinni pidada, tõepoolest seda teeb, kui meie teame, et alles praeguse Riigikogu walimiste ajal härrad parempoolsed agitaatorid ja muuseas praegune Riigiwanem wäga lugupidatud härra Päts, oma Pärnus peetud kihutuskõne puhul lasi komandeerida sõjawäelise kaitse koosoleku saali. Ka kristlikkude kõnelejate puhul tehtud sedasama; kas see just tõsi on, seda ma ei tea tõendada. Missugune demokraat see on, kes lubab enesele sarnast abinõu tarwitada oma koosoleku pidamiseks, kus meil sõjawäe tarwitamise kohta kodanliste wõimude poolt teatud eriseaduses ette on nähtud normid, mille järele kodanline wõim oleks wõinud siis abi kutsuda, kui asi oleks äärmuseni läinud? Aga nii kergelt talitamiseks, et käsutame aga õpekomando wälja, seame nad seal ritta ja laseme inimesi wälja tassida, kes wast koosolekul mitte ei meeldi, seda seadus ette ei näe. Minnakse sarnaste wõtete peale, kus ei ole seaduse austamist ega ka demokraatiast lugupidamist. See näitab, et meie demokraatia jaoks veel mitte küpsed ei ole. Praegune härra siseminister oma demokraatlikkusega wist ei suuda ja ei jaksa seda teostada, mida nemad oma deklaratsioonis iseenesest

mõistetawaks asjaks nimetawad. Ah, seda demokraatiat mõistetakse nii mitme wiisi.

Ma ei saa enesele keelda jutustamast wäikest lookest Eesti wabariigi loomise päewilt. Luban enesele seda paari sõnaga ette kanda. See oli nimelt siis, kui ajutise walitsuse eesotsas seisis endine riigimees Jaan Poska 1918 a. Ühel süngel talwisel õhtul pidas ajutine walitsus koosolekut dr. Raamo'i korteris. Tol ajal seisid reidil Saksa sõjalaewad ja koosolekule iimus üks Saksa sõdur „Soldatenrat'i" esitajana. Ta pidi olema selle nõukogu abiesimees; nõudis, et teda lastaks koosolekule. Teda lasti walitsuse koosolekule, kui sõjalise jõu esitajat, kellega rehkendada tuli, ja see mees pidas umbes kahetunnilise kõne, kunni ta ära nõrkes. Kõne sisu seisis õpetustes, kuidas meie pidime oma riiki korraldama ja kuidas ta peab olema organiseeritud. Peasjalikult toonitas ta, kuidas politseiriik peab korraldatud saama ja eriti, kuidas kaitsepolitsei olema peab, nii et ta iga kodaniku südamed ja kopsud wõiks läbi katsuda. Tema lõpuotsus oli see, et teie riik ei püsi mitte, kui teie politseikorraldust ei õpi. Tema ütles, et Eesti rahwas on üks tark rahwas, aga temal on suur ja andeksandmata puudus — tema ei tunne sisse- ja mahameldimist. (Naer.) Ja nüüd, austatud härrad, wõin ma teile ütelda, et selle Saksa-Mihkli tarkus on ometi wastuwõtmist leidnud ja Eesti rahwas tunneb juba nii sisse- kui ka mahameldimist. Meie isesuguse demokraatliku korra teostamiseks on suuresti kaasa aidanud härra siseminister Einbund ja endine sõjaminister Soots. Meie loodame, et tulewane riigivalitsus seda niiwiisi ei mõista. Meil melditakse praegu niiwiisi, et kui teie näituseks tahate Tallinnast ära sõita, siis peate ennast esiteks politseijaoskonnas maha kirjutama, siis peate weel, kui reserwilastud sõdur, politsei peawalitsuses maha kirjutama. Siis, kui teie olete ilmunud uude kohta, peate wastawasse asutusse minema ennast sisse kirjutama ja weel Tallinna teatama, kus teie uue asumiskoha olete walinud. Waat, see on juba suurepäraline, see on niisugune sisse- ja mahameldimine, et Saksa-Mihkel, kes kõik krutsikud nuuskuriametis tundis, ometi seda ette näha ei mõistnud. Ma tahaks härra siseministrile südame peale panna, et tema siiski katsuks Saksa-Mihkli prak-sist selles sisse- ja mahameldimises kuidagi kergendada meie kodanikkudele, et

neil tõepoolest ei tarwitseks aega niiwiisi raisata ja sealjuures niipalju kulusid kanda. (Siseminister K. Einbund: Härra Ast, aga ära õppinud Teie seda ikka ei ole. Naer.) Kahjuks teab meil seda iga kodanik, et meil niisugune energiline walitsus on, siis ta sunnib seda tegema. Ma olen tõesti selle meldimise ära õppinud ja kui ma seda mitte sunnitud ei oleks olnud, siis, wõib olla, ma täna sellest ka mitte rääkima ei oleks hakanud härradele Riigikogu liigetele, kellel wast sarnaseid keerulisi meldimise protsesse läbi teha ei ole tulnud.

Agas ma näen, et ma olen natuke kaugele läinud ja ennast wabandama pean.

Asun lõpukokkuwõtete tegemisele. Seda pidite minu kõnest järeldada wõima, et walitsuse deklaratsioon nendes osades, kus ta kõneleb, on meile ja kogu Eesti demokraatiale wastu wõtmata, ja nendes osades, kus ta waikib, on ta lausa lubamata. Ja kõigis tähtsamates küsimustes waikib ta. Ma küsin, on Eestis töökaitse selgi määral teostatud, nagu meie seda leiame töökaitse poolest üsna mahajäänud Euroopa riikides? — Ei ole mitte. Tema on ainult üksikutes täpikeses parem, kui oli seda Wene tsaariaegne töökaitse. Töökawa ütleb küll kusagil, üsna kaugel, mõne 35. paragrahwi juures, wõi umbes nii, et tuleb ka sotsiaalkinnituse, hoolekande ja terwishoiu kawakindla arendamise juurde asuda, aga siin ei ole kaugelki nii kindlat kawa, nagu eraldi oli seda õnnetumas popsideküsimumes. Kinnituseadused on Eestis nii puudulikud, et ei ole mitte ühtegi palgateenijat, kes ennast tunneks wanaduse ja haiguse wastu kindlustatud olewat, ka pensioni-seadust meil ei ole, mida nüüd küll lubatakse walitsuse deklaratsioonis kiires korras maksma panna. Wõib olla, et see hoolekandeadus ainukene asi on, mida walitsus tõepoolest tahab teostada, see on nimelt see pensioni-seadus, aga kõigis teistes küsimustes, tööliste kinnitamise asjus, töökaitse asjus, — walitsuse deklaratsioon midagi arwesse ei wõta. Hinnates seda, et sellest walitsuse deklaratsioonist ja töökawast ei ole isegi walitsuse moodustamise ajal kinni peetud, jääb üldmulje, et nendel minu poolt nimetatud aladel walitsus midagi ei mõtle tõsisemat korda saata ega mingisuguseid eeltõid tegema hakata. See on ka arusaadaw. Teame kõik, kuidas käidi ümber töökaitse, hoolekande ja muude sarnaste seadustega I Riigikogus, kus walitsesid samad rühmad, mis nüüdki.

Ainult mööda minnes nimetatakse mõnda neist asjakestest, mis sotsiaaldemokraate on huwitanud. Üldse on aga, nagu ma alguses tähendasin, deklaratsioon kui ka töökawa õige kahwatu ja õige tume üksikutes osades, nii et seda deklaratsiooni kawa wäga mitmet moodi tõlgitseda wõib.

Lõpetades pean weel kord piltlikult oma tunnet wäljendama. Kui olin läbi lugenud deklaratsiooni ja töökawa ja kui siis endale meelde tuletasin pikka futuristlikku rabelemist walitsuse moodustamise eel, siis tärkas mu silmi ette pildikene, mida ühest Ibsen'i draamast — see on wist wiimane Ibsen'i draama „Millal meie, surnud, ärkame“, — lugenud olen. Draamategelane wõõrsilt tulles ütleb, et alles siis tundis ta end kodumaal wiibiwat, kui ta oli raudteel ja sõitis, nimelt rohkem seisis, kui sõitis. Ta waatas öösel waguniaknast wälja ja nägi, kuidas kaks meest platwormil käisid, laternad tulukesega hõlma all. Käisid ja ajasid juttu. Millest nad rääkisid? Ei tea. Wist mitte millegistki!

See pildike tuli mulle elawalt silmi ette: liikusid mingisugused inimesed; neid oli rohkem kui kaks. Ja nad liikusid jutte puhudes, wäikesed laternad käes, mis heitsid walgust nende kuuewarrukate peale. Nad rääkisid midagi, aga mis nad rääkisid, ei tea. Igaüks neist jutustas ainult oma jaama huwidest, ja sellepärast tol laternakandmisel ei wõinud mingisuguseid tähtsaid tagajärgi olla. Ei wõinud tõusta mingisugust suurt sammast, mis oleks teistelegi silma paistnud.

See kokkulepe ja see kawa wäärib tõesti wäikesele laternakandmisele ja wäikesele jutuaajamisele, mis wäga kaua kestis, sest ka rong ise seisis kaua. Meil on imepärane riistapuu — semafor, mis tõmmatakse üles. Isegi Ülemistelt ei saa alla sõita. See semafor on sümbool meie riiklises elus. Tolles too wiga seisabki. Laternamehed käisid ja ajasid juttu; neid ei huwitanud rongi liikumine, sest semafor oli kinni. Ei olnud tahtmist teostada suuri küsimusi, mille järele terwe maa januneb. Meil seisawad, nagu popsideküsimumses nägime, esimesel joonel isiklikud huwid, oma jaama huwid ja sellepärast ongi semafor kinni. Rong seisab. Nii kaua kui hallid laternamehed juttu ajawad, jääb semafor kinniseks. Aga meie arwame, et Eestis leidub weel teisi ühiskondlikka jõude, kes selle semafori lahti teewad.

J. Piiskar (is.): Kaks kuud kestnud kauplemise järele on neil päewil saabunud uus Wabariigi Walitsus, härra Konstantin Päts'i teine kabinett härra Kukk'e kabineti asemele. Aga uue walitsuse kurs jääb samaseks, mis oli enne, sest uue walitsuse deklaratsioon lausub, et „walitsus asub täie teadmiseiga oma eelkäijate tööd jätkama“. Ei ole ju ka tõe-poolest midagi muutunud, Riigiwanema järjele on tõusnud härra Kukk'e asemele härra Päts, mõned uued isikud on juurde tulnud, mõned endised ära jäänud, ning mõned teistele toolidele asetatud, kuid waim, mis enne walitsuses oli, senni walitsust inspireeris, on jäänud sel lihtsal põhjusel, et koaleeriwad rühmad on jäänud endisteks. Wõiks ainult konstateerida nihkumist paremale poole, kui tööerakonna ja põllumeeste toolide wahetust arwesse wõtta. Aga seegi muutus on rohkem wormiline, kui sisuline, sest meie ei ole kahjuks näinud, mispoolest tööerakond rohkem kogupõllumeestest pahempoolsem on. (M. L a a r m a n (põl.): P o p s i d !) Kui härra Laarman popsideküsimumse peale tähendab, siis ei näita sellegi küsimuse arenemislugu sugugi tööerakonna pahempoolsust.

Ma arwan, et kui tööerakond ei oleks teinud popsideküsimumst endale intrigeerimise asjaks, siis põllumehed ei oleks wast osanudki ses küsimuses endid nii kindlasti soomustada, nagu nad seda nüüd tööerakondlaste armust on teinud.

Kui lugu nii on, siis on täiesti arusadaw, et walitsuse kurs jääb endiseks. Ta jääb seda enam, et ligem minewik on meile selles suhtes teatawa õpetunni andnud. Ammuks see oli, kui tööerakond jälle kord leidis, et oleks aeg enesest ka märku anda, et walitsuse kurs ei lähe mitte selles sõiduwees, mis neile armas oleks, wõttis südame rindu ja ütles: kriis peab tulema, et kursi muuta. Ja kui kriis siis tuli ja pika kauplemise järele walitsuse juhtimine tööerakondlase härra Kukk'e kätte läks, kes sest wanast kursist loobuma pidi ja riigilaewukese tüürima uude sõiduwette, siis ei sündinud seda mitte, waid härra Kukk'e lipu all purjetas walitsus just sedasama rada, nagu härra Päts'i lipu allgi. Kui nüüd jälle endine lipp on warda tõmmatud, siis on weel wähem põhjust oodata uut kursi. Nii oli, nii jääb.

Aga milleks oli siis waja kaubelda 2 kuud niihästi tegewuskawa juures seda redigeerides ja ümber redigeerides ning waieldes iga komma ja iga punkti pärast.

kui ka üksikute inimeste juures? Milleks walmistati üldse töökawa, milleks esitati deklaratsioon? Oli waja näidata armsale maarahwale ja muidugi ka linnarahwale, kui suure südidusega wäljas ollakse „rahwa kasude“ eest. Oli tarwis näidata, kuidas nemad oma seisukohtade eest wõitlewad kui noored löwid wiimase weretilgani. Oli tarwis, et pärast, kaitses selle kihi huwisid, kuhu nemad ise kuuluwad ja kelle esitajad nemad tõepoolest on, seda rahulikum oleks edasi purjetada endises sõiduwees ja endise lipu all, et segamata üksmeeles wõiks istuda walitsuse toolidel. Seda oli selleks tarwis, et kui üks-kord, kas järgmiste walimiste ajal wõi mõnel teisel korral aru nõutakse, siis wõidakse ütelda, et waadake, kuidas meie tingisime, kuidas meie iga komma pärast piike murdsime, aga polnud midagi teha, sest teised ei lasknud. Waat, neid „teisi“ oliigi tarwis leida. Ja kui see tehtud oli, siis loomulikult wõidakse armsas üksmeeles istuda walitsuse toolidele ja alata endist kursi. Deklaratsioon jääb paberilipakaks, mis kedagi kunagi millekski ei kohusta. Seda oleme näinud endistest deklaratsioonidest ja seda oleme suutnud juba näha ka praegusest deklaratsioonistki, sest kas näituseks, lahkunud walitsus ja tema juht wõiks ütelda, missuguse punkti tema omast pikast deklaratsioonist täitis? Siiski pean wäikse wäljawõtte tegema ja ütleva, et mõned punktid on siiski täidetud ja nimelt need, milles härra Kukk'e walitsus deklareeris, mida tema teha ei taha ja teha ei kawatse. Need on ainukesed punktid, mis on täidetud, muu kõik on jäänud kolletanud paberilehtedele. Kõige selle tõttu ei selgu uue walitsuse nägu ja tegumood mitte esitatud deklaratsioonist, waid järgneb paratamatult sennistest walitsuspoliitikast ja sennistest kokkulepetest. Eelmiste walitsuste poliitika on aga olnud wäga selgejooneline tõusikkodanluse-poliitika. Kõigis oma awaldustes on selle teraw ots olnud sihitud äärmise hoolimatusega tööliklassi vastu. On selge, et ka uuel walitsusel midagi oodata pole peale surwe, waid et surwepoliitikas minnakse järjest edasi.

Eelöeldut arwesse wõttes, ei ole meil erilist tarwidust ega mõtet deklaratsiooni ja kokkuleppe kawa üksikasjaliselt waadelda ega arutada, waid ma piirdun lühikeste märkustega selle kohta, millest kujukalt paistab uue walitsuse õige nägu.

Töökawa 5 punkt, mille peale eekõneleja juba tähendas, kõneleb, et tuleb ära

keelda ametnikkude osawõtmine ärilistest ettewõtetest ja et seda põhimõtet tuleb juba uue walitsuse kokkuseadmisel maks-waks pidada. Kui uskuda kodanlisi ajalehti, ja arwesse wõtta andmeid, mis suust suhu ja käest kätte käiwad, ja mille juures tõepoolest pole põhjust kahelda, siis on selge, et uues walitsuses istuwad inimesed, kes on $\frac{1}{4}$ ministrid ja $\frac{3}{4}$ suurärde aktsionärid ning juhid. Wist oli $\frac{1}{4}$ peaministril ja $\frac{3}{4}$ presidendil walitsuse kokkuseadmise juures see kokkuleppe punkt juba ununenud. Samuti näib ta ununenud olewat enamusrühmadel, sest muidu oleks nad selle punkti juures peatanud ja nii mõnelegi toolile teise mehe asetanud.

Et wõimaldada kokkuleppe kawale muru peale kaswada, wõetigi ette sõit Soome skääridesse, kus arwatawasti portfellide jaotamise üle nähtawasti selgusele jõuti. Jääme ootama, kuidas need härrad kokkuleppe wiiendat punkti enesete alluwate ametnikkude suhtes täitma hakkawad, kas jääb see punkt paberile wõi tarwitakse siin üht rahwasõna teisendit, mida wõiks wäljendada nii, et suured aktsionärid sõidawad tõllas, aga wäikeste vastu wõetakse tarwitusele teatawad surweabinõud. See samm näitab wäga kujukalt, kuidas praegune walitsus ja koalitsiooni rühmad ise oma tegewuskawa hindawad. Nad peawad, nagu ma juba tähendasin, seda paberilipakaks, mille kohta härra Riigiwanem ise oma deklaratsioonis ütles, et ta selle olla esitanud Riigikogule mitte selleks, et see walitsusele töökawaks oleks, millest kinni pidada tuleb, waid et see pandaks Riigikogu materjaalide juurde arhiwi. Muud wäärtust sellel töökawal härra Riigiwanema üteluse järele ei ole, sest ta ei kõnele sellest.

Deklaratsioonis on muuseas tähendatud, et tähtsamad ja hädatarwilikumad seaduseelnõud olla nii mitu korda walitsuste deklaratsioonides nimetatud, et asjata olla neid uuesti kordama hakata. Nende seaduste tarwilikkuse ja rutulsuse kohta ei olla lahkuminekut, kuigi sisu kohta waated wõida lahku minna. Seaduste sisu ei olla aga mõtet deklareerima hakata. Siin just ongi küsimuse tuum. Muidugi ei olla keegi waielnud, ega saagi waielda selle üle, et riigis teatud seadused olema peawad, aga missugused need seadused peawad olema, selles seisabki küsimus. Wõtame näituseks maaseaduse. Keegi ei ole waielnud, kas maaseadust

tarwis on wõi mitte, waid waieldud on ainult selle üle, missugune see seadus olema peab. Sedasama wõib iga teise seaduse kohta öelda. Härra Riigiwanem oleks just pidanud näitama, missuguses sihis neid seadusi tahetakse maksma panna. Siin waikib aga härra Riigiwanem üteldes, ei olla mõtet seaduste sisu deklareerima hakata, ja jätab enesele lahitud käed. Meil ei ole siiski tarwis siia küsimismärki panna, sest meie teame, missuguses sihis senni seadusandlus on liikunud. Mida rohkem üht seaduseelnõu arutati, seda vähem wastuwõetawaks ta muutus töötawa rahwa seisukohalt. Wäga kujuka pildi endise, kui ka praeguse walitsuse poliitikast nägime tänaselgi koosolekul, kus härra teedeminister Ipsberg wõttis tagasi seaduseelnõu, mis tahtis lahendada raudteetehaste puhaskasu jaotamise küsimust, wõimaldades neile, kelle higist ja waewast tehased puhaskasu on saanud, see on tööliste, osa saada puhaskasust. Eelnõu wõeti tagasi, kui korda ei läinud läbi suruda oma ettepanekut, mille järele neile, kes wast ainult tehastest kuulnud, kes neid wast ainult waatamas käinud, suuri summe taheti wõimaldada. Eelnõu wõeti tagasi selleks, et aega oleks enamusrühmadele, criti neile enamusrühmadele, kes sel korral pahematiiwaga kaasa hääletasid, auku pähe rääkida, ja neid sundida härra ministri tahtmise alla. Waadake, see on sihtjoon, milles liigub seadusandlus. Meil ei ole põhjust arwata, et asi siit peale sama teed ei läheks.

Edasi kõneldakse deklaratsioonis, et walitsuse ülesandeks on igal walitsemise alal seaduse nõuete järele käia, ilma üksikute kodanikkude ehk nende liikide wahel wahet tegemata. Meie teame I Riigikogu ajast ja Eesti riigi algusest peale, kuidas seda mittewahetegemist ja seaduslikkuse nõuete järele käimist on kultiveeritud, teame seda ka härra uue Riigiwanema sammudest sel ajal, mil tema Riigikogu esimehe toolil istus, teame, kuidas ta pärast enese walimist lubas enamusele ja vähemusele ühtewiisi heaks isaks olla. Tegelikult aga trumpas härra Päts sihilikkuse poolest kõik sennised juhatajad üle. Meil ei ole ka põhjust arwata, et härra Einbund'i poolt sennijuhitud „seaduslikkus“ siit peale teistsuguse kuju omandaks.

Deklaratsiooni osas, kus jutt on majanduslikkudest küsimustest, öeldakse, et on tarwis riigi majapidamise kindlustamiseks head ja kindlat korda, mida meie

wäga terawalt igal sammul tunda oleme saanud ja ka arwatawasti tulewikus tunda saame. Siis kõneldakse reaalsest majanduspoliitikast ja õiglasest maksusüsteemist. See on õieti kõik, mis selle küsimuse kohta on öeldud. Kelle huwides aga seda reaalselt majanduspoliitikat aetakse ja õiglast maksusüsteemi korraldatakse, seda teame wäga hästi ligemast minewikust. Missugune oleks siis härra Riigiwanema arwates see õiglane maksusüsteem? Meie teame, kuidas praegustele walitsetawatele kihtidele on kõige õiglasem see maksusüsteem, mis praegu olemas on, kus jõukamal klassil on wõimalus maksude eest üldse kõrwale puigelda. Seda õigust tarwitawad meie wärskest tõusnud miljonärid ka wäga suure eduga. Selle tõttu on ka otsekohesed maksud kaugelt wäiksem osa riigi sissetulekutest, kuna suurem osa riigi sissetulekutest kaudsetest maksudest saadakse. Maksukoorem oma suures raskuses on juhitud just kehwa kihi õlgadele. Praegu walitsetawatele kihtidele on see kõige õiglasem ja kõige reaalsem maksupoliitika. Kui kokkuleppe töökawas rõhutatatakse, mida ka põllumehed mitmel puhul on toonitanud, et toiduainete wäljawedu tuleb tolliwabaks jätta, et ei tule mingisuguseid kitsendusi sellel alal teha, siis paistab see nende meelest ainuõige reaalne majanduspoliitika olewat. Mis sest, et selle tagajärjel toiduainete hinnad tõusewad ja toitmisküsimuses kehwenad inimesed täitsa wäljapääsemata seisukorda panakse, mis sest, et alatoitus alatasa kasvab, mis sest, kui teatawate toiduainete asemele aseained tarwitusele tulewad, näituseks wõi asemele igasugused taimewõid jne., mis loomulikult hädatoitluse abinõud on, ning ei suuda täita nende toiduainete aset, mille asemele neid tarwitatakse. Ka siin näeme, kuidas see „õiglane maksusüsteem“ ja reaalne „majanduspoliitika“ töörahwale järjest terawamaks läheb. Kui eelmistes deklaratsioonides vähemalt öeldi, et maksusüsteem ei wasta nõuetele, — vähemalt ütles seda härra Kukk oma deklaratsioonis, — kuid ei olla wõimalik seda niipea korraldada, mispärast esialgu kõik wanawiisi jääda, siis härra Päts'i deklaratsioon ei lausu enam sõnagi sellest, kas maksusüsteem wastab nõuetele, wõi ei wasta, ei lausu ka sellest, kas teda ümber korraldada tahetakse wõi mitte. Loomulikult ei ole siis sel alal uuendusi oodatagi. Otse uniwersaalne, ja omas lihtsuses jalustrabaw, on

aga põhimõte, mille härra Päts ja praegune walitsus on pannud nähtawasti omale nurgakiwiks ja mis lausub järgmist: „parem mõni enneaegne ja jõule mittewastaw, kuigi meeldiw uuendus ootama jätta, kui riigi majanduslikku tasakaalu ähwardada“. Teise sõnaga — ei ühtki uuendust. (R i i g i w a n e m K. P ä t s : N o !) Kuuleksime heameelega, kas härra Riigiwanema wõi mõne teise walitsuse liikme suust, missugused uuendused wõiksid need olla, mis nende arwates riigi majanduslikku tasakaalu ei ähwarda. Kui näituseks ära kaotataks see kurikuulus isikumaks, mille pärast Wiljandimaal siiamani alles piike murtakse, sest, et seal seda maksu osalt seadusewastaselt wõetakse, kas see samm majanduslikku tasakaalu ähwardab wõi mitte? Sest see summa, mis Wiljandi maakonnas isikumaksu näol peaaesjalikult kehwadelt sisse nõuti, oleks tulnud wõtta teiselt kihilt ja majanduslik tasakaal omandaks natuke teise kuju, kui keh Wade taskust 400 marka ei wõetaks, ja jõukam kiht seewõrd enam peaks maksma. Ka kõige wäiksemad uuendused wõetakse ju ikkagi selleks ette, et majanduslikku tasakaalu uuele loomulikumale alusele seada. Praegune walitsus Riigiwanemaga eesotsas asub aga seisukohal, et praegune maksusüsteem on see ainus ideaalne, et juuksekarwa wõrragi ei tuleks seda muuta. Egas muidu ei räägitaks praeguse majandusliku tasakaalu alalhoidmisest. Sarnase tollipulgaga mõõtes ei anna ükski uuendustepanek mõõtu wälja. Alati wõib walitsus tulla ja ütelda, see on küll wäga weetlew ja meeldiw uuendus, meie ei ole selle wastu, meie ei ole ka mitte mõned hottentotid, et sellest aru ei saaks, aga waadake see majanduslik tasakaal, pole midagi teha, ettepanek tuleb päewakorrast ära wõtta. Deklaratsioon ei ütle nii siis ei vähem ega rohkem kui „ei ainustki uuendust“. Härra Riigiwanem, kui temale sel puhul wahel hüüti, tõstis häält ja kõneles eriti pahemale tiwale et „mitte waenulikkus ja kartus sotsiaalsete uuenduste wastu ei ole selle põhjuseks, kui Wabariigi Walitsus, kõigile sel alal ettetoodawatele nõuetele kohe täies ulatuses ehk wastu ei tõtta, waid kindel tahtmine noore Eesti riigi majanduslikku tasakaalu igasuguste ootamatuste eest ära hoida“. Põhjendatagu seda kuidas tahes, kas Wabariigi Walitsusel julgust jätkub wõi ei jätku, kas temal tahtmist jätkub wõi ei jätku, need hingeolulised mo-

tiwid, miks walitsus sarnasele seisukohale asus, meid üksikasjaliselt ei huwita. Meil on küllalt sellest wäitest, mis walitsuse deklaratsioonis ja seega ka tulewase tegewuse kohta domineeriwa tähendusega: ei ühtki uuendust, sest waja ju ootamatuse eest hoida.

Midagi ei juhtu ju aga ainult seilele, kes midagi ei tee. Meie teame aga, kuidas praeguses majanduslikus tasakaalus teatawat kihti eesõigustatakse, teatawale ringkonnale wõimaldatakse jätkata seda poliitikat, kus on tõusnud suurettewõtted, eriti põllumeeste ringkonna algatusel ja eeswõttel, nagu seened pärast sooja wilma ja kus teatawad isikud on osanud suuri warandusi kokku kuhjata. See ongi see tasakaal, mis peab jääma püsima, tulgu mis tahes. Meie näeme, mis Saksa maal sünnib, kuidas Saksa walitsus omal ajal asus seisukohale, et Saksa suurkapitalistidelt ja jõukamalt kihilt, kellel sõja ajal wõimalik oli olnud omale suuri warandusi kokku kuhjata, mitte wõtta suuri maksusid, ja meie näeme, kuidas mõne kuu kestel on Saksa mark nii peadpööritawa kiirusega alla läinud, nagu seda waewalt kunagi enne on juhtunud, näeme, kuidas selle tagajärjel kehwalt proletaariselt kihilt, kes elab oma tööst ja waewast, on wõetud ära elamise wõimalus, ja meie näeme, et walitsus ei tee sellest wäljagi, sest kui ta tarwilikka järeldusi tegema hakkaks, siis tuleks jõukalt kihilt, kelle huwide eest tema wäljas on, hakata wõtma suuremaid maksusid. Ma ei kahtle silmapilku selles, et majandusliku tasakaalu nimel Eesti walitsus ei hakka tegema teistsuguseid järeldusi, waid olen kindel, et ta talitab samuti, kui Saksa walitsus. See ongi see majandusliku tasakaalu hoidmise juures igasuguste ootamatuste ärahoidmine.

Edasi — ma mõtlen puudutada küsimusi sellesamas järjekorras, nagu neid deklaratsioonis on käsitatud — tuleme meie jälle ühe nii wäga iseloomuliku küsimuse juurde, mis kõneleb usuõpetuse maksmapanemisest koolides ja walwest selle üle.

Deklaratsioon lausub usuõpetuse asjus. (W a h e l h ü ü e : O l e m e l u g e n u d .) Seda parem, härra Kaarna, jääb Teile paremini meelde. „Rahwahäaletamisel ilmsikstulnud tahtmist usuõpetuse asjus tahab walitsus nii kehastada, et seaduse mõte täielikult teostamist leiaks ja et usuõpetuse pedagoogilise külje üle walwamine haridusministeeriumis erilisel ette-

walmistatud juhtiwa jõu kätte saaks usaldatud“. Kõige pealt paistab iseloomulik, kui öeldakse, et rahwahääletamisel on ainult tahtmine ilmsiks tulnud usuõpetust kooli wiia. Rahwahääletamisel tuli ka tahtmine ilmsiks, selleaegsest Riigikogust ja walitsusest lahti saada. Ei saa ka härrad kristlased salata, et paljud hääletasid usuõpetuse poolt sellepärast, et Riigikogust ja walitsusest lahti saada. (Wahelhüüe: Kas Teie hääletasite poolt?) Härra Bauer, ma ei ole uudishimulik, kas Teie poolt wõi vastu hääletasite, ei taha ka Teid enese suhtes rahuldada. Ja miks leitakse tarwilikuks usuõpetusele juurde panna eriline waht, eriline tunnimees. Öeldakse, et usuõpetuse üle walwamine antakse selleks erilisel ettewalmistatud jõu kätte. (Wahelhüüe: Kas see jõud on juba walmis?) Ma ei tea, härra Bauer ehk rahuldab Teie uudishimu, aga kuuldawasti olla taewaliidu leerist walmis waadatud mees, kes wahel ka siin meie keskel on, ja püüab pahemat tiiwa karistada okaspiitsaga ning raudkepiga. Siin tõuseb aga teine küsimine. Haridusministeerium ei teosta walwet mitte ainult usuõpetuse üle, waid tema ülesandeks on kõikide ainete õpetamise üle walwamine, mida ta ka teostab osalt haridusnõunikkude, osalt koolinõunikkude kaudu. Peab küsima walitsuselt ja härradelt kristlastelt, kas siis järelwalwet teiste ainete üle wõiwad teostada isikud, kes mitte ei ole ette walmistatud, waid nõndanimetatud käperdajad, nagu mõned praegustest koolinõunikudest, kes küll kõik muud on olnud, kunagi aga mitte koolimehed. Kas siis teiste ainete järelwalwe jäetakse mitteeriteadlaste kätte? Wist küll, sest teist järeldust siit teha ei saa. Kui see praeguse haridusministri seisukoht peaks olema, siis peab ainult imestama, et tema arwates ainult usuõpetuse üle eriteadlane peab walwama, kuna kõik muu, mis koolis tehakse, on ükskõik, seda õpetagu ja walwaku kas wõi kingisepad wõi rätsepad.

Niiwiisi edasi minnes jõutakse warsti õudsesse keskaega, kus usuõpetus ja piibel on kõikide asjade A ja O (J. Temant (põl.): Soowitaw oleks, et Teie ka teda tundma õpiks.) Härra Temant, wast tunnen mina piiblit rohkem, kui Teie. Ei teeks Teilegi kahju temaga tuttawaks saada. Mina olen harjunud kõnelema küsimustest, mida ma tunnen, aga kui Teie oma kogemuste järele arwate, et wõib ka rääkida asjadest,

mida ei tunta, siis on see Teie eralõbu. (H. Bauer (kristl.): Teie loete seda juudiwiisi — tagurpidi. M. Martna (sd.): Juutsaab edaspidilugedes ka aru!)

Juhataja **J. Tõnisson**: Palun mitte segada.

J. Piiskar (is.): Kuigi juudid ja Kristus tagurpidi lugesid, nagu siin tähendatakse, aga eeltähendatud nõudmise deklaratsiooni mahutajad on olnud isikud, kes ei edasi-ega tagurpidi lugeda ei oska.

Edasi, kes oleks eriteadlane, kellele see küsimus usaldatakse? „Päewaleht“ ja „Kaja“ on heaks arwanud hurjutada kristlasi, mõtelge ometi — kristlasi — selles, et need on läinud oma nõudmistega liig kaugele. Neist hurjutustest paistab, et see kandidaat on üks lutheriusu waimulik, kes ühtlasi ka usuõpetaja. Aga kui Teie panete lutheriusu pastori usuõpetuse üle walwama, panete mehe sealt leerist, kus ketserikohtuid soowitakse igähele, kes mõne komma teise kohta tahaks tõsta, kuidas jääb sarnasel korral apostliku kiriku, metodistide, adwentistide ja nende lastega, kes ühegi kiriku poole ei hoia, kes julgewad endid tunnustada teie arwates püsti paganateks? (H. Bauer (kristl.): Need kaitsewad ise endid!) Jah, härra Bauer, nemad kaitsewad end küll ise, aga kurb lugu on see, et nemad on kõige pealt lapsed, ja teil on haridusministri ja haridusministri abi kaudu niisugused abinõud, et kui nemad teie arwamisega ei ühine, siis koolist wälja lenda-wad. Meie oleme neid wäljalendamisi palju näinud ja ei ole kahelda, et ka tulewikus need, kes teiega päri ei ole, Eesti demokraatlikust koolist härrade kristlaste armust wälja lenda-wad. (H. Bauer (kristl.): Kas teie seda wäljalendamist läbi olete teinud?) Härra Bauer, minul oli õnn koolipõllult loobuda enne, kui see kristlik waim minuni ulatas, sest ma olin Asutawa Kogu ja I Riigikogu liige, kuid ma ei kahtle sugugi, et kui ma wabatahtlikult ei oleks lahkunud, siis ma lenda-nud oleks.

Kui sellele deklaratsiooni osale kõrwale seada töökawast paar punkti, eriti p. 19, kus on öeldud: „Kultuurasutustena tuleb üksikutele kogudustele kirikuametite ülewaltpidamise hõlbustamiseks nende endistest maadest maad kunni ühe normaaltalu suuruseni jätta“, siis on selge, et tulewase usuõpetuse all mõeldakse nende kirikute usuõpetust, kellele maid jäetakse,

see on lutheriusu ja apostliku kirikute oma. Aga kas teie ka baptistidele ja kõigile teistele „isti“-dele maad ja usuwabandust koostele annate, seda ma ei ole kuulnud. (H. Bauer (kristl.): Tehke täiendaw ettepanek!) Härra Bauer, mina olen oma täiendawa ettepaneku teinud — kõigilt kirikutelt maad ära võtta. Teie aga tahate enesele maad, aga teistele kirikutele ei taha anda. Enestele nõuate kirikumõisad, ja kui selgus, et neid ikka ei saa, siis nõuate korralliku normaali talu. Aga sealsamas asute seisukohale, et olgu ära neetud kõik, kes julgewad teisiti uskuda ja mõelda, kui meie. See kristlik kahekeelsus ongi, mida ma teie juures, head kristlased, tahtsin alla kriipsutada.

Teie ei suuda kaugemale waadata oma kiriku läwest. Teie ei suuda kaugemale näha oma kiwinenud dogmaatikast ja teie ei suuda inimest näha kristlaseski, kes mitte ei wanni selle kiwinenud dogmaatika alla. Ja kui teie wõtate usuõpetuse kooliwiimise oma kätte, siis on meile selge, et teie kooli tahate wiia keskaegse usulise fanatismi ja seda seal läbi hakkate rõhuma. See ongi selle deklaratsiooni käsk ja prohwetid. Ja seda teete teie sellepärast, et teie kindlasti teate, et need kirikud, mille esitajad teie olete, ei seisa püsti muidu, kui riigi toetusel. Teie peaks vähemalt waatama, kuidas teised teie poolt allarõhutud kirikud elawad ilma riigi toetuseta. Walitsewad kirikud saawad teatawad warandused kirikute ja teiste walmishoonete näol tarwitada. Aga teil ei ole julgust maid ära anda, teie tahate riigi armuleiwa peale saada, mille abil teie ainult wõite püsti seista. Ilma kroonu abita warisewad teie kirikud kokku, sest muidu ei tuleks teie sarnaste nõudmistega.

Siin on tähendatud juba eelkõneleja poolt, et walitsuse deklaratsioon on kõige rohkem kõnelew neist küsimustest, millest ta waikib. Ma ei hakka siin neid küsimusi üles lugema, kuid kriipsutan alla ainult seda, et deklaratsioonis ei leidu ainustki sõna, et walitsus oleks kas wõi ajalehtede kaudugi tööliklassi olemasolemisest Eesti wabariigis kuulnud. Selles küsimuses ei jäta deklaratsioon selguse poolt mitte midagi soovida. Töölised ei kuulu mitte selle demokraatia kodanikude hulka, kelle esitajana esineb praeguse walitsuse.

Tulles walitsuse töökawa juurde, puudutan siingi, nagu deklaratsiooniski,

ainult üksikuid küsimusi jälle samas järjekorras, nagu nad töökawas esitatud.

Punkt 9. on öeldud, et „elukutseliste huwidete esitus väljaspool poliitiliste erakondade korraldusi ja seaduslikkuse piirides riigiwõimude kontrolli all tuleb lähemal ajal erikodade näol ellu kutsuda kaubandus-tööstuse ja käsitöö, põllutöö ning palgatööliste huwidete kohaselt, kusjuures nende esituste õigusliku iseloomu walimisel wastawate elukutseliste huwidete seniste esituste soovisid tuleb tähele panna“. Muidugi asutakse juba ligemal ajal kaubandus-tööstuse ja põllutöökoja ellukutsumisele. Ja kui need kodad teostamist leiwad, siis muutuwad nad arwatawasti asutusteks, mis nende kompetentsi kuuluwatel aladel hakkawad walitsusele samme ette kirjutama, panewad walitsuse tantsima oma pilli järele. Sarnaseid kalduwusi on märgata põllumeeste ridades, kes tahawad, et põllumeestekoda oleks asutuseks, mille iga näpunäide, iga soov oleks walitsusele käsuks, nii nagu meie ligemas minewikus nägime. Härra Jürman pani ette määrata 30.000.000 põllumeestele laenuks. See ettepanek leidis walitsuse poolt sarnast wastutulekut, et selleaegne põllutööminister esines ettepanekuga määrata mitte 30, waid 60.000.000. Ei ole kahtlust, et nende kodade näol tekiwad asutused, mis hakkawad Riigikogu asemel walitsust tegelikult juhtima. Kui siin teistele lisaks on nimetatud ka palgatööliste koda, siis ei usu meie mitte, et loodaks, kui see küsimus tõesti liikuma pandakse, mingisugune koda, mis oleks tõepoolest proletaarliste tööliste esitus, kust wõiks kosta töötawate rahwahulkade hääl, waid kui see koda ellu kutsutakse, siis asutuseks, kes peab riigiwõimu kontrolli all töötama, eriti selle siseministri kontrolli all, kelle poliitikat tööliklass oma naha peal küllalt tunda on saanud, sellesama siseministri kontrolli all, kelle juhtnõotide järele töötab kaitsepolitsei oma hulgaliste agentidega, kellel ülesandeks on mitte ainult seda selgeks teha, mis sünnib, waid kui midagi ei sünni, siis ise sünnitada, mis tema olemasolemist õigustaks. Sarnase juhatuses, sarnase kontrolli all olew töölistekoda on praegusele demokraatialle wäga näo järele sel lihtsal põhjusel, et moodne demokraatia ei wõi ju olla ilma töölistesitusega. Kui tuli hiljuti päewakorrale rahwasteliidu konwerentsile saadikute walimine, kus põhikirja järele peawad ka töölistesitajad olema, ja kui siis töölistesitajad ministeeriumi kutsel mitte

kokku ei tulnud saadikut walima walituse näpunäidete järele, siis sattus demokraatia piinlikku seisukorda — et kuidas siis Euroopa kõige moodsam demokraatlik riik ei saa töölisestajaid saata. On tarwis sarnane sõnakuulelik asutus, mis hakkab liikuma, kui härra siseminister nupu peale wajutab, ja kiidab heaks niihästi siseministri kui ka töö-hoolekandeministri kristlikud sammud, ka need, mis sihitud otse tööliklassi wastu.

Sarnast töölistekoda on praegusele walitusele tarwis. Nii on ühes ja samas punktis kokku wõetud kaks asja, millest arendatakse ühte — niiviisi ja teist — teistviisi, nagu sarnastel juhtumistel oleme näinud walitsuse sennist tegewusest.

P. 11 kõneleb sihikindlast kuritarwituste wastu wõitlemisest ametnikkude hulgas. Meie teame väga hästi, kuidas senni kuritarwituste wastu on wõideldud. Meil on alles meeles kuulus Kiisel'i lugu ja palju teisigi, mis aga alati on lõppenud sellega, nii oli ja nii jääb. Kas on mõni kuritarwitaja, kelle kohta küsimus on selgeks saanud, kohtu alla sattunud, kas on keegi nendest karistust kannud? Meie teame aga, kuidas mõne ministri portfelligi wõi rohelise kalewi all seesugused asjad seisawad aastaid, ilma, et neile käiku antaks. Suure ulatusega kuritarwituste wastu wõitlemist ei ole aetud, nii nagu seda oleks tulnud teha; kuid rohkem oleme näinud wõitlemist sulepeade ja nõõpnõelte wargusega. Mina ei taha muidugi mitte nõõpnõelte ja sulepeade wargust heaks kiita, kuid ainult rõhutada, et senni on tarwitatud surweabinõusid wäikeste waraste wastu, kuid suured wargad ei sõida küll mitte tõldades, sest see on wana mood, waid — autodes ja aeroplaanides. Neid ei ole mitte kätte saadud ja ei ole ühtki kindlustust, et neid tulewikus kätte saadakse ja et selleski küsimuses midagi muutuks. Seski suhtes on jällegi väga kujukad olnud Riigikogu päewad ligemas minewikus, kus esitati rida arupärimisi mitmesuguste kuritarwituste kohta. Enamuserakondade poolt lükati need tagasi, weel kord sellega näidates, et nii oli ja nii jääb. Nähtawasti ei peeta kuritarwituseks omawoli, peksmist ja palju teisi asju, mida meie alatasa kuuleme ja näeme. (Chr. Kaarna (töer.): Niisugust punkti deklaratsioonis ei ole, mida Teie praegu räägite!) Härra Kaarna, Teie ütlesite, et Teil see deklaratsioon väga hästi teada on ja sellepärast ei

arwanud mina tarwilikuks ette lugeda seda punkti, millest ma kõnelesin, ei hakka seda ka enam kordama — lugege juba ise. (Chr. Kaarna (töer.): Mina seda deklaratsioonist ei luge nud!) Härra Kaarna, Teie ehk lepitate siiski, et ma deklaratsiooni ei korda, waid et oma hindawaid märkusi selle kohta teen.

P. 16 on öeldud, et „asundus seisukorral antaw igasugune riigi toetus tuleb ühisest seaduses kokku wõtta ja riigi majandusliku kandejõu ja teiste elukutsete mittekoormamise põhimõttele rajada“. Riigikogus on kõneldud, et ükski rühm ei ole asunikkude toetamise wastu. Muuseas ütles endine põllutööminister rahaasjanduse komisjonis, et seda toetust tahtakse laiemale alusele rajada, aga see deklaratsiooni punkt kõneleb otse wastupidist. Sellest riigi majanduslikust kandejõust oleme meie alati kuulnud, et see ära ütleb, kui on tarwis kehweemale kihile wäikseidki summasid anda, ja kuidas see riikline kandejõud alati väga wastupidaw on, kui on tarwis toetussummasid paremale poole jagada. Kui oleks tulnud hiljuti toetust saama töötawate hulkade jaoks, siis oleks see tingimata tagasi lükatud aga põllumeestele eestkätt põllumeestekogude kaudu wõi nende näpunäidete järele wäljajagamiseks 60 miljoni määramiseks jätkus riiklikult kandejõudu. Aga on weel teinegi kitsendaw tingimine, nimelt et toetus tuleb rajada teiste elukutsete mittekoormamise põhimõttele. Kust siis peab tulema see raha, mida asunikkudele toetuseks ja laenuks antakse? Kui seega ei taheta koormata pangahärrasid, jõukamat kihti, ja suurतालunikka üldse maksude näol, siis ei ole näha, kust need summad wõetakse. Lubatakse küll laenu, aga pärast öeldakse, — raha ei ole ja selle muretsemine oleks teiste kihtide koormamine, mida ei tohi olla, sellepärast pole midagi teha. Mõisnikkudele tasumaksmist wõõrandatud maa eest aga ei kawatsetagi rajada teiste kihtide mittekoormamise põhimõtetele, waid teostada kiires korras. Selleks ju jätkub raha. Nii näeme, et asunikud, kui seda punkti täitma hakatakse, kuuse alla jääwad ja mitte midagi ei saa. Teisalt näeme aga, et põllumeestele mitte asunikkudele, waid wanematele, wõiks öelda, päris põllumeestele, on oldud palju wastutulelikum. Wõtame kas wõi maapanga awamise. Juba Asutaw Kogu wõttis maaseadusesse paragrahwi, mis ütleb, et maareformiga ühenduses olewate kulude lae-

nude wõimaldamiseks tuleb ellu kutsuda maapank. Nüüd aga ütleb deklaratsioon, et kewadeks tahetakse kõik mõisad ära jagada, tähendab, suurem osa asunikka on juba asuma hakanud ja on kõige raskemates asumisaastates. Nendele ei ole maapanga kaudu senni wõimaldatud odawat laenu. Nüüd aga, kus on tulemas maamüümise ja -ostmise seadus, mis lubab jälle maaga spekuleerima hakata, nüüd leitakse paras aeg wõimaldada maapanga kaudu odawat laenu, aga mitte asunikukudele, waid enam neile, kes asunikukudelt maid hakkawad ostma. On osatud asunikukude elu ja seisukorda nii kibedaks teha, et nad oma maalappidelt lahkuma hakkawad. Ja alles nüüd, kus maapanka teisteks otstarbeteks loodetakse kasutada, wõetakse selle asutamine päewakorradele. Sarnane teguwiis näitab, et maapanka ei asutata mitte kehwmate maaharijate tarbeks, kellele jaoks ta ette nähtud oli. Weel suuremat wastutulekut põllumeestele leiame sama punkti teisest lõikest, kus kõneldakse tolliwabast põllu- ja karjasaaduste wäljaweost, mille poole meie põllumehed on alati püüdnud hoolimata sellest, missugusesse seisukorda selle tagajärjel kehwm rahwakiht satub. Selle punkti wimases lõikes on öeldud, et põllupidajatele tuleb wõimaldada agronoomiline abiandmine ja selleks otstarbeks tulewad eelarwesse tarwilised summad üles wõtta. Meie mäletame väga hästi, kuidas eelarwe arutamise puhul Riigikogus kodanliste rühmade eneste wahel tekkisid ägedad sõnalahingud, mis peaaegu käsitsi kokkuminemiseni läksid, sest et riiklikud toetussummad on läinud osalt põllumeestekogudele. Seda on rõhutanud kodanlised rühmad ise, mispärast ei tarwitse hakata seda wäidet põhjendama. Wäga usaldawalt räägitakse, nagu oleks tänawu kewadel terve rida põlluasjanduse fakulteedi üliõpilasi olnud kewadel kogupõllumeeste kihutustöös ja pärast saanud ta suks ajutised teenistuskohad põllutöömisteeriumi kaudu. Kui agronoomiline abi juba nüüd seatakse sarnasele alusele, mis weel siis, kui ellu kutsutakse põllumeestekoda, kes kõik summad oma kätte wõtab. Siis on ainult üks wõimalus riigisummadest abisaamiseks, see on põllumeestekogude liikmekaarti ettenäitamine. Kellel seda kaarti ei ole, see ka abiraha ei saa. See on aga riigi kulul teatawa partei, põllumeestekogude, toetamine, mitte aga põllumajanduse toetamine, millest deklaratsioonis kõneldakse. Asutakse toetama

neid, kes enesele kogupõllumeeste liikmekaarti on omandanud. Asunikud ja need põllumehed, kes seda kaarti ei omanda, ei saa raasukesigi, mis rikaste laualt maha langewad.

Juhataja J. Tõnisson: Kõneleja, meil on koosolek ligi 3 tundi kestnud ja et protokollikirjutajad wäsinud, siis kawatsen waheaega teha, kui Teie kõne weel kaua kestma saab.

J. Piiskar (is.): Ma lõpetan warsti. Punkt 13. on öeldud, et kawatsetakse wastawate seaduste rewideerimine ette wõtta ses sihis, et wõimaldada uute käsitöölise õpetamist töökodades. Meie teame, et Ohtu-Euroopas käsitöölise õpetamiseks ikka rohkem ja rohkem käsitöökooli sisse seatakse, et mitte õpilaste kaudu käsitöökodade pidajatele odawat tööjõudu muretseda. Kui aga meil tahetakse makswaid Wene seadusi weel rewideerida mainitud sihis, siis kardame meie, tahetakse muuta käsitööõppimine ja selle õpetamine poolest saadik sunniwiisiliseks. Ei ole öeldud, millest see tingitud on. Harielikult öeldakse, et ei ole küllalt oskustöölisi. Wõib olla samal ajal näeme aga, et oskustöölised walguwad teistele aladele. Maal näituseks leiame mitmesuguseid oskustöölisi päewatöölisenä, sest oskustöölisenä on nende äraelamistingimused wirilad. Kui teie käsitöökoolis õppimise sunduslikuks teete, siis astute wist ka järgmise sammu ja hakkate neid sunduslikult oma tööalal kinni pidama, käsitöö sunniinstituuti sisse seadma. Kui tõesti on oskustöölise puudus, siis tuleb käsitöökooli ja kursusi awada, ning oskustöölisele soodsad elamistingimused luua.

Wäga imelik on kokkuleppekawa 18. punktis wäide, et „asunikukudega ühele alusele maade päriks saamise poolest tulewad seadusandlusega seada kõik omawalitsuste asutuste päralt olewate talude ja wäikekohtade rentnikud, niisama ka kõik endised mõisatalude ja wäikekohtade rentnikud. Niisuguste maade päriks andmise tähtaeg tuleb omawalitsuse kohta seaduslikult maksma panna, riigimaade kohta peab walitsus niisuguse tähtaaja, kõiki tal käsutada olewaid tehnilisi jõudusid arwesse wõttes, kindlaks määrama“. Meie pooldame seisukohta, et eramaade wäikerentnikud tulewad samale alusele seada kui riigirentnikud. Kui siin aga üles seatakse nõudmine, et omawalitsused peawad oma maad ära müüma, siis ei saa seda waadet õigeaks pidada ega

toetada. Kui näituseks linnad, kellel peajasjalikult rohkem maid, need ära müüks, kuidas nad siis pärast endid laiendada saaksid? Riik ei asu nii siis mitte üksi oma maid müüma, vaid tahab surwet awaldada ka omawalitsuste peale, et ka need oma maad ära müüks!

Edasi puudutan paari sõnaga popside-küsimust, mis kokkuleppe töökawas kõige suuremaks komistuskiwiks oli. Praegune kokkulepe on kujunenud mitte popside kaitseks, vaid maaomanikkude kaitseks popside vastu. Popsidele on võimalus antud kahe aasta jooksul maaomanikkudega kokkulepet saawutada. Kui seda ei sünni, siis asub riik wahele ja võimaldab neile maksimum wüekümneaastalise pikaajalise lepingu, kuid ei ole öeldud, missugustel renditingimustel, kuid on kõneldud ainult õiglasest rendist. Meie teame väga hästi, missugune on põllumeeste õiglane rent. See ei ole milgi tingimisel riigimaade eest määrataw normaalrent, kuid wõetakse tuhandeid wakamaa eest. Kui põllumeestele võimaldatakse põllumeestekogude näpunäidete järele esineda õiglasest rendi nõudmisega, siis kujuneb rent sarnaseks, et ükski pops selle juurde jääda ei wõi. Wäga iseloomulikud on ka põhjused, mil puhul popse wõib wälja ajada. Eelkõneleja poolt on tähelpanu juhitud punktide 1 ja 2 peale. Ma tahaksin täienawalt eriti esimese juures natuke peatada. Punkt esimeses on öeldud, et pops peab kohalt lahkuma, kui temale antakse kas asuniku poolt, wõi maaomaniku wõi riigi poolt teine maatükk. Nägin tänawu kewadel, kuidas Wiljandimaal üks põllumees, kelle maa peal pops oli, kelle maja ära oli põlenud, juhatas temale uue asukoha mitu wakamaad endisest elukohast eemal karjamaaserwal. Peremees andis talle küll eluaseme, sest ta oli lepinguga seotud, kuid hulk maad eemale. Popsi poolt haritud maalapp ja marjaaed tuli maha jätta ning sooserwal uuesti asuma hakata. See on üks võimalus, kuidas popsidest lahti saadakse. Näidatakse talle uus maatükk, mingu ja asugu sinna, kui pops seda vastu ei wõta, harilikult ei saa ta seda teha, siis on see põhjuseks, et ta endiselt kohalt peab lahkuma, sest talle on antud teine maatükk, mida tema aga vastu ei ole wõtnud, andja arwates — kangekaelsuse pärast. Niisamuti tulewad hooned ära wedada teise kohta. Wõtame p. 3., mis ütleb, et maaomanikul on õigus popsidest lahti saada. „Kui talu, mille piirides pops asub, peale popsikoha maade

eraldamist vähemaks kui normaal 2. hobuse taluks kujuneb“. Meie teame, et just nendes maakondades, kus eriti palju popse, on wõrdlemisi wäikesed talud. Wõtke Pärnumaa, wõtke Läänemaa, wõtke teatawad Harjumaa osad jne., kus wõrdlemisi rohkesti popse, siis leiate, et seal suur osa taludest ei ole normaaltalu suurusedki, aga senni on neis saadud ära elada. Mispärast ei saadaks ka tulewikus ära elada? Nüüd on aga loodud alus, et popsidest lahti saada. Ja just selle 3-da nii väga ilmsüütu punkti alusel tõstetakse suurem osa popse tuule peale. Just nendes kohtades, kus neid eriti palju, kus nad erilist, nii ütelda kaitset wajaksid. Ja kui selle juurde wõtta weel p. 28, kus öeldakse: „riik asub olemasolewatest harimisele, kus olemasolewatest riigimaa tagawaradest popsid tarwilise maaga kindlustada ei saa“, siis tuletab see meelde wemmalwärsiina tuntud salmi: kus mägi, seal mõis, kus kungas, seal kõrts, aga talud — soo ja raba sees. Meil tuleks aga nüüd ütelda; ja popsid soo ja raba sees. Waadake, see on popside tulewiku wäljawaade käesolewa deklaratsiooni alusel, kus kõik võimalused ette nähtud, et popse oma kohtadelt minema kihutada ja et neid paremal korral soo- ja rabaserwadele paistata. Hoopis puudutamata on jäetud eluaseme-küsimus, mis ei piirdu popsideküsimusega, kuid on palju laiaulatuslikum. Deklaratsioonis oleks tulnud aga kõnelda ka nendest, kellel üldse ei popsi kohta ega ulualust ei ole, kuhu oma pea wõiks panna. Nagu ma juba tähendasin, on siin omad teened tööerakonnal, kes küsimuse tuliseks küttis, pärast aga ise kogupõllumeeste sõiduwette sõitis. Aga ka demokraatlikul liidul ei puudu siin oma teened, sest ajakirjanduses tähendati, et selle kokkuleppe aluseks wõetud demokraatliku liidu ettepanek. On põhjust arwata, et see kokkulepe on abinõuks, mille läbi popsid sennistest kindlustustestki ilma jääwad, sest niipea, kui deklaratsioon vastu wõetakse, — ja ta ongi vastu wõetud, kaotatakse ära wäikerentnikkude rendilepingute pikendamisseadus, ja juba tulewast jüripäewast on wäikerentnikud tuule-taewa alla tõstetud.

Lõpuks tahaksin puudutada küsimusi töökaitsealalt, mis proletariaati, palgatöölisi puudutawad, kuid deklaratsioonist peaaegu terwelt wälja on jäänud. On ainult üks punkt, mis neid käsitab, nimelt p. 36., milles kõneldakse hoolekande, sotsiaalkinnituse ja terwishoiu alal maksma-

pandawatest seadustest. Kuidas seadusandlus sel alal on arenenud, oleme näinud I Riigikogu päewil, ja juba II Riigikoguski, kus põllumeeste erakond jälle on asunud wenitama pensioni-seadust, mis praegu rahaasjanduse alamkommissjonis, teatades, et temal ühe ja teise küsimuse kohta seisukoht puudub jne. Ei usu, et selleski küsimuses sõnadest kaugemale saadakse. Kuigi walitsus mõned eelnõud esitab, siis jääwad need Riigikogu komisjonidesse. Hoolekandealal leiame meie ka korteriküsimust puudutatud olewat. Õeldakse küll lähemaks ülesandeks olewat korterihäda kõrwaldamine linnades, aga teiselt poolt ei kõrwaldata seda korterihäda mitte, sest nähakse ainukest teed küsimuse lahendamiseks hüpotek pankade pantkirjade liikumapanemises, mis aga teatawate ringkondade käes on, kes laenu ainult jõukamale kihile wõimaldawad, nende luksuskorterite ehitamiseks, aga mitte nendele, kes hädasti korterit wajawad.

Teiselt poolt ütleb aga deklaratsioon, et maksew üüriseadus tuleb rewideerimisele wõtta, ära määrates wabale kokkuleppele ülemineku korda. Kui siis waba kokkulepe tuleb, siis wõimaldakse muidugi kalli üüri wõtmist senniste korterite eest wõi üürniku wäljätõstmist, kes enesele uut korterit ehitada ei saa. Kaitseta üürnik peab kolima otsekohe kuuse alla. Nii näeme, et ka siin, kus üht hädalisemat küsimust puudutatakse, ei ole walitsusel mingisuguseid abinõusid selle küsimuse lahendamiseks, sihitakse ainult sinna, et jõukamal kihil käed wabad oleks, kuigi kehawem kiht seda raskematesse tingimustesse satub.

Ma tähendasin juba, et suurem hulk hädatarwilisemaid küsimusi on nimetatamata jäetud, ei kõnelda ei eluaseme-küsimusest, ei töökaitse-küsimusest, ei töötatöölise olukorra korraldamisest, ei tööpäewa ja palgaolude korraldamisest jne. On aga küll rõhutatud seda, mida siseministri tegewus alati on meelde tuletanud, et meie rohkem politseiriigis kui õiguslikus riigis elame.

Wäga kujukaks nähtuseks on üks praeguse Wabariigi Walitsuse wiimastest sammudest: kohtuministri kohused on pandud siseministri peale, kelle kättesusse kuulub politseiparaat, eriti kaitsepolitsei, kelle isewärki tegewuse kohta alati on ette toodud mitmesuguseid andmeid, kes tööliste wastu püüab protsesse sepitseda jne. Nüüd on seesama siseminister ühtlasi ka kohtuminis-

ter, kellel teataw mõju kohtukorralduse peale, eriti sellel kohtu ja seadustikkude ümberloomise ajajärgul, millest deklaratsioon kõneleb. Sarnane kahewõimkonna ühe isiku kätte andmine näitab teed, kuhu sihitakse.

Minul seda deklaratsiooni kuulates ja tegewuskawa lugedes tuli meelde kadunud kirjanik Juhan Liw'i töödest üks wäikene pildikene, kus kaks meest tulewad Peipsil üle lagunewa jää ja annawad kõiksugu lubadusi, lubawad kirikusse puudalisi küünlaid panna, kui nad pääsewad kaldale jäätükilt jäätükile hüpatades, lubawad wastastikku üksteise perekondade eest hoolt kanda jne. Kui aga üks neist jäätükilt libisedes jalad põhjas tunneb olewat, hüüab ta: „Jaak, kurat, maa, jalad põhjas!“ Ja siis on ununenud kõik lubadused, ostetakse kolmekõpikaline küünal, sest küünal on küünal. Sarnane on ka praeguse walitsuse deklaratsioon. Eelmised walitsused esinesid mitmesuguste lubadustega tööliste, nende deklaratsioonid olid sarnased, nagu ei tunneks nende kokkuseadjad weel kindlat pinda enese all. Nüüd on nähtawasti jäätüki pealt sisse libisetud ja on leitud, et maa on jalge all. Sellepärast küünal on küünal, deklaratsioon on deklaratsioon. Paberilipakaks jääb ta nii kui nii. On jõudnud silmapilk, kus ei ole waja enam kõnelda mingisugustest lubadustest. On unustatud, et töölised kui klass, kui kõige rohkearwulisem kiht üldse, riigis olemas on. Nüüd ei ole demokraatia enam hea mamma, kes ponksi annab. Nüüd ütleb demokraatia, ponks on ponks, anname töölisklassile kiwi. Töölisklass oskab seda demokraatiat tarwilikult hinnata ja sellest oma järeldused teha.

Juhataja J. Tõnisson: Koosolek on juba 3 tundi kestnud. Protokolleerijad on wäsitatud. Teen 10. minutilise waheaja.

Waheaeg algab kell 7.15 min.

Peale waheaga jätkub koosolek kell 7.25 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **K. Wirma.**

Sekretäri kohal abisekretäär **J. Wain.**

M. Luther (saks.): Die deutschbaltische Fraktion erkennt die Absicht der Regierung, an ihre Tädigkeit zu einer ausgiebigen staatserhaltenden und

aufbauenden Arbeit auszugestalten, und will sie darin unterstützen.

Über die für unsere Wählerschaft so lebensnotwendige Frage der Kulturautonomie enthält das Arbeitsprogramm der Regierung einen knapp gefassten Punkt. Die Zusammensetzung der neuen Regierung lässt uns jedoch hoffen, dass die Regelung dieser Frage von ihr als ernste und dringliche Aufgabe aufgefasst und nach den uns in der Verfassung zugesagten Grundsätzen erfolgen wird.

Unsere Fraktion ist sich dessen bewusst, dass den Minderheitsvölkern ihre nationale Existenz nur durch eigene Organisation und Verwaltung ihrer Kulturbedürfnisse gesichert werden kann, und dass eine glückliche Lösung der Minderheitenfrage für ein gedeihliches Zusammenarbeiten um Wohle des Staates von grösster Bedeutung ist.

Die Behandlung der Agrarfrage im Arbeitsplan stellt sich uns jedoch wiederum in der von unserer Fraktion stets gerügten Einseitigkeit dar. Immer noch fehlt die Erkenntnis der Tragweite, wie sie der Frage einer gerechten Entschädigung zukommt, nicht nur für die Besitzer der enteigneten Güter, sondern auch für das Ansehen und den Kredit des Staates und für seine einzig mögliche Grundlage, das Rechtsbewusstsein seiner Brüder. Wohl wird ausführlich gezeigt, wie der fortgenommene Besitz anderen weitergegeben, nicht aber wie der Enteignete entschädigt und ihm die Beibehaltung seines Berufs auf eigener Scholle erhalten werden soll. Unsere Fraktion wird unbeirrt auf ihrem Standpunkte verharren, dass der Schutz jeglichen Privateigentums nach den weltüblichen Rechtsgrundsätzen zu gewährleisten ist.

A. Porman (üür.): Siin on juba õige rohkesti kõneldud, mina tahaksin ainult paari punkti juures peatada. Nr. 36 räägib meile siin hoolekandest, terwishoidmisest. Siin oli tööliste haiguste vastu kinnitamise seadus, mis sai I lugemisel vastu võetud. Teisel lugemisel tuli tööerakonna esitaja ja teatas, et nende rühm ei ole saanud veel seisukohta võtta ja palus seda edasi lükata senni, kuni rühm seisukohta võtaks. Edasi, nüüd on kaks nädalat mööda läinud ja ei ole koosolekut üldsegi peetud selle seaduseelnõu kohta. Nüüd on juba augustikuu käes, ja et seaduseelnõu minewal

aastal töökaitse komisjoni anti, siis kui Riigikogu uuesti kokku tuleb, siis on juba aasta möödas ja ei ole jõutud selle seaduseelnõu kohta seisukohta võtta, kuna teised erakonnad oma seisukohad walimise platvormis on kindlaks teinud, siis on see hoolekande-seadus, mis on kaks kord nii paks, kui kinnituseadus ja selleks peab kaks korda niipalju aega rehkendama ja selleks ajaks on kolm aastat möödas. Siis p. 37 kõneleb laenuandmisest majade ehitamiseks, kui ka lõpuks räägitakse korterikriisi lahendamise, muidugi et seal waba kokkuleppe peale tahetakse üle minna. Praegused meie riigi juhtivad jõud on suuremalt osalt endistest koos ja wähe on uusi, kuid ometi on nendel teada, kuisugune seisukord on ehituslaenu ja kui suur nõudmine selle järele on. On tahtjaid, kes ehitaks, aga ei anta laenu. Siis peaks ükskord nendele nõudmistele vastu tulema, kiiremas korras neid asju lahendada, et siis korterikriisi saaks lahendada. Mis puutub sellesse, mis on kokkuleppe eesmärgiks — korteri wõi üüri-seaduse ärakaotamise seadus ja waba kokkuleppe alusele ülemineku, siis oleks nüüd küsitaw, kas arwatakse seda kolme aasta jooksul wõi juba ühe aasta jooksul läbi wiia. Kui arwatakse kolme aasta jooksul, siis on teada, et wähemalt Tallinnas ei jõuta kolme aasta jooksul korterikriisi lahendamise suhtes midagi teha. (W a h e l h ü ü e k e s k e l t : A a s t a g a s a a b w e e l w ä h e m.) Seadke ennast sarnasse seisukorda, kui on praegu sõjawäelane, kes peab püssi kandma ja õhtul ilusasti laulma „Mu isamaa mu õnn ja rõõm“ ja kui temal wäikene warandus on wanemate hoole all ja sealt korterist wäljatõstmise põhjal kaduma läheb. Kuidas kujutate sarnast seisukorda ette, kui on tööline, kes peab tööd tegema ja walmistama asju, mis riikliselt ja kultuuriliselt kasulikud on ja see inimene peab oma wäsinud keha wälja puhkama tänawal plangi ääres wõi puu all. Sarnane olukord kujuneb, sest seda üüriisu, mis üüri-seaduse ärakaotamise järele ilmub, ei jõua keegi täita ja ka wõrdlemisi rikkad inimesed saawad selle all kannatama. Wõtke näituseks, kooliõpetaja, kuidas saaks ta koolis õpetada lapsi, riiki austama, kui ta ise selle piina all kannatab. Ehk wõtaksime jälle politseiniku, kes peab korda pidama ja tal enesel ei ole kohta, kus wihma eest warjule minna. (N a e r p a r e m a l p o o l.)

Härra Temant, Teile näib see üsna lõbu walmistawat. Nii kui oli teada, lugesite igatahes lehest, et maa hingab kergemalt, et walitsus on moodustatud. Ma ei tea, milles see kerge hingamine on mõeldud, kas nendes, mis siin põllurammuks on laenuks wälja antud, et muld kobedamaks saaks ja seda õhku wälja laseks wõi sellest, et need kodanikud sellest teadmisest rõõmustatud saawad, et walitsuse moodustamine on korda läinud. Kui teie nüüd seda arwesse wõtate, siis ütelge, kuisugune protsent selle kuulutuse läbi rõõmustatud saab ja kui suur protsent rõhutud saab. Tallinnas on isegi üle 33 tuhande korteri ja mõnituhat majaomanikku. Need mõnituhat majaomanikku saawad küll selle üle rõõmustatud, aga 33 tuhat üürnikku saawad rõhutud meeelolu. Teie tahate sarnases seisukorras korda wõida pidada, wõi midagi paremat luua, sest iga walitsus pidada selles mõttes kokku minema, et midagi paremat teha. Mina ei taha kuulajate aega pike-malt raisata, sest siin on juba palju räägitud ja on ka palju järke ootamas. (H e a k s k i i t m i n e p a r e m a l t p o o l t).

M. Martna (sd.): Wäga austatud Riigikogu liikmed! Ei ole waja deklaratsiooni tähtsusest rääkima hakata, liiategi praeguse deklaratsiooni tähtsusest, mis õieti meile wana tuttaw laul on, kui meie tahaksime neid kolme deklaratsiooni wõrrelda, mis meil senni üldse on ette kantud, ma arwan, rohkem neid ei ole olnud — siis leiaksime igakord neidsamu awaldusi, ainult wähe teiste sõnadega. Mina täna juhtumisi wõrdlesin tänast deklaratsiooni sellega, mis härra Kukk ette kandis. Ma pean ütleva, et härra Kukk'e deklaratsioon sõnastuse mõttes wähe paremini on kokku seatud. Aga kui me nende sisu wõrdlema hakkame, siis ei saa nendest õieti „kinni hakata“, sest et sa mitte ei tea, mis siin kindlasti läbi wiia mõeldakse, ehk mida mitte läbi wiia ei mõelda. Õiguse pärast kõneleb deklaratsioon selles wanas keeles, mis wana Saksa-Liwi korporatsiooni hüüdsõna oli: „Es bleibe alles bei'm alten!“, see tähendab, kõik jäägu, nagu wanasti on olnud. (W a h e l h ü ü e.) Ka sellega on meil wana lugu, et teda arutada, „aega“ ei ole. Kaks kuud oli aega walitsust moodustada, aga deklaratsiooniga tuli jälle niisugune lugu, et alles eile hilja selle teksti kätte saime ja täna wõristatakse ta jälle kiiresti läbi. Ka selle poolt on

see lihtne wormitaitmise asi. — Ma tahan siiski mõne üksiku asja peale tähelepanu juhtida ja teen seda sellepärast, et meie parlamendis wäga harwa võimalus on, poliitilist juttu ajada, poliitilisi läbirääkimisi pidada. Poliitiliste küsimuste arutamine on meil ainult võimalik deklaratsioonide läbirääkimiste ehk eelarwe arutamise puhul. Poliitiliste mõtete wahetamist oleks aga sagedamini waja. Ma ei taha sellega ütelda, et walitsus peaks sagedamini wahetama, et siis iga walitsuse wahetamise juures wõiks endile niisuguse poliitilise õhtu teha. — Austatud Riigikogu liikmed! Ma juhiksin teie tähelepanu wõi meelespidu eriti selle peale, et walimiste ajal meil mingisugune wärske õhk lehwiwat näis, wärskem õhk nimelt sellepärast, et teatawad poliitilised rühmad uued windid oma wiilite peale tõmbasid ja nende ning meie riigi seisukohast waadates „uusi wiisisid wiristama“ hakkasid. Tuli ka uusi parteisid juurde. Ma nime-tan siin eriti rahwuswabameelset parteid, kes ka niisuguse uue wiili wälja tõi. See oli tõepoolest tarwilik uusi mænguriistu poliitilisele kontserdipõrandale wälja tuua. Wanad mængijad tulid aga warsti jälle oma wanade katkikistud wintidega. Kes ajuti uute wiilite peal mängisid, panid need jälle hõlma alla, nij pea kui Riigikogu kokku astus. Siin wõeti jälle wanad wälja. Isegi admiraal Pitka partei pani oma uued windid hõlma alla ja hakkas enam wõi wähem asjaolude läbi sunnitult wana tuttawat muusikat ühes tegema. (W a h e l h ü ü e A. T a m m ' e (rhws. w.) p o o l t.) Sellest muusikast wõin ma siiski üsna hästi kaasa rääkida, härra Tamm.

Teie näete siin ühte lehte, see on rahwaerakonna häälekandja „Postimees“, terwelt kaks lehekülge ainult sõjamineisteriumile pühendatud. Ma olen selle artikli tollide wiisi mõõtnud, ta on üle kaheksa jala pikk. Selles pikas kirjutuses katsutakse meie sõjamineisteriumi rookida, puhastada, läbi wihelda. Niipea kui see artikkel „Postimehes“ laupäewal oli ilmunud, ilmus ta kokkuwõetud kujul kohe pühapäewa hommikul meie praeguse wärske sõjamineistri häälekandjas „Waba Maas“, mille peatoimetaja sel korral weel härra Anderkopp oli. Minu arwates on see enam-wähem hea ettekuulutus „Gutes Ohmen“, et see peatoimetaja, kes wahetewahel ka sõjamineisteriumi wihelda püüdis, et see härra nüüd ise selle puhas-

tawa luua oma kätte wõttis ja mina soowin sõna tõsisest mõttest õnne, et see rookimine tal korda läheks ja et tulewaste walimiste ajal enam kaheksajalapidikkeid artiklid waja ei oleks. (A. Tamm (rhws. w.): Oli teil aga kannatus lugeda!) Ma olen isegi härra Tamm'e mõnda kõnet läbi kuulanud, mis ju sugugi vähem kannatust ei nõua.

Niipea kui walimispudelile „kork“ peale pandi, siis enam neist asjust ei kõneldud. Rahwuswabameelne partei ja rahwaerakond sulasid kokku ja nad sulasid nii kokku, et seal mingisugust wahet ei ole, ja siis leiti, et põllumeeste rühm on kõige suurem rühm ja peab walitsemise koorma oma õlgadele wõtma. Nüüd leiti, et wiimane selleks küllalt kõlbab. On juba puudutatud seda kardinaal küsimust, mis walitsuse moodustamise ajal meie õhu nii raskeks tegi, et peaaegu kõuepilwed ähwardasid; see oli popside küsimus. Et popside küsimus nii laialiseks küsimuseks sai, tuli sellest, et neil kokkuliitunud parteidel teisi tõesti tähtsaid lahkumineküsimusi nii ütelda eneste wahel õiendamiseks enam ei olnud. Neid küsimusi, milledest pahempoolne tiw huwitatud on ja mis tõepoolest oleks pidanud arutusele tõusma, meie ei näinud. Meie pidime ütleva, et kodanlises leeris walitseb täieline kokkulepe ja walimise ajal oli lahkkelisid ainult sellepärast kuulda, et iga partei püüdis oma mehi rohkem läbi wiia. (Chr. Kaarna (töer.): Kas Teie ei püüdnud? L. Johanson (sd.): Püüdsime küll, aga ei saanud.) Tahtmisel on ikkagi wahe ja meie tahtmine on teistsugune kui teie tahtmine. (Chr. Kaarna (töer.): Pole wiga, eks edaspidi saa...). Et teie selle üle naerate, ei pane mind sugugi imestama, sest teie olete ikka kodanlise aabitsa järele asjade peale waatama õppinud ja ei tea, mis wahe proletaarlise ja kodanlise ilmawaate wahel on. Kui teie seal üksikute asjade pärast eneste wahel tülitsete, siis on see kodune tüli, aga kui meie teiega tülitseme, siis ei ole see mitte enam kodune, waid kahe klassi waheline tüli. Ma loodan, et ka härra Temant sellest aru saab. (J. Temant (põl.): Miks siis Piiskar nii kangesti selle wastu on?) Meid huwitab näituseks maksude reform. See teie wahel kõne alla ei tulnud, sellepärast, et teie olete selles asjas täitsa kooskõlas. Ma tarwitsen ainult meelde tuletada, kui härra Päts esimest korda pikemaks ajaks

walitsuse moodustas, kuidas parema tiwa ajakirjandus toonitas, et riigikassat tuleb ka edaspidi kaudsete maksudega täita, et kaudseid maksusid tuleb tõsta. Nüüd ei olnud seda tarwis enam toonitada, sest kokkulepe selles asjas on tuttaw. Niisama ei tarwitsenud teie puudutada tollipoliitikat, hoolimata sellest, et walitsusest lahkunud Riigiwanem härra Kukki ütles omas deklaratsioonis maksusüsteemi muutmise asjus, et see olla pikk asi ja et ei saa nii ruttu otsekoheste maksude peale üle minna, et ei saa mõelda uute maksude sisseseadmise, waid olemasolewate wäljaarendamise peale. Tema awaldas mõtteid, et maksusüsteemi muutmise wõtab aega, kuid ei julenud selle wajakust lausa salata. See aeg ei tulnud tema walitsuse ajal mitte kätte, ega wõinud tulla, sest et — tahtmine puudus. Tollide asjus ütles tema, et sisseweotollid tuleb ainult järk-järgult piirata, kuni meie kaubabilans mitte weel loomuliku tasakaaluni pole jõudnud. Sellest wõib wälja lugeda, et kawatus oli tollipoliitikat muuta selles mõttes, et sisseweotollid wäheneksid. Aga tema walitsus talitas selles suhtes otse ümberpöörduvalt. Kui lehitseda seda wäikest wihikut, mis statistika büroo poolt täna wälja jagati, siis näeme selle wiimase lehekülje pealt, et meie sisseweo tollimaks mitte wähenenud ei ole, waid ligi 3 korda suurenenud, wõrreldes sellega, mis eelarwesse üles oli wõetud. Minewaaasta eelarwes oli üles wõetud 651 miljonit sisseweo tolliraha. Tõepoolest wõeti aga aasta jooksul sisse 1.540 miljonit, see on ligi 3 korda nõnda palju, kui ette nähtud oli sellest tolli sissetulekute wähennemist, mida Riigiwanem lootis, mille kohta ta ütles, et see pikkamisi tulla wõib, kui sissewedu tarwiliselt reguleerida wõiks. See aeg ei hakanud aga kätte tulema, sellepärast, et terwe walitsus seda täide saata ei wõtnud. Oli nimelt teine kawatus ja selles teises kawatuses olite teie täitsa ühel nõul, nii et see küsimus sugugi walitsuse rühmade päid ei kormanud, waid neist asjadest läksite teie täitsa mööda. Nõnda siis ka toiduainete wäljawedu. Selles asjas olete teie, nagu üks mees, seisate nagu ühe mütsi all. Kõik olite teie selles arwamises, wäljawedu on paratamata ja piiramata tarwilik. Rahaminister, härra Westel, ütles, et wäljawedu ei ole wõimalik kitsendada ega wähendada. Ja kõik kawatused, mis selles suhtes näha on, osutawad seda,

et kitsendamise ja reguleerimise asemel väljavedu laiendatakse ja talle ikka laiem woolamissäng walmistatakse. — Elukalliduse vastu wõtlemine oleks Wabariigi Walitsusele au teha wõinud. Aga seda ei tõmmatud läbirääkimiste piirigi! Meie ühendatud kodanlised parteid, ühes härra Tamm'e parteiga ei leidnud, et seda tarwis oleks olnud walitsuse moodustamise koosolekutel arutamise alla wõtta. Ometi on see üks küsimus, mis vähemalt 271.000 perekonda Eestis huwitab.

Korterikriisi küsimuse kohta on öeldud, et mõeldakse panna liikuma hüpooteegipaberid ja ühtlasi mõeldakse lahendada korterikriisi korteriseaduse ärakaotamise läbi. Härra Kukk lubas ka seda teha, kuid temal ei läinud see weel korda, sellepärast jäi korterikriis tema poolt lahendamata. Ja mina arwan, et ka härra Päts üüriseaduse kaotamisega korterikriisi mitte ei lahenda. Tema lahendab sellega küll ühe kriisi ja nimelt selle kriisi, mis nende kahe härra südant koormab, kelledest üks praegu saalist puudub — need on majaomanikkude esitajad. Mina tulen nende asjade juurde pärast weel tagasi, tahtsin neid siin ainult selleks nimetada, et teile näidata, et peaküsimused, mis meile kardinaal küsimusteks on, et need teile peaküsimused ei ole.

Austatud Riigikogu liikmed! Ma pean vähe aega ka selle juures peatama, et nagu teie teate, sotsiaaldemokraatlik rühm hakatuses ajalehtede sõnumite järele pidi walitsuse nõupidamistest osa wõtma, kus pidi selguma, kas sotsiaaldemokraadid walitsuse moodustamisest osa wõtawad wõi mitte. Teie teate, austatud härrad, et meie mitte ükskõiksest Eesti riigi edenemise peale ei waata. Ka seekord ei jäänud meie selle juures ükskõikseks, kuidas riiki edasi walitseda mõeldakse. Kui meile on ette heidetud, et meie töö raskuse pärast ja töö mustuse pärast walitsusest osa wõtta ei taha, siis on see eksitus. Riigi walitsemine ei ole mitte niisugune töö, nagu siin kõrwal hoowis näha wõib, kus ehitatakse. Seal on üks niisugune wänt, nõör on tal küljes, sinna kinnitatakse kast materjaaliga ja see tõmmatakse üles. Ühele inimesele on see raske, kahele on see kergem. Seal on siht kindel, pole muud midagi tarwis, kui wõlwi keerutada, ja kast läheb ülesse, seal pole muud kui jõudu tarwis. Walitsemine ei ole aga mitte niisugune.

Siin ei saa aidata niisuguse jõu juurdepanemisega, waid siin on teatawad sihid, mida kätte püütakse saada. Ehituse juures on siht selleks kõiega ära määratud, ja tuleb ainult jõudu selles sihis wäljendada. Kui meie oleksime wõinud walitsusest osa wõtta, siis ikka ainult sel tingimisel, kui teised walitsusest osawõtjad wähegi nendele nõudmistele vastu tulla oleks tahtnud, mida meie walitsusest osa wõttes oleks pidanud esiriinda seadma. Muidugi, kui seda mitte ei oleks tehtud, oleks see töö meile „mustaks“ saanud, mustaks selles mõttes, et me siis oleksime seda tööd tegema pidanud, mida teised oma huwide kohaselt ära määravad. Me oleksime pidanud oma kaastööga näituseks piiramata toiduainete väljavedu teostada awitama, täitsa meie parema äratundmise vastu. See oleks niihästi parteihuwide, kui ka wooruse seisukohalt hinnates „must töö“ olnud. Ja keegi ei wõi meile pahaks panna, kui me seesugusest „mustast tööst“ eemale hoiame. Kui meie mullu, kui see küsimus jälle päewakorral oli, kui meie teada andsime, et me soowime muuseum toiduainete väljaveo reguleerimist ja korraldamist näha, siis küsiti, kas me tõepoolest selle juurde jääme. Ja kui meie ütlesime, et meie kindlasti jääme, siis sellega lõppesid kõik läbirääkimised. Meie ei oleks wõinud aga kuidagi sellest loobuda, sest meie ei näe selles mitte ainult tööliklassi wõi proletaarlaste huwisid, waid meie näeme selles kogu Eesti rahwa, kogu riigi huwi. Selle alla ei kuulu ainult üksikute kihtide huwid, üksikute kaubaäridehuwid, kes väljaveo läbi seda suuremat kasu saawad, mida rohkem nad wälja weawad. Ma tahan ütelda, meie ei ole mitte kaupade ja toiduainete väljavedamise vastu absoluutselt, waid meie nõudsime ja nõuame ainult seda, et väljavedu nõnda reguleeritakse, et siseturul toiduainete hinnad ei tõuseks. Ma wõin teile ütelda, austatud härrad, olgugi, et ma kardan, härra Kaarna ja mõned teised wõiksid ütelda, et see on tuntud asjade ettelugemine, nagu deklaratsiooni osade ettelugemisel öeldi, — et teistes maades teist teed käidi, nimelt hindade allasurumise teed. Kahtlemata seisid seal mehed walitsuses, kellel tõepoolest riigi huwid hinge peal olid ja on. Kõikides riikides tõusid hinnad sõja ajal hirmsasti. Aga kohe peale sõja lõppu hakati igalpool hindade kerkimise vastu wõtlemine — Inglismaal, Prantsusmaal, Bel-

gias, igalpool kuhu teie vaatate. Saksa maal nimetatakse seda „Preisabbau.“ Selle wõitluse tagajärjel langesid hinnad 1921 aasta jooksul enamasti kõigil mail, kus iseäralised poliitilised ja majanduslikud põhjused riigi raha kõikuma ja langema ei pannud. Ja rõõmustawal wiisil käis selle kannul peaaegu üldine elukalliduse alanemine. Ka meil wõis seda kunni märtsi- aprillikuuni 1922 a. näha. Kui meie walitsus hindade alanemist oma poliitikaga oleks toetanud ja see oleks temal wõimalik olnud, just nagu mina seda ka tema kohuseks pean — siis ei oleks ta midagi muud teinud ega teha tarwitsenud, kui seda, mis teised walitsused ka tegid. Oleks ainult waja olnud toiduainete wäljawedu piirata. Ma ei taha mitte oletada, et need küsimused ja asjaolud teile tundmata oleksid. Meie walitsus seda ei teinud, waid hoopis selle wastu hakkas ta kaswawa hooga toiduainete wäljawedu edendama, mis tänase päewani kaswab ja mille tagajärjel meil elukallidus iga päewaga tõuseb.

Kui meie oma ettepanekus oma nõudmised olime esitanud, siis tuli kodanline ajakirjandus otsekohe ja tegi meile etteheiteid, et meie nõudmised kuulmata kaugeulatuslikud ja 100 aasta jooksul täidewiimatud olla. Aga meie nõudmistes ei ole midagi, mida juba täna täitma hakata ei wõi ja ei pea, liiati siis, millega 100 aastat oodata wõiks. Et seda näidata, pean teilt wähe kannatust nõudma. teid nendega tutvustama. (Wahelhüüe paremalt poolt.) Mis 100 aasta pärast tuleb, ei tea mina, ega tea teie kah. Aga teie olete wist „Kalewipoega“ lugenud, kus öeldakse, et tänast tööd ei riputada mitte homse warna ja sellepärast ei wõi ka meie neid asju mitte 100 aasta peale edasi lükata.

Meie nõudmised on järgmised:

„I.

Riigi ja Wabariigi Walitsuse wahekord. peab wastama parlamentliku walitsemiswiisi nõuetele.

Wabariigi Walitsuse kohuseks olgu selle eest hoolitseda, et Riigikogul oleks walitsuse tegewusest ja kawatsuste sihtjoonest selge pilt ja täielik ülewaade.

Walitsuse poliitika peab ühtlane olema.

Wabariigi Walitsuse ja walitsusastuste tegewus tuleb asetada seaduslikule

alusele ja seaduslikkudesse piiridesse. Wastawate eriseaduste wäljatöötamine ja maksmapanemine olgu lähemaks ülesandeks.

Wabariigi Walitsus peab oma tegewuses põhiseadust ausapüüdeliselt wanumata juhteks pidama ja kiiremas korras asuma makswate seaduste ja korralduste kokkukõllasse wiimisele põhiseadusega.“

Ümber sedasama ütleb ka härra Päts walitsuse deklaratsioonis, mis heaks tunnistuseks on, kui wäga waja seda oli nõuda ja mida küll keegi 100 aastaks edasi lükata ei taha.

„II.

Nõudmised tööliklassi olukorra parandamiseks ja kindlustamiseks.

Kinnitusseadus haiguste ja emakssaimise puhul, abisaamiseks kõigi palgatöölise kohta maksma panna.

Õnetujuhtumiste wastu kinnitamise seadust laiendada kõigi palgatöölise kohta. Kinnitute asemikkude osawõtmine selleks loodud asutuste juhtimisest.

Maksma panna seadus töowõimetuse ja wanaduse puhul kindlustamiseks, misjuures pensioni-summad ei wõi olla alla elatissalammäära.

Pensioni-seadus riigi- ja omawalitsuse teenijate kindlustamiseks maksma panna.

Töötatöölisele abiandmise korraldamine eriseadusega.

Awaliku hoolekande korraldamine eriseadusega.

Maksma panna eluaseme-seadus, mis popsnikkudele, kantnikkudele ja mõisatöölisele nende eluaseme kindlustaks, kusjuures maa eraomandus ei wõi sellele takistuseks olla.“

Ütelge, mida leiata teie siit, mida peaks 100 aasta peale edasi lükkama?

„Ajutise walitsuse deklaratsiooniga maksmapandud 8-tunniline tööpäew tuleb kindlustada eriseadusega.“

See ei ole muud, kui ajutise walitsuse poolt wäljaantud weksel, mis tuleb tagasi lunastada ja mida 100 aasta peale edasi lükata ei saa, kui Eesti rahwasteliidu liikmena ennast teiste seas nagu häbinosti ei taha asetada.

„Eriseadusega tuleb kindlustada koalitsiooni-õigus kõigile palgatöölisele.

Maatöölise tööaja ja palgaolu korraldamise seaduses ettenähtud segakommis-

jonid tulewad teguwõimsateks asutusteks muuta, selle juures põhimõtteks wõttes, et segakomisjoni sundmäärused kunni uute sellekohaste määruste jõusseastumiseni maksma jääwad.

Töökaitse-seadusi ja nende järelwalwe asutuste tegewust ning wõimupiire tuleb rewideerida ja täiendada ses sihis, et töökaitset laiendada ja mõjuwamaks teha.

Kollektiivlepingute sõlmimist tööliste ja ettewõtjate wahel tuleb edendada makswate seaduste muutmise ja täiendamise läbi.

Rahwuswaheliste töökonwerentside poolt wastuwõetud konwentsioonid tulewad Riigikogule kinnitamiseks esitada.

Eriti tähtsaks ja hädatarwilikuks peab rühm praegusel silmapilgul tööliste palgalolude parandamist ja wõitlust näljapalkade wastu niihästi seadusandlikul teel, kui ka walitsemise korras.“

Ka siin, minu härrad, ei leia teie midagi, mida wõiks 100 aasta peale edasi lükata. Mujal on see juba suuremalt osalt teostatud.

„III.

Nõudmised üksikute walitsemisalade kohta.

A. Maksud ja majanduspoliitika.

Meie nõuame maksusüsteemi muutmist järgmistel alustel: Maksude suurem raskus tuleb rikkama rahwakihi õlgadele asetada, waesema rahwahulga maksukoormat tuleb kergendada, teda maksudest wõimalikult wabastada.

Tuleb sisse seada warandusmaks — waranduse suuruse järele — asteastmelt tõusew — wäikesi warandusi maksuwabaks jättes.

Tuleb sisse seada waranduste ja sissetulekute juurdekaswu maksustamine.

Pärandusmaksu seadus tuleb muuta, eriti maksu sissenõudmise kord parandada selles ulatuses, et riigikassa pärandusmaksust seda tulu saaks, mida see maks andma peaks.

Isikumaks igal kujul ära kaotada ja ära keelata.

Meie nõuame oma tollipoliitika põhjalikku muutmist, leides, et praegune tollipoliitika on üheks suuremaks eluhoiu kalliduse põhjuseks ja ühtlasi ka tööstuse edu takistajaks. Esimese järgu tarbainete sissewedu olgu tolliwaba. Üle-

aruste maitseainete ja uhkuskaupade maaletoomine wõimatuks teha. Toiduainete wäljawedu tuleb ainult selles raamis lubada, et nende ainete hinnad siseturul ei tõuseks.

Kasuga töötawaid riiklisi töõndusi tuleb toetada ja edendada.

Walitsuse tööstuspoliitika sihiks ei tohi olla üksikute rikkakssaamine — ettewõtjate suur kasu, — waid rahwamajanduse tõsine edu. Üldtarwilikud majanduslikud ettewõtted (raudtee, laewad jne.) tulewad riigi käes hoida.

B. Sisepoliitikas

nõuame sõjaseaduse otsekohest ärakaotamist.

Meie nõuame wankumata kinnihoidmist seaduslikkusest ja põhiseaduse juhtimõtetest, eriti kodanikkude õiguste ja wabaduste suhtes.

C. Riigikaitse alal.

Kaitsewäe ülewalpidamise kulusid tuleb wiimase wõimaluseni vähendada, mis otstarbel otsekohe asuda kaitsewäe praeguse korralduse süsteemi rewideerimisele ja ümberkorraldamisele.

Kaitsewäest wälja tõrjuda militaristlik kastiwaim ja kaitsewäge kaswata ning korraldada demokraatlikus waimus. Kaitsewäelasi asetada harilikudesse õiguslikkudesse oludesse, wälja arwatud puhtteenistuslikud wahekorrad.

D. Põllutööministeeriumi tegewuse, eriti maareformi teostamise alal

nõuame ametnikkude omawoli armuta kõrwaldamist, ametnikkudele antud maade ärawõtmist ja selle andmist ilma maata jäänud põllutööliste.

Eriotstarbeks ja kõrgematele sõjawäelastele määratud maade wäljaandmise rewideerimist.

Asunikud ja riigirentnikkude maaarwitamise õigus tuleb kiires korras eriseadusega kindlustada.

Asunikud, kes enestele hooned peawad uuesti ehitama, ehitamisaastatel rendimaksust wabaks jätta.

Põllutööministeeriumis tuleb kord ja kiire asjaajamine jalule seada. Ministeeriumi ametnikkude omawolile — ka kõrgemal astmel — tuleb lõpp teha.

E. Hariduspoliitikas

nõuame kinnipidamist põhiseadusest ja kooliseadusest.

Meie nõuame algkooli-seaduse energilist ja sihikindlat teostamist.

Kehwemate laste õppimise võimalus algkoolis tuleb tegelikult teostada.

Haridusministeeriumi ülesandeks tuleb lugeda ka hoolitsemist tööliste ja laiemate rahwakihtide edasiharimise eest mitmesuguste kultuurhariduslikkude asustuste läbi.

F. Wälispoliitika suhtes

on sihiks wõtta see joon, mis Euroopa ja üleilmlise rahu ning majandusliku uuesti üleschitamise juurde wiib, keeldudes poolehoiust neile riikidele, kes rahwusliku waenu ja allasurumise poliitika joont peawad.

Lepingute sõlmimist wälisriikidega toimetada lähedas kontaktis Riigikoguga.

Lepingutest ja sobingutest, mis kahtlust äratawad ja sellepärast kahjulikud, isegi hädaohtlikud on, tuleb eemale jääda.

Eesti ja Wenemaa hea wahekord on majanduslikult mõlemitele riikidele tarwilik ning kasulik, mispärast tuleb eriti rõhku panna hea wahekorra saawutamise peale Wenemaaga, sõlmides tarwilikka lepinguid läbikäimise kindlustamiseks.“

Minu härrad, mitte ühegi punkti kohta ei wõi teie ütelda, et see, kauge —, 100. aasta taguse aja nõudmine oleks ja ühegi kohta ei wõi teie ütelda, et selle teostamisega alustada ei wõi, sest kõik need nõudmised on ühel ehk teisel maal juba teostatud, ehk teostamisel.

Mõnesugused kinnituseadused on meil — algdudes — juba maksmas. Teised, kelle wastu teie seisate, on teisel arusaajate kodanlastegi meeste poolt tarwilikuks tunnistatud ja mitmel maal läbi wiidud. — Tööpuuduse häda wastu püüdis ju isegi meie sennine tööminister, härra Kaarna wõidelda, olgugi väga kaudsel, tahaksin ütelda, Eestile omasel wiisil, nimelt sellega, et ta „wanad ja wigased“ perekondade juurest hoolekande asutusse paigutada laskis, mis läbi tema töötööliste seisukorda lootis kergitada. Teie teate, et me niisugust abiandmist kibedalt arwustasime. Aga — see on ometi tunnistuseks, et meilgi sellel alal juba katseid olemas on, nii et otse meeletu nõudmine oleks, seda 100 aasta taha lükata. (A. Tamm (rhws. w.): Aga 99 aastat!) Tehke niisugust waimurikast nalja oma ette ja omal kulul, mina ei wõta sellest osa!

Mis põllutööliste tööaja ja palgaseaduse korraldamise nõudmisesse puutub,

siis wõime oletada, et ka kõige „alalhoidlikum“ põllutööminister warsti niisuguse seaduse wadjadust tunneb ja tunnustab, sest et põllutööliste puudust maal nüüd juba kuulda on ja wiltsad töötingimised suurendawad seda puudust seda enam, mida enam tööstus edeneb. Paremaid töötingimisi aga ilma seaduse abita luua ei saa.

Toiduainete wäljaweo reguleerimise nõudmine on see, mis teile ei meeldi.

Aga — 100 aasta peale sedagi edasi lükata ei saa. Seda näitab juba ligem tulewik.

Meie nõuame maksusüsteemi muutmist. Ka siin ei ole midagi uut ega wõimatut. Et teie kaudseid maksusid üle 50 protsendi suuruses riigi kuludest 100 aastat edasi wõtta wõiksite, seda ei usu ju teie isegi.

Ka hariduspoliitika nõuetes pole midagi edasi lükata. Isikliku arwamise põhjal lisan juurde, et meie ülikooli waimu wärskendamine nii mitmeski suhtes hädatarwilik asi on. Austatud härrad teawad, et ma ses asjas nii pool wõhik olen ja üksikasjalist seletust anda ei wõi. Kuid minu teada, meil Tartus majandusteaduse õpetooli ei ole, mida selleks wõiks nimetada, riigiteaduste õpetamine on väga nõrk ja kaubandusteaduse osakonna wõi fakulteedi kohta peab küsima, kas seda selleks üldse nimetada wõib. See teaduskond wajab eriti häid nüüdisaja teadlasi, aga need puuduwad. Ma ei taha sellega — teadagi — kellegi dotsendi lugupidamist puudutada, aga mis puudub, see puudub. (J. Holberg (põl.): Muidugi wõib!) Siiski ma kahtlen, ma ei pea Teid asjatundjaks. (J. Holberg (põl.): Ma hiljuti lõpetasin.) See ongi tunnus. Tahaksin weel meelde tuletada meie teologia õhkonna läpastanud lõhna, mis näituseks wiimasel kirikupäewal end ilmutas. Ütlen rahwalaulikuga „kui oleks minu olemine“ siis hoolimata sellest, et ateist ja mitteusklik olen, vähemalt annaksin nõu ülikooliwalitsusele wärsket werd juurde muretseda, see tähendab — näituseks Shweitsist mõnda külalist siia kutsuda aastaks wõi pooleks. Arwan, et seal mehi leiduks, kes meie noortele teoloogidele, noh, (J. Piiskar (is.) Urwaplaastrit annaks.) Ei, mitte urwaplaastrit, waid et nad puudutaks nende peaaigus teistele kohtadele, kui meie professorid ja pastorid. (Naer saalis. J. Holberg (põl.): Seal on

kalwinistid.) Jah, seal on kalwinistid, zwingliaanid — ja luterlased on ka seal — praegu mõtlen mina aga sotsialistlikka teofoogisid — protestantisid — waadake, teie kaubanduskooli teadus ei ulata selles suhtes kaugele. (N a e r.)

Wõin toonitada, eeldades, et teie seda tõeks peate, et meie oma nõudmisi mitte oma sotsialistlike püüdmiste wastas teks ei pea, kuigi siin selle toonitamine üle mägede ei kaja. Keegi ei wõi öelda, et meie juba nendega siin sotsialistlikku ühiskonda luua püüame, olgugi et meie nende teostamisega sellele ligemale sammume. Praeguse aja edu rühib — olgugi pisitasa — üldse sotsialistliku tähe poole, kui aga teie siit lausa välja loete, et see on sotsialiseerimine, siis kõneleks see ühelt poolt sellest, et teie sotsialiseerimisest väga vähe teate ja teisest küljest sellest, et teie sotsiaaldemokraate walitsemas mitte eneste seas näha ei soowinud ja et teie ühegagi nendest nõudmistest päri ei tahtnud olla. Ja et oma wastuolemisele seesugust wärwi anda, mis teid teie huwide ringkondades väga tublide poistena aitaks näidata.

Ma peatan nüüd ühe punkti juures selles deklaratsioonis, ühe väga tähtsa punkti juures, mille peale uus walitsus ja arwatawasti ka põllumeeste rühm iseäralist suurt rõhku paneb. See on siin seletuskirjas, mida härra Riigiwanem ette kandis, järgmiselt öeldud: „Põllumajandus on Eesti riigi loomulik majanduslik põhi, selle ülesehitamiseks tuleb pearõhku panna, ja see ülesehitamine ei ole enne hästi wõimalik, kui meie suurelatuselise maauuendus ei ole lõpule wiidud jne.“ Meil rõhutatakse eriti seda, et meil põllumajandus on meie riigi loomulik majanduslik põhi. Mina paluksin teid, austatud Riigikogu liikmed, selle asja üle ligemalt natuke järele mõtelda, mis sellega öeldud on, „riigi majanduslik põhi“. See peaks ju küll seda tähendama, et põllumajandus riiki ülewal peab. Waatame aga riigi sissetulekute peale. Missuguse summa leiame meie põllumajandusliku sissetuleku all? Ma tahan teile seda ette lugeda. Statistika kuukirjas nr. 3 leiame maa ja hoonete maksud. Mina arwan, et selle all tulewad mõistakõik põllumajanduslikud sissetulekud. Sisse on tulnud 41 miljonit, eelarwesse oli wõetud 37½ miljonit, seega on 3½ miljoni rohkem sisse tulnud, kui ette nähtud. Teisi põllumajanduslikka sissetulekuid ei leia mina mitte. Suurem maksude summa, mis sisse tul-

nud, on kaused maksud. Nagu teie teate, lasuwad need suuremalt osalt toidu- ja tarbeainete peal. Toiduaineid walmistawad põllumehed enestele ise. Järjelikult peame oletama, et põllumehed kaudseid maksusid vähem annawad, kui teised riigielanikud. Sellest seisukohast ei ole õige ütelda, et põllumajandus meie riiklik tugi ja alus on. Kui teie tahate selle talupojaliku seletusega tulla ja ütelda, kui põllumajandust ei oleks, siis poleks elu, siis niisuguse tarkuse wastu mina waielda ei suuda. Igatahes on õige, et ilma maapinna peal kaswawate toiduaineteta inimesed elada ei wõi. Kui meie aga seda lauset loeme, siis peame ometi selle all midagi muud mõistma, et põllumajandus meil kas riigi sissetulekute wõi kulude katmiseks iseäralise jõuna esineb wõi ehk on põllumajandus väga paljudele, kui mitte koguni suuremale osale riigi elanikkudest elamise wõimaluse andja. Meil on nagu teame — õnneks on rahwalugemine möödas — 1.110.000 elanikku. Kui meie neid perekondadeks ära jaotame, siis saame 280.000 perekonda. Meie rahwaarwust elab üks weerand linnades, see on 70.000 perekonda. Jääb järele 210.000 perekonda, kes maal elawad. Meie statistika ei ole niikaugele jõudnud, et ma teile ütelda wõiks, kui palju meil talukohtasid wõi maakohtasid on, aga oletame, et neid on 70.000. Kui kellegil kindlamad, paremad andmed on, siis andku ta need teada, kuid mina selle kohta teateid kogudes suuremat arwu ei wõi ütelda. (A. J ü r m a n (põl.): 90.000!) Missuguse statistika järele? (K. T a m m (põl.): S t a t i s t i k a k e s k k o m i t e e.) Statistika keskkomitee on asutus, aga mitte statistika. (A. J ü r m a n (põl.): 72.000 on w a n u k o h t i, s i i a j u u r d e t u l e b 20.000 a s u n i k k a, s e e o n k o k k u ü l e 90.000.) Ma wõin ju ka sellega leppida, ütleme, et on 90.000 kohta. Nende hulgas on 40.000, kellel oli alla 4. dessätiini maad. Nende hulgas on väga palju neid, kelle maasuurus üle poole dessätiini ei ulata. Kas teie, minu härrad, niisuguseid majapidamisi ka nende hulka arwate, mis perekonda ülewal peawad? Mina arwan, meie wõime neid talukohti Eestis ainult 40.000 wõtta, mis tõepoolest kohapidajaid perekondi toidawad. Aga wõtame, et meil on 90.000 perekonda, kellel on ulualune ja lapikene maad. Siis jääb meil ikkagi weel 120.000 perekonda üle ja need perekonnad elawad maal. Ütelge mulle, minu härrad, missuguses ühenduses on

need perekonnad põllumajandusega? On meie põllumajanduse seisukord niivõrd tugew, et ta neile osa elu ülespidamisest annab? Ma palun, wõtke see wihikukene kätte ja waadake toiduainete turuhindasid. Teie leiate, et toiduained alewikkudes palju kallimad on kui linnades. Tallinnas maksab näituseks leib 7 ja 7½ marka, aga alewikkudes peate mõnes kohas 9 marka maksma. (Wahelhüüe põllumeestekogude rühmast: Taludes on odawam.) Kus on odawam? Taludes? Taludes ta muidugi midagi ei maksa. Kui teie arwate, et teie nali nii üliteraw on, siis olen mina teises arwamises. See küsimus on väga tõsine ja teie peaks seda ka tõsiselt wõtma! Mina leian, et 120.000 perekonda maal põllutööst mingisugust otsekohest tuge ei saa peale mõnetuhande põllutöölise. Missugune wahekord meie põllumeeste ja teiste maalelawate kiintide wahel walitseb. (Wahelhüüe põllumeestekogude rühmast: Wäga hea wahekord.) Seda teame popsnikude-küsimuse arutamisest väga hästi. Need 10 tuhat popsniku kuuluwad ju ka nende 72 tuhande maakohapidaja hulka. (Wahelhüüe põllumeestekogude rühmast: Ei puutu siia.) Ei puutu? Noh selle statistika järele küll, mis minul teada on. Õnneks wõtab statistika keskbüroo tulewal aastal lugemise ette, siis saame kõik paremini teada. Igatahes on wahekord popsniku ja talupidaja wahel halb ja mõnikord nagu öeldakse, nagu „kassi ja koera“ wahel. Maatöolistest wõiwad ainult need põllumajandusest elada, kel perekonda ei ole. Nii pea, kui neil perekond on, muutub nende wahekord põllupidajatega halwaks. (Wahelhüüe: Millega seda põhjendada?) Ma põhjendan seda sellega, et iga talumees püüab iga wäiksema hea eest, mida ta popsnikule teeb, kümme ehk rohkem tööpäewi saada. See on asjaolu, mis wahekorra terawaks ajab.

Meie leidsime, et on 40—50 tuhat talukohta, ütleme, et nende töölistega kokku saame wõib olla 70—80 tuhat.

Linnainimesed ja teised maaleiawad 120.000 perekonda, peawad oma tarbeained põllupidajate käest ostma. Ma ei leia mingisugust alust, et põllumajandus on meil see, mida me selles suhtes eriti silmas pidama peame. Ma leian siit samast kaustikust. (wõtab statistika kuukirja numbri), et minewal kuul wabrikutes üle 30 tuhande töölise oli, peale selle, kuigi

meil arwusid ei ole, on nõndasama palju elanikkudest käsitöölised. Kokku töölisi umbes 60 tuhat ehk perekondadega kokku 240 tuhat inimest, ligi üks weerand kogu wabariigi elanikkudest. Meie leidsime, et kaudsed maksud enam, kui poole tulu riigi sissetulekust andsid. Kaudseid maksusid kannawad aga kõige rohkem töölisperekonnad, kes on sunnitud omale kõiki toiduaineid ostma.

Meil öeldakse, et meie maa on loomulikult põllumajanduslik maa. Seda ütlesid meil ka suurmaaoomanikud, juba tol ajal, kui üle poole maa nende käes oli. Siis edendasid nemad põllumajandust ja sel wiisil, et talupoeg sai lõikusest 3—6 seemet ja praegu on weel kohti, kus saadakse 3 seemet. Tuleb küsida, kas maksab maad nõnda üldse harida, kas tasub nii wäike saak töökulu ära!

Meie walitsuse sennine poliitika ei ole põllukultuuri peale mitte nii suurt rõhku pannud, kui waja on. Ka uue walitsuse deklaratsioon kõneleb ainult sellest, et maa tuleb ära jagada. Põllumajanduse parandamisest ja põllukultuuri tõstmisest ei kõnele deklaratsioon midagi. Ta kõneleb küll, et wäljaweotollid põllu- ja karjasaaduste pealt tulewad ära kaotada. Walitsuse tegelik poliitika ei ole hästi kooskõlas selle tähtsusega, mis tema ise põllumajandusele annab.

Walitsus peaks maa peale waatama kui väga tähtsa teguri peale meie riiklikus elus selles mõttes, et maapinnast võimalikult palju toiduaineid wälja tuua. Sellest ei näe meie walitsuse deklaratsioonis midagi ja ka eelolew deklaratsioon ei kõnele sellest ühtigi, hoopis selle wastu. Weel mitte ärajagatud maast tahetakse näituseks kirikutele wähemalt 1 normaal-talu eraldada, et võimalik oleks neid asutusi ülewal pidada. Peab tähendama, et selle maa peale waadatakse niisamasuguse pilguga, kui selle pealegi, mis ohwitseridele anti. Mis teie arwate, mis kirikuõpetaja teeb selle maaga? Wõtab rentniku wõi pooleteramehe, laseb seda maad harida, kurnab seda ja see on kõik, mis tema maaga teeb. Kui nendele asutustele, see on kirikutele, maad antakse, siis pole mõtetki, et seda maad saab nii tarwitatud, kuidas tarwis on kindla kawa järele, see on nõnda, et maapind tõepoolest majanduslikus mõttes võimalikult suurt saaki annaks ja et see mitte ainult kingisarnaseks saagilisaks ei oleks. Walimiste ajal kirjutasin kindralitele ja ohwitseridele antud maaandmisest. Ümber liikudes olen

tahtmata pealtkuulajaks olnud, kus sõjaväelased omawahel rääkisid oma talukohtade rentimisest. Hiljuti juhtusin ühe ohwitseriga kokku, kes ka maad oli saanud ja küsisin, mis ta sellega peale hakkab? Tema ütles, et pean kellegile välja rentima. Minul on koht Tartus, olen sinna komandeeritud, mina maad ise harida küll ei saa, pean välja rentima, „olgu et see ametlikult lubatud ei ole“. Ma tunnen härrasid, kes on kindralstaabi kursustel ja kelle normaaltalud ja mõisasüdamed, just nõndasama rentnikkude harida on, see on, kes neid ise mitte ei hari. Ütelge nüüd, kas on meie maapoliitika juures silmas peetud, et maa selle kätte läheks, kes teda ise kasutab ja ei mitte kingitusena selle kätte, kellele on maaandmisega sund peale pandud, seda maad tahes wõi tahtmata välja kurnata. Härrad põllumehed! Teie teate igaüks, et niisugune pooleteramees wõi rentnik, kelle kätte need härrasmehed oma normaaltalud lühikesteks ajaks rendile annawad, niisugused maaharijad ei ole, kelle hoole all maapind saagiannist ja saagiwäärtuses tõuseks, nii, et riik selle peale rahwamajanduse mõttes lootusi wõiks panna, nad ei wõi seda olla. renditingimused ei luba seda, waid niisugune maaharimine on maa väljakurnamine. Härra ohwitser waatab selle peale, et ta sealt wõimalikult palju kasu saaks ja rentnik omalt poolt wõtab weel, mis wõtta on. Niisugune on meie maapoliitika olnud ja niisugune majapidamine peab riigi majanduslik tugi olema! Meie maapoliitika peab teistsuguseks saama, enne kui ta selleks välja areneda wõib, milleks ta välja arenema peab, see on tõsiseks rahwamajanduse objektiks. Deklaratsioonis kõneldakse ka uudismaast, tahetakse uudismaad juurde teha. Selle all mõistetakse eestkätt muidugi riigistatud soid ja rabasid, mis mõnikord „lindugi ei kannu“ ja määratu suuri ohwrid nõuab, enne kui temast midagi saab. Ma ei ütle mitte, et neid soid mitte ei peaks harima hakatama. Otse ümberpöörduvalt: kahtlemata peab seda tegema. Aga meil on weel teisigi maid, mis atra ja inimese kätt ootawad. Kui meie maad mõne teise maaga wõrrelda, siis leiame, et meie maal lepikuid ja kännustikka on, mille sarnaseid me mujal mitte ei näe. Berliini ümbrus olewat enne liiwakõrbe olnud, aga kui nüüd sinna lähete, näete, et ta kohati nii ilus on, nagu Eedeni aed ja seda on kõik inimese käed teinud. Ka meie maapind on waremalt rohkem adra

all olnud, nimelt Rootsi ajal. Siis tulid sõjad ja häwitasid rahwa ära. On weelgi kohti, kus peenra- ja kupitsakohad praegu välja paistawad, aga meie rahwas ei ole suutnud seda uuesti üles harida. Kui teie näituseks Raasiku poole sõidate, siis näete peaaegu Lagedilt Raasikuni ja kaugeemale ühe lepiku teise kõrwal. Need on niisugused lepikud, kust ükski loom, ei siga ega lammas toitu ei saa. Kui teie võimaluse annaksite popsnikkudele sinna peale asuda, et nad need lepikud üles juuriks ja sinna kapsa- ja kartulimaad teeksid, siis oleks see mõistlik ja tark maapoliitika. Kui meie siin nendest kõneleme, kes weel ulualust ja maalapikest tarwitawad ja oma 10 küüne tööd wõiwad kasutada, niisugustel kohtadel oleks neil ruumi, nad teeksid seal kasulikke kultuuritööd, aga need lepikud on ju teie püha ja puutumata eraomadus, mille kõrwal kõige aatelisemal rahwuspoliitikal ruumi ei tohi olla! See on, millega teie põllumajanduse tähtsusele oma pitseri peale surute ja edu nõndasama wangistate, nagu suurmaaomanikud tegid. Härra Luther wist tähendas ka täna siin, et riigi kõigekindlam tugi on eramajanduse mõiste kõrgelhoidmine. See pidada igatahes meie walitsuse põhimõtteks jääma ja sellest loobuda ei tohita. Nõnda on siis karta, et meie lepikud weel kaua lepikuteks jääwad ja keegi ei wõi seal midagi ette wõtta, mis kasu tooks, kuna aga rahwas nälgima peab. (A. Jürman (põl.): Riigimaad on küll weel jagada.) Ka see tuleb üles juurida, aga selle kõrwal ka see lepik, mis härra Jürman'i koha peal on, tuleb üles juurida ja kui härra Jürman seda ei suuda teha, siis peab võimalust looma, et tema sulane seda wõiks teha. Nii kaugele läheb see. (J. Temant (põl.): Ma tahaksin siis näha, missugune põllumees siis Teie oleksite!) Ma ei ole ju Teie sulane. Mina ei ole mitte ütelnud, et iga inimene kõlbab maad harima. Mina ei kuulu mitte nende hulka, kes lepikuid juurima kõlbab, aga ma tean, et teisi inimesi on... (J. Temant (põl.): H ü ü a b m i d a g i w a h e l e .) ...kes neid juurida wõiwad ja tahawad. Mul on hea meel, et ma selle härra jälle kord wihaseks olen saanud teha. (Üldine naer.) See on üks iseäraline eksemplaar nendesinaste seas, ta on ju seda oma loomu poolest. Aga ta peaks oma tagurlist kirge wähe taltsutama. (K a u a k e s t e w n a e r .) See

mees tuleb mulle ütlema, mida ma mitte ei tea, see tähendab tema teab seda, mis mina mitte ei tea. Väljavedu, toiduainete väljavedu on see kardinaal-punkt, mille peale selle juures mõeldi, kui deklaratsiooni üles võeti, et põllumajandus on riikliku elu alus ja seda peab toetama. Teises punktis on öeldud, et väljaveotoll toiduainete ja põllusaaduste pealt tuleb ära kaotada, ja nii leiame „wo der Hund begraben ist“ see on, kus koer maetud on, see on, et väljaveotoll toiduainete ja põllusaaduste pealt tuleb ära kaotada, et piiramata väljavedu on tarvilik. Siin lisatakse juurde, et see ainukene Eesti marga ostujõu kindlustus on. Meie leiame siin, et sellega, mis eelpool on awaldatud, nagu wabandada tahetakse! Mina tean seda wäga hästi, et väljavedu igale maale tingimata tarwis on ja et kaubandus-bilansi tuleb wõimalikult tasakaalus hoida. Mis siin aga Eesti marga ostujõust räägitakse, siis on see suur hooplemine. Ma soowiksin, et marga kindel olek mitte möödaminew ei oleks, waid et see jääks. Aga Eesti marga ostujõust rääkides ei tohi me ometi unustada, et see õige wäike on, nimelt 60 korda odawam, kui see olema peaks! Seda tuleb meeles pidada.

Mis aga väljaveo tagajärgedesse puutub, siis on see muuseas ka terwishoiu küsimusega, meie rahwa juurdekaswamisega ja väljasuremisega ühenduses. Meie kõik teame, et toitmine, igapäewane leib, söök, kui meie oma wajadusi rubritseerima hakkame, esimesesse järku kuulub. Iga maa ja iga rahwas elab ja kaswab hästi, kui ta majanduslikult hästi wõib elada. Ma olen ükskord siin juba meelde tuletanud, mis üks Norra riigimees selle kohta ütles, et iga riik, kes oma tööliste hea elu korraldab, kes hoolitseb selle eest, et neil mitte litsuwaid ülespidamise muresid ei ole, et nad wanaduseeaks kindlustatud on jne., et niisugune maa kõige õnnelikum ja ka oma tööstusega kõige wõistluswõimulisem on. Kui meie tahame oma maad ka niikaugele wiia, ja seda peaksime tahtma, et meil mitte ei oleks inimesi, kes igapäew sellega mures peawad olema, et mis ma pean sööma ja alati selle peale mõtlema, kuidas oma kõhtu täita kõige odawamate toiduainetega, siis peame selles suhtes teistsugust poliitikat sihiks wõtma. Siinjuures peab ka seda meeles pidama, missugune mõju on alatoitudel, et see wähe jõudu ja püsivust annab, ja et see haigusi ja suremisi suurendab. Meie oleme wäike rahwas,

meie arstid ja igaüks arusaaja teab, et meie juurdekasw wäikene on, ja et meie surewus suur on. Üks põhjus on see; et meie toitlusolud nii halwad on. Minewast märtsikuust saadik tõusewad toiduainete hinnad, wälja arwatud wõi, mis nüüd kesksuwe ajal jälle wähe on langenud. Meie peame sellega rehkendama, et meie rahwas terwislikust seisukohast ei ela mitte nii nagu ta elama peaks ja meie demokraatliku walitsuse ülesanne peaks olema mitte see, et ainult 20—30 tuhande suurtalupoja huwisid jälgida, waid tema siht peab olema, kõige parem hoolekanne kogu rahwa hea käekäigu eest. Ja siia kuulub tähtsamate toiduainete väljaveo reguleerimine. Ma arwan, meil tuleb lähemal ajal selle üle weel kõnelda. Meil on siin üks sarnane arupärimine soolas juba pool aastat ja arwatawasti tuleb ta ikka kord arutamise alla, siis kuuleme neist asjadest edasi. Meie deklaratsioon on kõneldud ka tööstuse edendamisest. Aga sellest minnakse nii tasahiljukesi mööda, igatahes puudutakse seda kui teisejärgulist asja. Mina ei taha ka ütelda, et meie suurtööstus esimese järgu faktor oleks. Meie suurtööstus ei ole oma sündimise poolest mitte Eesti riigi, waid Wene riigi oma, kust ta on tulnud, kust ta on päritud. Tema ei ole mitte Eesti riigi jaoks asutatud ja ei ole sellepärast imeks panna, et ta meie peale wähe suur müts on. Teda on toetatud ja edendatud, aga teda on walewiisil minu arwates edendatud. Seda suurtööstust kasutatakse õieti spekulatsiooniks, õnne tagajamiseks. Ostetakse aktsiaid ja püütakse wõimalikult palju teenida ja kui asi hästi ei edene, siis tuldakse ja palutakse riigivalitsuselt abi. Ja seda on ka sagedasti antud. Minewal aastal wõi oli see üleminewal aastal, kui Eesti-Inglise aktsiaselts asutati, ja see omale Wene-Balti wabriku rentis, siis ei olnud ka see muud mitte midagi, kui õnneküttimine ja puht spekulatsioon. Seal olid härrad, kes selle juhuse sündsaks leidsid, et hästi palju kasu saada. Ja nii on ka teised wabrikud. Meie wabrikutes ei kalkuleerita mitte, kui palju üks asi maksma tuleb, ei otsita ega püüta abinõusid leida, et kaupasad selle hinnaga walmistada, millega müüa saaks, waid terve tegewus läheb selle peale wälja, et selle juures mingisuguse kombinatsiooni kaudu kasu saada. Wõib olla, et paar wabrikut on meil siin, kes kaupade walmistamise juures kalkuleeriwad, kui palju nad maksma lähewad ja mis hinna

eest nad neid walmistada wõiwad. Kui meie oma uuematest wabrikutest mõnda waatame, mis enam meie maade olukohaselt asunud on, siis paistawad silma, wõib olla, meie naha- ja saapawabrikud. Meie suurem kodanline leht „Päewaleht“ on wiimasel ajal tõendusid toonud, et meie naha- ning saapawabrikud sugugi kalkulatsoonini alusel tööd ei tee, waid kaitsetolli ali. Sellepärast on ka see kaup meil kallis, kallim kui wäljamaal, nii et igaiüks, kellel wõimalik, oma jalanõud wäljast ostab. Niisugune lugu on meie tööstus-asutustes. Tööstust sellest lähtekohast hinnates, tuleb mul tõepoolest nagu mõistatus ette, kuidas meie Riigiwanem härra Päts just härra Rostfeldt'i siia kapteniks kutsus. Härra Rostfeldt on õppinud põllumees ja ma ei kahtle, et ta põllumajanduse asja teab. Kui põllutööminister asju õnnelikult ei ajanud, siis ei olenenud see mitte tema oskusest põllumajanduse alal, waid et ta riiklikust seisukohast, kui minister omal alal wast küllalt omal kohal ei olnud. Kuidas wõime aga oletada, et härra Rostfeldt tööstuse üles tõstab, et härra Rostfeldt meie tööstuse nendesse rööbastesse juhib, kuhu ta peaks juhitud saama? Mina ei wõi seda mitte eeldada, wõib olla ma eksin, aga ma arwan, et siin on mõeldud, et kellele Jumal ameti on annud ja needsinatseid teised sõnad. (Riigiwanem K. Päts: Teie nähtawasti teate, mida härra Rostfeldt mitte eitea. Teie arwate teiste kohta teisiti!) On kordasid, kus eeldada wõib, muidu kaotaks loogika oma mõtte. (J. Temant (põl.): Härra Martna on hea kaupmees!) Siin eksite kindlasti. Teie arimehelik tarkus lööb minu üle. (Siseminister K. Einbund: Teie ei saanud härra Temant'ist aru!) Teie muidugi laulate jälle oma sahariini lugu, (Naer) aga ma ütlen, et Teie ega keegi Teie sõpradest minukaubeldud sahariiniga oma teed joonud pole, ega pole Teie seda minu äridest ostnud, pidage meeles seda, wanahärra! (J. Temant (põl.): Kuidas arwustate Teie härra Rostfeldt'i?)

Mina hindan härra Rostfeldt'i kaubandus-tööstusministrina sellest seisukohast nii: Härra Rostfeldt on põllumajanduse tundja, aga mitte kaubanduse ega tööstuse tundja. (Siseminister K. Einbund: Aga mis jaoks seda...? L. Johanson (sd.): Sest et ei suutnud ma areformi õiglaselt

teostada.) Mina olen aga wäga rahul, kui härra Päts tõepoolest hea waliku on teinud. Kuid esiotsa lubatagu selle juures kahelda. Ma tahaksin tagasi tööstuse juurde tulla ja ütelda: olgu meie tööstuse ja töö edenemisega kuidas tahes, suurtööstuse tööliste olukorda ei wõi walitsus siiski mitte nii ükskõiksel wõtta. Ma tähendasin juba, et meil suurtööstuses 30 tuhat töölist tegewuses on, ja kui meie nende perekonnad ühes arwame, siis saame igatahes 80—90 tuhat inimest, kui meie siin mitte neljaliikmelist perekonda ei wõta, sest seal on arwatawasti ka hulk nooremaid inimesi. On ometi kindel, et kui tööliste käekäigu eest nii halwasti hoolt kantakse, et see siis wäga halbu tagajärgi andma peab. Meil kinnitati walimise ajal, meie tööstus olla halwas seisukorras, töowiljakus olewat wäike ja nimelt sellepärast, et tööliised olla laisad ja tööpäew olla liiõ lühike. Härra Westel laskis ajalehes kirjutada, inspireeris ajakirjanikka sellest küljest, et meie tööstus igatahes kõrgemaid palkasid maksta ei suuda, nii et tööliised, kui nad tahawad rohkem teenida, peawad kaemini ja rohkem tööd tegema... Ainult sel kombel wõida nad rohkem teenida. See on ka wäga ekslik seisukoht ja ma pean imeks panema, kuidas härra Westel, kes tark härra on, tark isegi tarkade seas, et ta seda asjaolu mitte ei tea, et tööpäewa pikendamisega mitte kaugele ei saa ja et selle läbi tööstuse halba seisukorda lahendada wõimalik ei ole. Kui meie silma eest mööda laseme minna hiljema minewiku ja seda praeguse ajaga wõrdleme, kui wõtame näituseks selle wiletsa aja, mis meil enne sõda oli, mille kohta ometi ütelda ei wõi, et meie palgad jumal teab kui kõrged oleksid olnud. Kui meie aga selleaegse palga ostujõudu praeguse palga ostujõuga wõrdleme, siis leiame, et meie tööliised praeguse palgaga poole- ja rohkem kui poole wähem tarbeaineid osta wõiwad. Mis see aga nii suure rahwahulga juures tähendab, seda wõite teie, minu austatud härrad, wäga hästi ette kujutada. Kui ma teile siin näituseks oma arwamise järele mõne asja ette loen, et näituseks enne sõda oli päewapalk 1 rbl. 85 kop. ja nüüd on 180 marka, nii et iga kopik on üks mark, siis meie leiame, et 180 margaga rohkem kui poole wähem tarbeaineid osta saab, kui sel ajal 180 kopikaga. Sel ajal sai ühe päewapalga eest 7½ kunni 9 naela wärsket sealiha, praeguse palgaga aga ainult 3 kunni 3½ naela.

See oli kewadel, kui ma seda wälja rehendasin, nüüd on wahekord weel halwemaks muutunud. Siis sai ühe päewapalgaga 17—18 toopi piima, nüüd 8—10 toopi. Enne sõda, kui leiwanael 3 kop. maksis, wõis tööline ühe päewapalgaga 62 naela leiba osta. Praeguse palgaga aga ainult 25½ naela. Ma wõiksin nõnda weel edasi lugeda, aga see wiidab ilmaaegu aega. Teie wõite mulle aga ütelda, et mina — sotsiaaldemokraadina — olen walesti arwanud. Aga ma wõin teile „Päewalehe“ tuua, kus inseneer Podsolow umbes niisamasugustele otsustele tuleb. Ta leiab, et meie wäljaminekud on kaswanud 350—300 korda; Palk aga tõusnud kõige rohkem 140—65 korda, meistritel 65 korda, inseneeridel 80 korda, töölistel 87 korda ja mustatöölistel kõige rohkem, see on 140 korda. Aga see ei ole mitte mõistatus. Ka teistes riikides on mustatöölise päewapalk tõusnud kõige rohkem ja see on nimelt sellega seletataw, et tema palk on nii wäike, et alla elamiswõimalust teda ikka suruda ei wõi ja sellepärast tuleb teda natukene rohkem tõsta. Selle wastu kõneleb küll wabrikantide ühisuse sekretäär härra dr. Lipping'i arwamine. Tema seletab nõnda, et kõigis maades teeniwad mustatöölised ja keskmised töölised niwõrd wähe, et nad oma palgaga kusagil perekondi toita ei wõi. Ainult paremad töölised wõiwad seda. Keskmiste töölise ja mustatöölise naised ja lapsed peawad kaasa töötama. Ja sellepärast on meil praegugi palgad niisugused, see on kunni uue aastani olid nad umbes nii kõrgel, et paremad töölised on oma kuludega kuidagi wiisi wälja tulnud. Nüüd olewat ka nende palk vähemaks läinud. Aga „wäljatulemist“ peab ikkagi nõnda mõistma, et ta oma praeguse palgaga umbes poole vähem aineid osta saab, kui enne maailma sõda.

Teie, austatud härrad, peate ometi tunnistama, et see üks wäga tõsine ja põlew küsimus on ja on tarwis selle peale rohkem tähepanu juhtida, kui senni on sündinud. Mina pean seda kahetsema, et ka meie uus walitsus selle peale nii wähe rõhku paneb ja oma sennisest elukalliduse tõstmise poliitikast, nagu näha, loobuda ei taha. Sest, minu austatud härrad, elukallidus ei mõju mitte ainult otsekohe, waid temal on ka oma kaudne mõju. Kui teie tahate tööstust tõsta, siis peab teie siht ometi olema produktide hinda wõimalikult odawaks teha. Meie tööstus kaebab, et ta ei suuda wõistelda wäljamaa kau-

baga mitte üksi kodumaal, waid weel vähem suudab wõistelda wäljamaal, hoolimata sellest, et meie rahakurs ja tööpalk nii odaw on, mis wõistlust wälisturgudel wäga kergendama peaks. Kui teie tahate tööstust edendada — ja seda teie ometi tahate? — siis peate püüdma selle töö produkti hinda odawamaks teha, ja üks wõimalus selleks on see, et teie elukallidust alandate, kui hindasid madalamaks wõtlete. Senni ei ole seda aga mitte olnud. Ei ole ka meie wabrikantide ja töösturite esitajad selle peale rõhku pannud, waid ainult selle peale, et tööliste palk olla selle töowiljakuse juures liiga wäike ja tööpäew liiga lühike. Wõib olla, et walitsuse seisukoht eelmiste argumentatsioonide waral õigustatud on, et meie tööstus weel wäärt ei ole, et teda toetada. Aga igatahes on walitsuse kohus, walitsuse ülesanne üldisi olusid nõnda korraldada, et need inimesed, need töölised, kes tööstuses tööl on, et nad seal mitte ei tarwitseks nälgida, waid et nad wõrdlemisi niisugustes oludes, nagu teised, see on wähegi inimlikult elada wõiksid. Meie wabrikud, nagu igaüks teab, on wananenud oma sisseseadete ja oma korralduste poolest. Siin tuleb igatahes wäga palju tööd teha ja see töö ei ole kerge, ja seda wõib ütelda, et see aastat 10 tarwitab, aga meie peame juba nüüd sellele teele asuma, et me selle sihi kätte saaksime, mida kätte saada tarwis on. Seesama küsimus wiib meid teiste küsimuste juurde, kellest mina mööda minna ei wõi, nimelt meie sotsiaalpoliitika juurde. Siin kõneleb punkt 36 „Hoolekande, sotsiaalkinnituse ja terwishoiu alal tuleb kawakindlalt seadusandluse asuda, kusjuures wastawate seadusandluse walmistamisel walitsuse asutustel tuleb alalises ühenduses olla omawalitsuse asutuste kui ka kutsehuwide esitajatega.“ Kui aga tahetakse kawakindlalt sellele asuda, siis on meil õigus eeldada, et mingisugune kawa juba olema peaks! Aga see kawa puudub. Meie oleme teiste kõnelejate suust kuulnud, et sotsiaalseaduste andmine seisab! Meie töölised nurisewad, et meie kaitseseadused mitte palju wäärt ei ole. On etteheiteid ka meie rühmale Tallinnas ja ka mujal tehtud, et sotsiaaldemokraadid olla töökaitse kommissarid ja need ei tegewat seda, mis teha tarwis oleks. Ma ei taha neid kaitsta, sest mina ei tunne nende puudusi ega häid külgi. Aga et terwe meie töökaitse wilts on, mitte sellepä-

rast, et sotsiaaldemokraadid seal on, waid sellepärast, et teda üldse mitte senni paremale järjele ei ole suudetud seada. Nii-palju kui mina tean, ma olen härra minister Kaarna'ga selles asjus kõnelenud, on tema püüdnud sinna ka toekamaid wõi targemaid inimesi ametisse kutsuda, kuid see ei ole tal mitte korda läinud. Wõib olla, see ei ole tal sellepärast korda läinud, et meil haritud jõudusid mitte küllalt ei ole, wõi et need sinna ametisse minna ei taha, kuid igatahes tuleb seda kahetseda. Kes siis siin peaks püüdma parandusi tuua, kui mitte walitsus? Aga walitsus ei ütle midagi kawatsustest, mida tuua tahetakse! Seaduste kõrwal peaks antama ka walitsuse eeskirju ja korraldusi ja seadust ennast tuleks muuta nii, et sellest midagi loota wõiks. Siin on täna kõne olnud ja ironiseeriwalt tähendatud, et Martna minna jälle tööliste-esitajana töökonwerentsile, Genfi, ilma et teda keegi sinna oleks kutsunud. Mulle tuli see uudisena ajalehest ja ilma teadmata, mina ise ei ole selleks küll mitte midagi teinud, et mind sinna saadetak. Mind on siis ilma minu teadmata sinna määratud, kuid ma wõin aga üht öelda: kui ma sinna lähen, siis seal tööliste huwisid kaitsma saan. Ja ma wõin Versailles rahulepingut selles asjas aina kiita, sest et ta vähemalt sellegi wõimaluse annab, et iga walitsus — isegi wastu enese tahtmist ka tööliste huwides esitaja sinna saatma peab, sest iga walitsus on kohustatud seda tegema. Ja mina igatahes saan, seekord kui ma sinna lähen, nagu ma 2 aastat tagasi teiste tööliste kasusse puutuwate küsimuste poolt häälletasin, ka seekord seda tegema — teiste maade töölisteesitajatega käsikäes, nagu kord ja kohus. Mis eelolewasse konwerentsisse puutub, siis on minu arwamine, et meie walitsus oleks pidanud just ühe töökaitse kommissari sinna saatma. Eelolewal töökonwerentsil, kus just töökaitse tehnilised ja õiguslikud küsimused arutusele tulewad, on inimesed koos, kes sel alal tegelikult tööd teewad, nende põhimõtetega, wiisidega ja seadustega, mis tööliste kaitseseadused sisaldawad. Seal oleks wõimalus asjaoludega tutvuneda, mis teistel maadel makswad on. Meie töökaitse ametnikkudel oleks Genfis wäga palju maade töökaitse inspektoritega, kes selleks wälja koolitatud on ja kellel suured kogemused seljataga, juttu ajada ja nende tööaladega tutvuneda wõimalik. Endine härra minister Kaarna ütleb,

et tema töökaitse kommissaride seast kahjuks mitte ei ole leidnud, keda sinna saata oleks wõinud. (L. Johanson (sd.): Seal on perekondi, kelle kõneks on saksakeel!) Mina ei tea seda. Igatahes soowitan mina, et walitsus ühe töökaitse ametniku walitsuse esitajana töökonwerentsile saadaks. Meie töö-hoolekandeministeeriumil on ka oma saatuslik ajalugu. Algas sotsialistidega, käis läbi tööerakonna ajajärgu ja nüüd läheb sinna kristlik kristlane härra Amberg. Ma ei tea mitte öelda, missugused kogemused uuel ministril sellel alal on, wõimalik, et temal wäga head kogemused on, aga senni ei ole sellest kuulda olnud. Ja sellepärast waldab kõiki töökaitse sõpru piinlik tunne... Igatahes tunnistab uus walitsus, see on, Riigiwanem härra Päts, sellegi walikuga, et tal mitte wäga suurt huwi ei ole olnud, et sinna niisugust meest otsida, kellest teada oleks olnud, et tema tõesti oleks omal kohal olnud ja nende põhimõtete ja sihtjoonte järele oleks töötanud, nagu neid rahwasteliidu rahwuswahelise töökonwerentsi poolt üles on seatud. See oleks meile kuidagi rahustaw olla wõinud, kui oleksime teadnud, et seal üks härra tegutseb, kes nende asjadega wilunud on ja keda need asjad huwitawad. Siis oleks ka sellel rohkem põhja all olnud, mis deklaratsiooni „rahwasteliidu“ tegewusega kooskõlasse jäämisse puutub.

Teie lubate, austatud härrad, et ma ka üürikäsimust puudutan. See on meil ka mitmel korral päewakorral olnud ja meil on üks arupärimine ootamas, et walitsuse käest teada saada, missugusele seisukohale walitsus korterikriisi lahendamisel on asunud. Siit deklaratsioonist loeme meie järgmist: Üheks lähemaks ülesandeks on korterihäda kõrwaldamine linnades, milleks riiklist abi tuleb anda hüpoteekpankade pantkirjade liikumapanemiseks.“ Eelarwe arutamise ajal selgus, et meie selles küsimuses wäga wähe teame, mitte sedagi, missuguse ministeeriumi alla korterikriisi lahendamine kuulub. Ükskord ühe küsimise peale, mis, kui ma ei eksi, härra Piiskar sisse andis, wastas teedeminister härra Ipsberg, kes ka ühtlasi kaubandus-tööstusminister oli ja ma ei tea sellepärast mitte, kumba ministrina tema selle peale wastas. Minu arusaamise järele oleks pidanud see asi tööhoolekandeministri alla kuuluma, nagu mujal, näituseks Soomes ja mitmel teisel maal selle asja lahendamine on antud töö-

hoolekandeministriumile. Nüüd aga oleks huwitaw teada saada, kuidas seda asja tulewikus mõeldakse korraldada. Sellest ei wõi ometi küll olla, kui tahe-takse pantkirjad liikuma panna. Siis peab nõndanimetatud likwiidkapitaali olema, et teda ka ehitusalale „liikuma panna.“ Meie walitsus ei ole nähtawasti küllalt silmas pidanud, mis teistes maades sel-lel alal juba on tehtud. Nüüd tahetakse pantkirju liikuma panna ja arwatakse, et sealt jumal teab, missugust abi loota on, kuna enam kui küsitaw on, kas kapitaali leidub, mis neid pantkirju ostma saab. — Mina ei taha sugugi öelda, et üüriseadus niisugusena olema ja jääma peab, ma ei taha mitte öelda, et majaomanikud selle all ei kannata, kuid üüriseaduse ärakoa-tamisega ei wõi meie ju loota, et korteri-puudus ära kaob ja et siis ehitama haka-takse. See arwamine on ekslik, sest praegu, kes ehitada tahab, keeldu ei ole. Ja iga ehitaja wõib praegu ehitatud ma-jade eest palju kõrgemat üürigi saada, sest, et need üüriseaduse alla ei kuulu. Kuid meie näeme, et praegu ei ehitata, ehk õige wähe ehitatakse ja lootust ei ole, et ka peale üüriseaduse kaotamist rohkem ehitama hakataks. Riik peab enese hooleks wõtma, et ühiskond selle hoolekande korralduse enese peale wõt-tab, sest teist teed ei oleks meil, nagu seda mujal leitud pole. Ja sellepärast pa-nen ma wäga imeks, et meie walitsus ka nüüd, kus see küsimus nii mõndagi korda juba arutusel on olnud, sellest hõlpsasti mööda läheb. Mis see tähendab, et Tal-linnas on 33.000 korteri seas 24.000 ühe-toalist korterit. See tähendab, et Tal-linnas ühetoalised korterid 72% wälja tee-wad. Minu härrad, Göteborg on praegu päewakorral ja ka meist mitmed sõida-wad sinna, Rootsi on kuningriik, ei ole sotsiaaldemokraatlik riik, olgugi, et Bran-ting ministriks oli. Seal on asi ometi niikaugemale edenenu, et Göteborgis praegu ei ole rohkem ühetoalisi korterid, kui 4,9%. Wõrrelge seda siis Tallinna 72%. (Hüüe paremalt poolt: Kelle süü see on?) Ma ei ütle, et see Teie süü on, ja ma palun ka, et Teie ei ütleks, et mina selles süüdi olen. Ma ei kõnele mitte süüst, waid ma kõnelen asjaolust ja sellest teest, kuidas sellest pääseda. (K. Tonkman (põl.): Kaotage üüriseadus ära, siis on kõik korras.) Stokholmis on 5,9% ühetoalisi korterid, Helsingis 31,1 ja Tallinnas 72%. Kui teie arwate, et ma siin kedagi süü-

distada tahan, siis peaksite teie arwama, et ma ei tea, missugusest ajast meie tu-leme! Ei! ma tean seda liiaks hästi, mis Eesti rahwal seljataga on. Peale kõige muu tuleme meie maailmasõja keerdkäi-kude alt, meie teame, missugused olud meie kaelas olid. Meie terwe rahwas elab proletaarlastena, sest mis tähendab see, kui Tallinnas üle 70% ühetoalisi korterid on? See tähendab, et $\frac{7}{8}$ Tallinna elanikkudest elawad ühetoalistes korterites. Kas see ei ole proletaarlase elu terwes linnas? Kui teie arwate, et mina siin kedagi süüdistan, pealegi Teid, noormees, siis eksite. Meie kõneleme sellest, kuidas seda olukorda parandada, ja seal peaksite Teie, kui noormees, kaasa aitama, kuid mitte ainult sellega, et ainult siin räägite. (Siseminister K. Einbund: Asi seisab tege-mises.) Wäga õige. Meie tungime just selle tegemise peale niikaua, kui meie siin oleme, aga meie ei ole seda tegelikult näinud, selles süüdistamegi, et liig wähe on tehtud. (Siseminister K. Einbund: Asi ei seisa mitte peale-tungimises, waid tegemises.) Härra minister, ma arwan, et Teie, kui Teie seda soowite, annab Teie endine rühmaseltsimees ka sõna. (Wa-helhüüded: Kes? Kõneleja pöörab juhatusse laua poole.) Ah wabandage. ma mõtlesin, et härra Tõnisson juhatab. (Wahelhüüde põl-lumeestekogude rühmast: Teil on seegi juba segi läinud.) Kui meie näituseks, selle peale waatame, kui-das ehituslaenu jagatakse, kas teab keegi neid põhimõtteid öelda, mille järele seda laenu wälja antakse? Siin sellest ei ole kõneldud, sest kui härra Ipsberg siin se-letust andis, siis oli see selle wääriline, kui keegi mõnes maaseltsis aru annab. (J. Hünerson (põl.): Kas need wastused on halwad?) Wõrdle-misi küll, ma loodan, et nad siis seda mitte ei ole, kui Teie seal olete. (J. Hünerson (põl.): Ma olen wäga tänu-lik.) Teie peate ometi ütlema, et keegi sellest mingisugust selgust ei saanud, missuguses seisukorras korterikriisi la-hendamine on. Mis meie oleme kuulnud, oleme ajalehtedest kuulnud. Ajalehtede sõnumite järele waadatakse plaanid jä-rele ja kui kõlblik plaan ette pannakse, antakse laenu. Minu arusaamise järele tuleks enne kindlaks teha, kas seal, kuhu laenu antakse, ka niisugune korterikriis on, et sinna waja on ehitada. Näituseks,

kui Tapalt wõi Petserist antakse kõlblikud plaanid sisse, kui sinna antakse laenu, siis peab küsima, kas seal tõesti korterikriis nii suur on, et sinna waja on chitada. Wõib olla, et ma eksin, aga ma olen püüdnud selgusele jõuda, olen siit ja sealt järel küsinud, kuid ei ole paremat selgust saanud. Ma ei tea isegi, kuhu poole meie walitsuses selles asjas pöörata wõib, sest töö-hoolekandeministeeriumil selleks krediiti ei ole. Nõndanimetatud ehituspeawalitsus aga, mis teedeministeeriumi alla kuulub, ütles eelarwe läbiwaatamisel, et temasse see asi ka ei puutu. Nõnda ei olegi niisugust kohta, kuhu neis asjus wõiks pöörata, otsekohe kui asutuse poole, waid tuleb pöörata walitsuse poole täies kogus. — Missugused instruksioonid plaanide läbiwaatamiseks komisjonis makswad on, seda mina ka ei tea. See küsimus on aga tähtis, et need teated mitte nii salalised ja teadmatad olla ei tohiks, waid nad peaks kõigile teada olema. Siis weel üks asi. Soomes, näituseks, on sealse sotsiaalministeeriumi poolt terve seeria plaane majade ehitamiseks walmistatud, terwelt 15 seeriat. Igaüks, kes ehitada tahab, wõib sinna minna ja sündsa plaani walida. Meil ei ole asi aga nii. Meil peab enne igaüks ehitaja juurde minema, peab waatama, kuidas tema plaani saab ja millal ta selle linnawalitsuses kinnitatuks saab. Igatahes ei ole meil see asi niiviisi korraldatud, kuidas ta olema peaks.

Maksupoliitikast tahaksin ainult niipalju tähendada, et meil isegi ametliku teate järele otsekoheseid maksusid kõigest 10,42% on, kuna kaudseid maksusid 41,5%. Nii on kaudsed maksud mitukorda suuremad. Pealegi on siin otsekoheste maksude nime alla wõetud niisugused maksud, mis oma iseloomu poolest nende hulka ei kuulu, nagu äride ja töötunnistusmaksud, mis kaubaostjate kanda tulewad ja hinnale juurde pannakse. Otsekohesteks maksudeks wõiks lugeda tulumaksud, maa- ja hoonete maksu, kreposti- ja pärandusmaksu, kuid äri- ja tööstusmaks tuleks sealt wälja jätta. Nii jääb see 10% weel vähemaks ja tuleks üks keskmine rubriik wõtta, kuhu mahutada segaiseloomuga maksud, mis røhkem kaudsete kui otsekoheste maksude poole kalduwad. Meie oleme juba mõnda korda näidanud, et meil warandusi maksu alla tuleb panna. Härra Tõnisson aga esimeses Riigikogus tähendas, et meie

peame rahwuslikku rikkust koguda laskma, et see annaks siis kindlama aluse. See waade walitseb tänapäewani, on aga igatahes niisugune, millele meie oma poolehoidu anda ei wõi. Meie ei wõi mitte niikaua oodata, et rikas rahwakiht tekkida wõiks, nagu ta Inglismaal on. Meie oleme wäikene ja waene rahwas ja peaksime oma jõudu mööda, sõna tõsisel mõttes, maksusid kandma. See ei ole mitte jõu mööda maksmine, kui üle 50% kaudsete maksude näol sisse wõetakse tarbeainete ja peaaesjalikult toiduainete pealt.

Paar sõna weel wälispoliitikast. Wälispoliitika kohta ütleb deklaratsioon, et meie aktiivselt wälispoliitikat ajada ei saa, waid peame sõpru otsima nende hulgast, kes meie iseseiswuse ajal meie enesemääramise poolt olid. See on wäga õige, kuid ma lisaksin juurde, et meie sõprade otsimise juures ikkagi kõige õigemad teed ei käi. Oleme demokraatlik riik ja kui niisugune peaksime ka demokraatlikkude riikide demokraatlikkude elementide juures sõprust otsima, kes meile kõige kohasemad sõbrad on. Mitte asekuninga Horthy juures ega Prantsuse natsionalistide juures ei leia meie seda sõprust, waid nagu ma juba tähendasin, nende demokraatiate juures, kes samuti kui meie, rewolutsiooni ajajärgus wõimule tõusnud ja oma demokraatiad, nagu meie, kindlustada tahawad. Nende poole peaksime pöörama, kuid seda ei ole ma mitte tähele pannud. (Siseminister K. Einbund'i wahel hüie.) Härra minister, ega Teie ometi soowi, et ma Teile eriti ettelugemist peaksin pidama. Uuest wälisministrist, palun wabandada, ei wõi ma ka ilma märkusest mööda minna. Ajalehtedes seisis teade, et uus minister Soomes tuleproowi läbi oli teinud. Aga milles see tuleproow seisis, wist keegi ei tea. Minu arwamise järele oleks seal küll teataw tuleproow teha olnud, nimelt see proow, mille omaaegne saadik dr. Kallas tegemata jättis — meie kadunud Jüri Wilms'i tapjate ülesõtmine. Selleks ei ole ka meie uus minister Soomes midagi teinud, vähemalt ei ole seda teada. Peale selle on meie wahelkord Soomega salawiina wedamise asjus ikkagi weel põnew. Ka selles ei ole mingisuguseid parandawaid samme astuda suudetud. Soome karsklased süüdistawad isegi meie kõrgemaid ringkondi, kes piirituseweto kaudu omale raha kokku ajada. — Wõtan oma rühma sei-

sukoha kokku järgmiselt: Wabariigi Walitsuse deklaratsiooni ära kuulates leiab Riigikogu, et ametissekutsutud Wabariigi Walitsus nii oma isikliku koosseisu kui ka oma töökawa poolest ei ole kohane täitma neid ülesandeid, mis praegusel ajal demokraatliku riigikorra kindlustamiseks ja edasi arendamiseks täita oleks — ning läheb päewakorras edasi.

J. Jaakson (rhw.): Wabariigi Walitsuse deklaratsiooni kohta on minul demokraatliku liidu nimel järgmist öelda:

Deklaratsiooni osast, mis käib haridusministeeriumi tegewuskawa kohta, eriti usuõpetuse pedagoogilise külje üle walwamise asjus haridusministeeriumis, saab demokraatlik liit, peetud läbirääkimiste põhjal, nii aru, et deklaratsioonis äratähendatud „eriliselt ettewalmistatud juhtiw jõud“ ministri abi oleks ja wastuwõetaw sellele erakonnale, kes rahwahäälendamisele algatajaks oli.

See oli üks neist olulikkudest celdustest, millega demokraatlik liit walitsuse koalitsiooni astus ja sinna jääda võib.

Alla kriipsutada seda peab demokraatlik liit tarwilikuks sel põhjusel, et tema näha tahab, et rahwahäälõtamine, mida liit tõsiselt austab, tõesti õiglast ja heatahtlikku teostamist leiaks.

P. Baranin (wen.): Выслушав декларацию правительства и ознакомившись с ея программой, я, к глубокому сожалению должен заявить, что в отношении наших пожеланий она чрезвычайно скупа и туманна. Приходится удивляться, что ни в декларации, ни в коалиционной программе, нет малейшего упоминания об улучшении положения рыбаков Причудья, Печерского и Принаровского края. Моя прямая обязанность прислушиваться к тому, что намерено сделать правительство в этом отношении. Правительство же не сочло нужным хоть единым словом обмолвиться по этому вопросу, с которым у нас на побережье тесно связан также и рабочий вопрос. Можно предположить, что вопрос о рыбаках правительство считает слишком мелочным, не имеющим государственного значения, а потому не уделяет места ему в своей программе. Но достаточно сказать, что в этой отрасли народного хозяйства, государство ежегодно теряет около полумиллиарда марок иностранной валюты, а такая сумма для маленького государства имеет большое значение. Можно было бы вскрыть здесь более глубокие раны этого больного у нас рыбац-

кого вопроса, но по некоторым соображениям в настоящее время я лишен возможности это сделать.

Разматривая программу по церковному вопросу, я прихожу к заключению, что глава государства, благодаря почти двухмесячной торговле „обломал таки“ коалиционные партии в вопросе о существовании автономных приходов. Приходится констатировать, что глава государства не переваривает этой фразы и вместо этого нам преподносит положение, при котором закон об отделении церкви от государства должен быть проведен так, что государство не будет вмешиваться во внутреннюю жизнь приходов, постольку, поскольку это не противоречит интересам государства. Но не говорит, что государство не позволит и кому-либо другому вмешиваться в приходские дела. Мы ясно видим, что здесь оставлен подводный камень, имя которому — синод. Власть синода, как видно, правительство желает сохранить во чтобы то ни стало, не смотря на то, желают ли этого отдельные приходы или нет.

Дальше. Такому важному и принципиальному вопросу, как культурная автономия национальных меньшинств, отведено так мало места, что его можно, пожалуй, и не заметить. Я не верю, чтобы у правительства не было более точного и более ясно-го представления о культурной автономии национальных меньшинств. § 39 программы так мало, так сухо, так неопределенно говорит, что для нас остается большой загадкой то, что думает правительство под этим соусом нам преподнести. Невольно навязывается мысль, что правительство, ставя в свою программу такой туманный пункт, просто преподносит нам пустой орех. И очень может быть, когда мы его раскусим, то горько разочаруемся.

И так в области этих вопросов русская фракция ждала от правительства г. Пятса более ясных и конкретных заявлений.

J. Reesen (wäljasp. rhm.): Walitsuse uuesti „tegemise“ ja selle deklaratsiooni ettekandmise puhul pööravad Riigikogu kommunistlik ja Eestimaa töörahwa partei rühmad töörahwa ühise wäerinna nimel Riigikogu kõnetoolilt oma walijate ja kogu Eestimaa töörahwa tähelpanu selle kauplemise peale, mida walitsust moodustawad rühmad ligi kahe kuu aja kestel ajanud riikliste waranduste ja töörahwa naha pärast ja mis nüüd on lõppenud hallparunite, wabrikantide ja teiste kurnajate kokkuleppel.

Kui weel Riigikogu esimehe walimiste puhul rahwaerakondlased ja hallparunid omawahel kisklesid, siis leidsid nad otsekohe ühise keele, kui tarwis oli töörahwa wastalist walitsust kokku lappida, kes oskaks töötawaid kihte põhjalikult wälja kurnata ja töörahwa kulul oma kukruid paisutada.

Tööerakond, kes enne ja osalt ka pärast walimisi kehwide maalapikeste pidajate ja asunikkude püüdmiseks kõlawaid sõnu sotsiaalsest õigusest lendu laskis, on ennast täiesti rakendanud, nagu ennegi, kogupõllumeeste wankri ette, et jätkata töörahwale uute ahelate tagumist.

Kristlik rahwaerakond on jälle kord näidanud, et neil mingisugust lahkuminekut ei ole teiste kurnajate erakondadega ja nende ainuke olemasolemise põhjus seisab selles, et vähemarenenud töörahwast suurkurnajate mõrda meelitada.

Walitsusesse on tulnud mõned uued mehed, kes aga mitte vähem tuntud töörahwa kubjastena ja kes sama kindlalt kodanluse taktikepi järele hakkawad tantsima, kui endise walitsuse ajal.

Sellepärast jääb ka töölisrühmade seisukoht praeguse walitsuse moodustamise ja selle deklaratsiooni ettekandmise puhul samaks, mis see oli endise walitsuse puhul.

Meie ütleme ka nüüd:

See walitsus tähendab, et kodanlised rühmad „mõistlikule kokkuleppele on jõudnud küsimuste üle, kuidas Eesti iseiswat riiki ka edaspidi sama“ demokraatlikult walitseda, nagu senni. Walitseda niiviisi, et kõik tulud pressitakse töörahwalt ja kõik kulud lähewad selle wäikese kildkonna kaukasse, mille esitajaks Riigikogu walitsewad rühmad on.

See walitsus ei mõtlegi kindlustada palgatööliste ja teenijatele tasu, mis kindlustaks inimwäärilise ülespidamise, waid hoolitseb selle eest, et praegugi maksetawat tasu vähendada uute maksude, kaswawa elukalliduse jne. teel, mille tõttu wiimased pennid töörahwa taskust wälja pressitakse „paremale seisusele“ laagerdamiseks.

See walitsus jätkab 8-tunnilise tööpäewa häwitamist seal, kus see weel paberil maksew on.

See walitsus jätab maatöölised täielikult hallparunite meelewalla alla, sest seda nõuawad kogupõllumeeste ja kütirühmad.

See walitsus jätkab endiselt „maaseaduse elluwimist“ rikaste huwides, loopides mõisatöölised põõsa alla ja ladudes maksukoormat kehwide asunikkude õlgadele, et sellest parunitele raswast tasu maksta.

See walitsus ei pane maksuma ühtegi seadust, mis edumeelsem oleks tsaariseadustest, sellepärast oleks ka mõttetu loota tema poolt wähegi korralikkude töökaitse ja hoolekande-seaduste maksmapanekut. Peaks aga seadustekogus leiduma mõni paragrahw, mis wabrikantide ühisusele ja põllumeestekogudele ei meeldi, siis oskab see walitsus teda igatmoodi niiviisi käänata ja wäänata, et ta muutuks samasuguseks kantsikuks töötawate kihtide wastu, nagu kõik teised „demokraatlikud“ seadused põhiseadusest alates, nende ilusate sõnade peale waatamata.

See walitsus jätkab töörahwa poliitiliste — ühinemise-, sõna-, koosoleku- ja trükiwabaduste likwideerimist endise järjekindlusega.

See walitsus jätab endiselt wangikongidesse töörahwa wabaduse eest wõitlejad ja jätkab endise agarusega uute protsesside korraldamist töölisliikumise tegelaste üle.

See walitsus jätab endiselt maksuma sõjaseaduse, sest et tema walitsemise neaabinõuks on tääk ja walitseinuut. (N a e r j a w a h e l h ü ü d e d.)

See walitsus kannab selle eest hoolt, et töörahwa noorsugu isegi algkooli korralikult läbi ei saa teha ja et neile, kes sinna sisse pääsewad, õpetatakse samuti nagu tsaariajal pimestamise õpetust usuõpetuse nime all.

See walitsus pillab töörahwalt pigistatud sissetulekud sõjawäe, kaitsepolitsei ja pappide ülespidamise peale ning ei anna pennigi wälja otstarbeteks, millistest tööliklassil kasu oleks.

Selle walitsuse ajal on nagu ennegi töörahwa kohuseks sõnakuulelikult walitsewaid klassisid orjata ja maksta maksusid omale uute ahelate walmistamiseks; jõukate kohus on aga endiselt töörahwa waewast lõwiosa omale wõita ja sellestki mitte riigikassale maksusid maksta.

Niisuguse walitsuse wastu ei wõi töörahwal mingisugust usaldust olla. See walitsus nimetab ennast Eesti wabariigi walitsuseks, on aga tõepoolest wabrikantide, maaliitlaste, suurmaapidajate ja teiste sahkerdajate walitsus.

Sellepärast kutsuwad Riigikogu kommunistlik ja Eestimaa töörahwa partei rühmad kogu Eestimaa töörahwast wõitlema endiselt kõigi olewate abinõudega selle walitsuse wastu ja ühinema, et luua walitsus, mis kaitseks tööliste ja teenijate, kehwide asunikude, popsnikkude ja kogu töörahwa huwisid kurnajate wastu. Tööliisterühmad on walmis toetama walitsust, mis asuks järgmiste töörahwa algnõudmiste teostamiseks:

1. Tööliste tasu alammäär, mis kindlustaks inimwäärilise ülespidamise.

2. Kõik töölised riiklikult ära kinnitada töötaoleku, wanaduse, tööjõuetuse, wigastuste, haiguste wastu; naistöölised emakssaamise korral.

3. Riigi ja omawalitsuste poolt tööliste korralikud korterid. Sulastele ja majateenijatele vähemalt omaette tuba. Wäikemaapidajatele ja kehwidele asunikkuudele hoonete ehitamiseks ja parandamiseks materjaalid tasuta. Kehwide asunikkuude toetamine tagasimaksuta rahalise abiga.

Mõisadest wäljatõstetud tööliste eluase. Saunikutele ja popsnikkudele õigus edasi asuda talu, mõisa wõi riigimaa peal.

4. Tööpäew kõigis tööharudes lühendada vähemalt 8. tunnini.

5. Asutada maatöölise, kehwide asunikude ja muu maatöörahwade esitajatest maakomiteed, kes ära määraksid riigi maatagawara kasutamise wiisi ja maa-saad.

6. Maa harimiseks ja weed ning nende rannad kalapüüdmiseks tasuta. Mitte mingit renti töörahwalt ei riigile ega eramaniikule. Mitte mingisugust tasu mõisnikule wõõrandatud maa ja inwentaari eest.

7. Maksud suurte sissetulekute ja päranduste peale. Töölised, teenijad ja muu töörahwas tulumaksu alt wabaks.

8. Kindel rahu üldse ja nõukogu Wenemaaga iseäranis.

9. Kaitse, (nuhkide) politsei ära kaotada. Alaline sõjawägi laiali — nooredmehed kasarmust loowa töö juurde. Sõjawäe ja nuhkide peale minewad summad töörahwa olukorra parandamise ja rahwahariduse peale.

Kõik rahwas sõjariistu. Töörahwale samasugune õigus omakaitset korraldada, nagu on peremeestel nende kütirühmade ja kaitseliidu näol.

10. Alg-, kesk- ja kõrgem haridus kõigile maksuta. Töörahwa lastele õpeabi-

nõud, toit, riided, jalanõud kõigis koolides demokraatliku wabariigi poolt.

11. Sõjaseisukord igalpool wiiwitamata lõpetada. Töörahwale samasugune sõna- ja trükiwabadsus ning samasugune õigus koonduda ühisustesse ja liitudesse ning pidada koosolekuid, nagu on wabrikantidel, kaupmeestel, majaomanikkudel ja hallparunitel.

12. Poliitilistele süüdistustele kriips peale. Poliitilised wangid wabaks. Poliitilistele põgenejatele (peale parunite) õigus tagasi tulla.

Peale selle tunnistame tarwilikuks:

1. Maksma panna wabrikutes, mõisades ja suurärvides tööliste ja teenijate kontroll, et ära hoida kuritahtlikku ettevõtete seismapanekut ehk töötamise wähenamist ja muretseda tööliste ning teenijatele täielikku pilti majapidamise seisukorra (sissetulekute, wäljaminekute jne.) üle.

2. Korraldada töörahwa esitajate kontroll (järelwalwe) wäliskaubanduse, eriti toiduainete wäljaweo üle, et sahkendamist takistada ja toiduainete hindade üleskruwimist ära hoida.

3. Seista kõige lähema majandusliku läbikäimise eest nõukogu Wenemaaga, et suure töörahwariigi abil a) Eesti tööstusele muretseda toorestainet ja tellimist ning seega tööd Eestimaa proletaarlastele; b) suurendada nõukogude Wenemaaga transiit-kauplemist Eesti kaudu, ühisama ka kaubawahetust temaga, d) toetada töörahwa Wenemaad ta majanduslikus ülesehitamises nii palju, kui seda wäike Eesti (N a e r.) jõud iganes lubab.

Töörahwaesitajad on igasuguse kodanlise ehk koalitsioonilise walitsuse wastu, sest et need kunagi neid töörahwa algnõudmisi ei teosta.

Sellepärast hääletasid ka töörahwa esitajad praeguse walitsuse wastu ja jätkawad kihutust töörahwa walitsuse kasuks, kes teostaks praegu awaldatud 12 nõudmist, mis omaks wõetud kõigi Eestimaa töötawate kihtide organisatsioonide poolt.

R. Penno (as.): Wäga austatud Riigikogu liikmed! Meie rühma esitaja walitsuse ametissekutsumisel hääletamise motiwide kohta sõna wõttes teatas, et asunikkuude, riigirentnikkuude ja wäikepõllupidajate rühm on alati riiklikul seisukohal seisnud. Meie oleme alati seisukohal olnud, et walitsus peab laiemate raliwahulkade peale tugenema. Selles

teadmises wõtsime ka meie walitsuse kujundamisest niipalju osa, kui meid seda lasti. Just walitsuse kujundamise töö lõpupoole jäeti meid kõrwale. Ja meie rühma nõudmisi peeti kõrwalisteks. Üldse on tunne, et asunikku küsimust teise wõi ka 25-da järgu küsimuseks peetakse. (J. Reesen (wäljasp. rhm.): Teie seisukoht on üldse 25. järguline. Naer.) Teile jätan wastus wõlgu.

Asunikku küsimust on siit kõnetoolilt iga rühm katsunud selgitada. Asunikud on kõigi rühmade poolt, nagu öelda, pailasteks tehtud. See on aga sõnades. Kui tuleb sõnade teostamisele asuda ja wekslid täita, siis ei ole täitjaid. Kui tuleb arutusele mõni asunikku toetus-küsimus, siis leitakse, et see riigile koormaw on ja öeldakse, et see wiib riigi hukatusse. Meie arusaamine on teistsugune. Meie näeme, et toetus, mis senni antud, on niiwõrd wäikene, et sellega midagi ei suudeta korda saata, seda suurt ülesannet meie põllumajanduse suurmaapidamisest wäikepõllupidamisele üle wiia. Siin tuleb tingimata ohtrama kätega toetust jagama hakata. Minul on selle Riigikogu praksisest arusaamine, et kui küsitakse üldisele põllumajandusele mingisuguseid summe, kui põllumehed julgewad 30.000.000 mk. küsimisega esineda, siis lubatakse neile 60.000.000. Kui asunikud julgewad ainult 25.000.000 mk. sinna asemele kirjutada, mis praeguse walitsuse liikme endise põllutööminister härra Rostfeldt'i poolt 92.000.000 marka tunnistati, — 92.000.000 marka olla tarwis olnud terwelt, — waadake seal tõmmatakse maha. Ja kui nüüd § 15 lugeda, siis jääb meile jõesti niisugune mulje, et asunikku toetamise küsimuses ei taheta mitte edasi, waid tagaspidi sammuda. Ma juhin weel teise asjaolu peale tähelepanu. Siin on eriti punkt, mis käsitab tasumaksimise küsimust. See punkt oli natukene teisiti wormuleeritud esiteks walitsuse kawas, mis rühmadele seisukoha wõtmiseks kätte saadeti. Seal oli otsekohe tähendatud, et tuleb seadus wälja anda ja kohe tasumaksimisele asuda riigikassa kaudu. Nüüd on see küsimine maha tõmmatud, aga mõte on see, et seadus tuleb wälja anda ja ma saan aru, kui seadus maksma hakkab, siis tuleb selle täitmisele asuda. Seal tuleb siis riigikassa kaudu tasumisele asuda. Kui suured need summad on, mis riigikassast wälja tulewad maksta? Kas see ka meie riigi kandejõule wastab, kas see ka teistele kihti-

dele mitte koormawaks ei saa, on siin ütlemata jäetud sellepärast, et ega ikka riigis teised kihid seda maksma ei hakka, kui ainult see, kes maa on saanud. Ja nüüd asunik, kes maale asub palja kätega, olgu see tööline wõi sõdur, saab ka tingimata kõige wiletsama inwentaari. Asunik see asetakse siis raskesse seisukorda, temale ei lubata enam toetust, sest iga toetus, mis antakse, peab ka kusagilt sisse tulema. Ma saan sest nii aru, et riik mõnesuguse asunikku wastastikuse krediitasutuse soowib luua. Seda meie wõime ise teha, kui oleks summasid, mida sinna panna. See oleks wäga hea, ei oleks tarwis meil siia nuruma tulla ja siis ei oleks wõib olla ka meid ja meie esitajaid, kes praegu Riigikogus asunikku nime all tegutsewad. Ma ütlen, et selles küsimuses ei saa minu arwamise järele kõnelda teiste mittekoormamisest, siin peab ikka see andma, kellel need summe on. Paljud meie poolt esitatud nõudmised on täiesti wäljendamata jäetud. Mina Wabariigi Walitsuse kawa kokkuseadmisel ja arutamisel ütlesin, et teie ei suuda asumise-ülemineku-ajärku lõpetada kolme aasta jooksul, kuigi teie wälja annate põlise tarwitamise seaduse. Kui see wastu on wõetud, siis iga-tahes täiel ulatusel maksma panna ei saa, sest osa maad on planeerimisel ja sellepärast jääb tingimata wana üleminekuaja ajutine seadus makswaks. Kuid kawas ei räägita sugugi, missugused uuendused ja kergendused tahetakse sellel üleminekuajal neile uutele majapidamistele pakkuda. Kas meie endiselt peame nägema, et ringkonnawalitsejad omale paremad inwentaari osad wälja waliwad ja enesele omandawad. Kas peame sellele seisukohale asuma, et mõisatöölised ja poolemehed ikkagi peawad seda hingemaa süsteemi, mis praegu arendamisel on edasi arendama? Kas ametnikkude palgamaade mingisugune rewideerimine ette wõetakse wõi kas see kõne alla tuleb, seda ma ei tea. Need on wõib olla kõrwalised küsimused, aga kirikutele maandmine, see oli palju tähtsam küsimus, seda oli tarwis tingimata töökawasse sisse wiia! Ma arwan, et see praeguste määruste järele täiesti wõimalik. Meie rühm ei eita seda. Las ta läheb sinna, las kirikuõpetaja kandideerib seal, kus seesama sõdur, kes kirikuõpetajat kaitses. las ka õpetaja läheb ja las nad saawad siis ühetasaselt maad! Aga mispärast siis neid üles tõstetakse, miks siis mõisatöö-

listest ei kõnelda selle maajagamiskawa juures. Minu eelmise kõneleja kõne puhul oli eriti puudutatud seda küsimust, mispärast ma teda üles ei tõsta, ma ainult toon näituse, et ülemineku-ajajärku sugugi arwesse ei ole wõetud. Minu äranägemise järele ja ka endise põllutöoministri seletuse järele ei saada ülemineku-ajajärgust mitte ennem üle kui 5—10 aasta kestusel. Kui sel ajal meid endisesse seisukorda jäetakse, noh siis lubage küll teid selle lahkuse eest tänada! (W a h e l h ü ü d e d : M i s T e i e ü t e l d a t a h a t e .) Teiste küsimuste juures on siin palju peatatud, mina aga ei tahaks neid korrata. Mina rõhutan seda, mis meie rühma seisukohalt just eriti tähtis näib olewat. Tähen-daksin weel ainult nende küsimuste ning nende punktide peale kokkuleppekawas, mis nii iseäraliselt meile silma paistab, see on 38. paragrahw wõi 38 punkt, kuidas teie nimetada tahate. See punkt kõneleb haridusküsimusest. Selle juures oli minu poolt tähelpanu juhitud, et seal peaks just alghariduse peale tähelpanu juhutama — algkooli peale, mis meie maal ju suuremale jaole kodanikkudele ülikooliks jääb. — Meil selle kõrgema ülikoolini ikkagi niipea ei jõuta. Meil tuleb just keh-wema kihi, asunikkude, wäikepõllupida-jate ja teiste maelanikkude nimel seda rõhutada, et maa algkool iseäranis wiletas seisukorras on, ning maakoolide peale walitsus suuremat tähelpanu peaks juh-tima. Siin pean tähendama, et see mitte arwestatud ei ole, tähendab, ei ole mõtel-dud meil selle peale, et maa hariduse jä-rele januneks. (W a h e l h ü ü d e d A . A n d e r k o p p ' i (töer.) p o o l t .) Mina arwan, et meil see side mitte nii wilets ei olnud. (W a h e l h ü ü e : N ä h t a w a s t i o n .) Ma ei tea, kus kohal see wäljenda-tud oleks. Kui teie haridusest kõnelete, et see oli seal wäljendatud, siis peab seda siin ka wäljendatama. (A . A n d e r k o p p (töer.): J ä t k e p a r e m j ä r e l e .) Ma tahaksin ainult tähelpanu juhtida iseäranis selle peale, et need, kes ise nii wäga tahawad põllumehed olla, selle maa eest palju ei seisa. Neil ei ole tähtis see, mis maal tehakse, waid mis poti sees sünnib.

Juhataja **K. Wirma**: Et Riigikogu koosolek 3 tundi kestnud, kuulutan 15-minutilise waheaja.

Waheaeg algab kell 10.10 min.

Peale waheaga algab koosolek kell 10.25 min.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnisson**.

Sekretäri kohal abisekretäär **J. Wain**.

Juhataja **J. Tõnisson**: Sõna on rkl. Kangur'il. Rkl. Kangur ei ole siin. Sõna on rkl. Juhkam'il. Rkl. Juhkam ei ole siin. Sõna on rkl. Allik'ul. (H. Allik (wäljasp. rhm.): E i t a r w i t a .) Sõna on rkl. Tamm'el.

A. Tamm (rhws. w.): Austatud Riigikogu liikmed! Ehk küll aastate poollest wana, olen ma siiski teiega wõrrel-des noor, wäga noor, sest esimest korda on mul au, mu härrad, sõna wõtta ja arwan, et teie mind kannatlikult esimesel lugemisel ära kuulate. (N a e r .) Mõtteid on palju. Siin on wägipulka wetud, mit-meptidi deklaratsiooni walgustatud, et-tehmeid tehtud ja ka sõna tarwitatud, mis minul nüüd esimest korda tuli wastu wõtta. On üksteist nimetatud eksemplaa-riks. Minu teades, on niisugused asjad zoologia aias, Parlamendis ei ole mina neid mitte kuulnud. Parlamendis on ainult rahwasaadikud. Wõib olla, et pika peale end ka hakkam eksemplaariks pidama. Praegu ei ole selleks mitte tund kätte jõud-nud. Kerge on arwustada, mu härrad, ja mitte raske ei ole opositsioonis olla. See on tänuwääriline töö, aga kaasa tõmmata ja midagi wälja töötada on palju raskem. Et waewa nähti 2 kuud kokkuleppe kō-kuseadmise kallal ja palju tööd tehti, et kokkulepet saawutada, see on möödapää-semata. Selle kohustuse oleme meie ju rahwa ees oma peale wõtnud ja ma ka-hetsen, et mina teile seda pean ütletama, kui sunnite mind rääkima asju, mis niisama selged on, kuj et päewas on 24 tundi. (J. Piiskar (is.): I l u g e m i n e o n j u m a l i k .) Ärge sundige mind tühje asju rääkima. Ma kahetsen, et ma pean seda meelde tuletama, et mina wiimaste hulgas rääkimas olen, siis arwan, et see on loomulik, et ma deklaratsiooni wiimase osa, lõpuosa kohta kõnelen. (J. Piis-kar (is.): H ä n n a .) Et meie küll nüüd oleme wälja töötanud kokkuleppe, sellest aga siiski ei tohi mitte oletada, et meie kõigiga täiest nõus oleksime. Eile meie juba wäljendasime oma seisukoha, et meie ministeeriumi sisse mitte ei usu. et tema tahaks ja suudaks seda programmi läbi wiia. (W a h e l h ü ü e : K e l l e n i m e l T e i e r ä ä g i t e ?) Ega ma ei tule kuu pealt. (L. Johanson (sd.): K a s d e m o k r a a t l i k u l i i d u n i m e l ?) Oma erakonna ja oma isiku nimel.

(W a h e l h ü ü e: S e d a e i o l e.) Walitsus ütleb, et tema asub täie teadmisega oma eelkäijate tööd jätkama. Et aga eelkäijate töö on kahesugune olnud — positiivne ja negatiivne, siis — ma soowiksin, et walitsus mõtleks selle all ainult positiivset tööd ja negatiivse kõrwale jätaks.

Edasi, ütleb walitsus järgmist, et meie peame ka walitsusele praeguses koosseisus alati heatahtliseks toetajaks, nõuandjaks ja julgustajaks olema, kui peaks tarwis olema riigiwankri eest suuri raskusi ära weeretada. Siin tahaksin ainult küsida, kas meie alati peame praeguses koosseisus nõuandjaks ja julgustajaks olema, kui peaks tarwis olema riigiwankri eest raskusi ära weeretada? Kas ka siis, kui walitsus ise neid raskusi wankri ette weeretama peaks? Ei iialgi mitte! Kui sarnase nõudega esinetakse, peaks selgusele jõutama, kust need raskused on tulnud, mina soowin kõigest südamest, et need raskused walitsuse enese sünnitatud ei oleks. Edasi, kerge on ütelda, et walitsuse kindel püüd saab olema riiki nii juhtida, et demokraatliku riigi mõte meie rahwas ikka sügawamale tungiks. Demokraatlik mõte, mis on see demokraatlik mõte? Meie teame, et kraatiaid on palju; aristokraatia, plutokraatia, bürokraatia, autokraatia, füüsiookraatia, ohlokraatia, — kuid tulewik on demokraatial.

Räägitakse, see olla ka meie põhiseadus, mis ütleb kindlal toonil ja selgel sõnal, et suurem wõimukandja on Eestis rahwas ise. Nii siis ta peaks ka olema, demokraatia peab selles wäljendust leidma, et suured rahwahulgad saawad tõmmatud ise riiki juhtima. Millal on see wõimalik? Ainult siis kui kaugemad hulgad ja suuremad kihid on majanduslikult kindlustatud, et nad tõesti wõiwad osa wõtta walitsemisest, muidu on demokraatia ainult kõlaw sõna. Kui inimesed wae sed on ja kehwad, halwakspanud, mahajäetud, mis aitab siis see ilus põhiseadus? Nii siis, demokraatia oletab ja eeldab, et massid peawad majanduslikult olema kindlustatud. (W a h e l h ü ü e: O i!) Ainult siis wõiwad nad tõsise demokraatia osa etendada. Selle sees on suur mõte ja sügawus! (N a e r.) Demokraatia aga, kui ta pealiskaudne on, kui temast ainult räägitakse ja teda mitte ei kindlustata, ei ole tõsine demokraatia. Kui meie waatame praegust olukorda ja kuuleme neid juttusid, mis ümber liiguwad, siis tõesti

meie süda läheb kurwaks. Kui keegi peaks praegu wäljamaalt sisse rändama, ütleme Ameerikast, kes kauemat aega on seal elanud ja tuleb ja kuulab, mis kõik räägitakse, ja kõik seda arwesse wõtab, siis saab ta mulje, et terwe Eesti on päris kelmide maa. Mis see õige tähendab, kelmide maa. Kui räägitakse ministrist, räägitakse wõimust halwakspanewalt. Mis see tähendab? See tähendab, et ei ole osatud prestiishi tõsta. (W a h e l h ü ü e: M i s o n p r e s t i i s h?)

J u h a t a j a J. T õ n i s s o n: Ma palun koosolijaid läbirääkimistest mitte nii waljult osa wõtta ja kõnelejat rääkida asjast, mis päewakorras.

A. T a m m (rhws. w.): Ma räägin päewakorras, deklaratsioonist. Ma seletan selle ära: üks on õige prestiish ja teine on wale. (W a h e l h ü ü d e d. N a e r.) Wõtame õige prestiishi, siis seisab ta selles, et walitsus on osanud sundida enesest lugu pidama; wale prestiish on aga see, kui aetakse taga, et rahwast pimestada. Nüüd need jutud, mis kuuldawale tulewad ja kannawad ilmet, mis tõesti ilus ei ole, need näitawad, et rahwas ei ole mitte jõudnud arusaamisele, et walitsust peab austama, ses suhtes on walitsusel omal süüd. (L. J o h a n s o n (s d.): W a l i t s u s p e a b o m a t e g e w u s e g a r a h w a l u g u p i d a m i s t w õ i t m a.) P ä r i s õ i g u s, s e l l e l e k i r j u t a n m a k a h e k ä e g a a l l a. Kui meie lähemalt waatame seda korruptsiooni, mis Eestis walitseb, (W a h e l h ü ü e: „W a l w e“! j a „E e s t i“!) „Walwe“ on oma osa tööd ära teinud ja tal on suured puudused, nagu teistelgi ajalehtedel. Sõimu alal on aga „Kaja“ rekordi lõõnud. Kuid aeg on lõpule jõuda, aeg on hiline, mis meie siin wanu arweid õiendame. (L. J o h a n s o n (s d.): M u i d u u u t a r w e t e i a w a t a, k u i w a n a d e i o l e õ i e n d a t u d.) W a l i t s u s e d e k l a r a t s i o o n i s p u u d u b o s a, m i d a m i n a s e a l h e a m e e l e g a n ä e k s i n, s e e o n, e t w a l i t s u s w õ t a k s t õ s i s e l t ü l e s w õ i t l u s e k o r r u p t s i o o n i w a s t u. S e e o n t a r w i l i k j a m ö ö d a p ä e s e m a t u. M e i l e i o l e m i t t e w a j a, m u h ä r r a d, ü k s t e i s t w a e w a t a t s i t a a t i d e g a a j a l e h t e d e s t, t e r w e d w e e r u d k u b i s e w a d t e a d e t e s t, k u i d a s r i i k i w a r a s t a t a k s e. E t s e l l e s s u h t e s t e g u t s e t a k s e j a s e l l e w a s t u w ö i d e l d a k s e, — s e l l e j u u r e s m a e i k a h t l e, — k u i d s e e w õ i t l u s e i o l e m i t t e k a w a k i n d e l j a e i s ü n n i m ö n e t u g e w a p l a a n i j a k i n d l a k a w a j ä r e l e. S i i n o n t a r w i s p a r a n d u s t j a m a n õ u a k s i n e e s t k ä t t

walitsuselt, et ta tugewa käega korrupsiooni vastu üles astuks ja sellele sõda kuulutaks. (Chr. Kaarna (töer.): Tuleks Ameerikast mees tuua. Naer ja segased wahel hüüded.) Wõib olla teeks ta parema töö, kui Teie. Ja meie, kui Eesti kodanikud, tunneme sellest korrupsioonist ainult kibedust. (Naer.) Selle korrupsiooni üle meil naerda ei maksa. (A. Anderkopp (töer.): Ega keegi ei naera. Kes naerab?) See on nii sügawasti mõjunud rahwa hingesse ja mis kõige kurwem, on see, et keegi ei julge wälja astuda, kui walitsust madalalt hinnatakse, et wagunis inimesed seisawad ja kuulawad ja keegi ei julge üles astuda, kui täismees ja ütelda, et see ei ole õige, on kurb, et süüdistatakse ja kaitsjat ei ole. Sest süüdistada võib, aga kui kaitsja puudub ja wäljal on ainult süüdistaja, see on kurb pilt. On aeg, kus Eesti sellest peab üle saama. On aeg tulnud, kus on tarwis seda tõsiselt wõtta. Walitsuse deklaratsioon on küll väga mitmekesine ja väga mitmekülgsest hulka küsimusi käsitanud, kuid üks osa on siit wälja jäänud ja puudub täiesti kokkuleppes eneses, see on riigiwaranduste arwestamine. Riigil on palju warandusi ja räägiwad need, kes seda teawad, et selle wäärtus teeb wälja miljardid margad. Meil puudub majapidamine, meil puudub arwestamine, sellest peame üle saama. Kui meie tahame asja tõsiselt wõtta ja korralikult pidada, siis on elementaarselt arusaadaw, et raamatupidamine on tarwilik. (L. Johanson (sd.): Mõnikord võib ka puududa.) Kui teie nõuate liht majapidamist kontori tegewuses, kui seda nõuab äriline tegutsemine, seda enam nõuab seda riiklik kord, et peab olema tugew kord, sellepärast minu arwates on see möödapääsematu, et walitsus peab eestkätt wõtma riigiwarandused arwestusele. Ma ei julge mitte enam teie tähelpanu ja kannatust proowi peale panna, mis on räägitud, seda ma enam ei taha korrata ja luban omale lõpetada.

M. Juhkam (töer.): Tööerakonna rühm, arwestades jõudude wahekorradega praeguses Riigikogus, oli algusest peale seisukohal, et algatus walitsuse kujundamise asjus peab olema suuremate rühmade käes, ühtlasi lubab rühm uut walitsust toetada sarnasel korral, kui Riigiwanema kandidaat ja walitsust moodustawad teised rühmad tähtsamad tööerakonna nõuded omaks wõtawad. Neid

nõudmisi on täidetud, olgugi kärbitud kujul.

Wabariigi Walitsuse tänane deklaratsioon ei kõnele aga kahjuks, kuidas Wabariigi Walitsus mõtleb teostada kokkuleppes ülesseatud nõudmisi, ühes sellega ei ole kokkuleppe tekst, nii nagu ta Riigikogu liikmetele kätte saadetud, mitte täpne saawutatud kokkuleppega. Nii näituseks kõneldakse tähtsas popsideküsimuses, art. 23, mingisugusest pp. 4 ja 5., mida tekstis üldse ei ole ja mis kogu küsimuse uduseks muudawad.

Mis puutub deklaratsiooni enesesse, siis ei saa tööerakonna rühm selle kohta mõnda märkust tegemata jätta. Kõigepealt on see liiga üldiselt kokku seatud, ja seega otse meelega tähtsamate seaduste sihtjoonte deklareerimisest püütud kõrwale hoida.

Selle juures on aga mõned oletused tööerakonna rühmale täiesti ootamatud ja täiesti wastuwõtmatud. Nii püüab deklaratsioon haridusalal ette näha isikuid, kes teatud seadust toetama peawad, mis iseenesest väga soowimata pretseediks on. Sotsiaalsete uuenduste küsimuste tähtsust katsutakse deklaratsioonis rohkem tagapinnale asetada, kui ta seda kokkuleppes on, ja juba hoiatatakse ette, et nende teostamist pole loota soowitawas ulatuses, põhjendades rea majanduslikkude põhjustega.

Kõike seda arwesse wõttes ei saa tööerakonna rühm, kelle esitajad walitsuses suures vähemuses, enese peale wõtta kogu wastutust Wabariigi Walitsuse tulewase tegewuse eest, ja saab walitsust sel määral toetama, kui see kokkuleppe mõttes töötab ja seal ülesseatud nõudeid otsekohe täidab, jättes enesele wabaduse Wabariigi Walitsuse tegewust tarwiliselt arwustada, kui see kokkulepitud töökawast kõrwale kaldub.

Juhataja J. Tõnisson: Sõna on härra Riigiwanemal.

Riigiwanem K. Päts: Lugupeetud rahwasaadikud. Rkl. härra Piiskar oma kõne lõpus tuletas meelde ühte Liivi jutukest, kus kaks peipsiäärset kodanikku jäälagunemise ajal põgenedes üle Peipsi suure häda sees jumalat appi paluwad. Nad lubawad kõiksugu häid asju: ausalt elada, linu mitte märjaks teha ja küünla kirikusse panna. Ta tähendas selle peale, et siis, kui nad wiimaks maad tundsid, neil esimene sõna oli „kurat“ ja küünal, mis mitmenaelane pidi saama, muutus te-

gelikult 3. kopikaliseks. Meil on ka harjutud nõudma, et walitsus oma deklaratsioonis puudaliste küünaltega wälja tuleks. (P. Treiberg (sd.): Tegudes!) Ei mitte tegudes, waid just deklaratsioonis. Kui ma täna õhtul katsuksin kõiki siin awaldatud nõudmisi kokku wõtta wõi neid registreeridagi, siis saaksime küll 10. puudalised nõudmiste küünlad. Kujutage kõike ette, mida kõnelejad täna siin nõudnud on. Walitsus peaks ühe nõudmise järele Peipsi kalameeste ütlemä, kuidas nende toetamisega lugu on, peaks ära tähendama, kuidas maapangaga lood, ühe sõnaga, terve rida niisuguseid wäikseid asju toodi ette; peale selle weel wäljastpoolt tulnud nõuded. Pean ütlemä, et mina meelega deklaratsiooni kokku seades ei käinud endiste deklaratsioonide järel. Miks ma seda ei teinud, sellekohta tahan just praegu seletust anda. Meie riigikord on iseäraline, meie kutsume oma walitsemise korda parlamentaarseteks, kuid ei ole seda harilikus mõttes mitte. Teistes parlamentaarsetes riikides on kindel walitsuse kokkuseadja, riigipea, olemas, ja kui seal walitsus on kokku seatud, määrab riigipea ta ka kohe ametisse. Kui walitsus tahab parlamendiga käsikäes töötada, tuleb tal abinõusid otsida, kuidas wiimasega ühist pinda leida.

Seal on selleks pinnaleidmiseks harilik deklaratsioon. Meil on aga kord niisugune, et seesama Riigikogu, kes walitsuse ise ametisse seab, peab paari päewa pärast temale ise uuesti usaldust awaldama. Loomulikum oleks, et walitsuse deklareerimine sünniks enne, siis oleks wähemalt saanud igäiks ära ütelda, kas ta hääletab walitsuse koosseisu poolt wõi mitte, aga nüüd tuleb nii wälja, nagu meil mõne rühmaga on juhtunud, et kokkuleppe poolt on oldud, aga walitsuse kokkuseade poolt hääletada ei taha. Tekiwad lahkuminekid ja just sellepärast, et meil harilikku parlamentaarset korda ei ole, kuid meie tahame aga siiski umbes selle järele käia.

Mina arwan, et see alus, mille põhjal walitsus teatawa enamuse poolt on walitud, see on rühmadewaheline kokkulepe, peakski meil harilikus mõttes walitsuse deklaratsiooniks olema, peaks uue walitsuse usaldusaktiks jääma, mille põhjal teda toetada lubatakse. Walitsusel tuleks ainult kokkuleppe motiwe seletada, aga mitte hakata uusi punkte juurde wõtma. Mõöda minnes olgu tähendatud, et siin on selle peale tähendatud, et see kawa ei

olla täpipealselt ümber kirjutatud. Wõib olla, et siin ka ümberkirjutamise juures mõned punktid on wälja jäänud, kuid ma pean ütlemä, et ma ei saa terwed päewad kantseleis olla, mul on tarwis deklaratsiooni kawa kallal töötada, tarwis walitsuse liikmeid wastu wõtta jne. Kui siin mõni punkt tõesti peaks puuduma, siis on see ainult kantseleitöö eksitus. Kui aga walitsus wõtaks ja täies ulatuses uue deklaratsiooni teeks, siis hakkaksime meie sedasama jälle algusest peale, mida niikaua oleme weerunud ja kokku leppinud. Siin ei ole muud teed, minu arwates, ka tulewikus, sest ühe erakonna walitsus waewalt saab olema, et walitsust toetada tahtwad rühmad teatawa kokkuleppe aluseks panewad ja see alus peab siis walitsusele parlamendis kõige arwustuse ja usalduse aluseks jääma. Teist wiisi mina seda ka teha ei arwanud ja kui mina walitsuse deklaratsioonis tähendasin, et see kokkulepe peab aktide juurde jääma, siis tegin ma oma tähenduse selles mõttes, et see kokkulepe olekski see kindel alus, mille põhjal walitsust wõiks arwustada wõi toetada. Kui Riigikogu liige Piiskar arwab wõiwat sel puhul tähendada, nagu oleks mina tahtnud sellega ainult seda ütelda, et see on paberilipakas teiste aktide juures, siis nähtawasti ei saanud tema minu mõttekäigust aru: kokkuleppe tänase koosoleku protokollile juurdelisamisega peaks see kokkulepe rühmadewahelisest eralepingust muutuma awalikuks töötuseks, kindlaks lubaduseks Riigikogu ees, mis koalitsiooni awalikult seob. Selle wastu ei paigutanud ma meelega deklaratsiooni kawasse, mis lühikene on ja mis nii mitmelt poolt just sellepärast arwustuse alla wõetud, kõiki neid küsimusi, mis juba kokkuleppes puudutatud. Mina isiklikult ei usu ka mitte, et kui suuri küsimusi deklareeritakse paari lausega, et sellega suudetakse ära määrata kõik sammud ja teed, mida mööda seadusandlus peaks minema, kordan, ma ei usu seda mitte, sest elu ei seisa paigal. See, mis meil nüüd nii põnew, nii päewakorraks kippuw näib olewat, kui meie deklaratsiooni kokku seadsume, wõib poole aasta pärast juba tagumisele plaanile nihkunud olla. Deklaratsioonis Moosese tahwit näha, mida muuta ei saa, mille järele ainult käia wõib, see oleks küll Hiina müüri tõmbamine walitsuse tegewuse ümber. Walitsuse tegewus peab elaw olema, tema peab alati ja kiirelt muutuwast elust materjaalisid wõtma. Niisama on lugu ka

seadusandlikul teel. Meie ei wõi kõiki neid küsimusi, mis kord deklaratsiooni on pandud, anda kantseleisse, et seal kantseleis neid küsimusi seadusteks täiendatakse. Wõtke kõik meie põlewamad küsimused, wõtke elukalliduse küsimus, wõtke korteriküsimus. Siin wõib palju nähtusi juurde tulla, mis walitsuse käest küsimusele hoopis teistsuguse teostamise wiisi wõiksid nõuda. Mina arwan, ei ole tähtis iga üksiku kawatsetawa seaduse sisu deklaratsioonis ära tähendada, nimelt kuhu poole ta kaldub, waid tähtis on deklaratsioonis näidata, missugust usaldust aluseks wõttes, walitsus tahab töötada. Kui meie nüüd wälja wõtaksime walitsuse deklaratsioonis kõigi küsimuste kohta täielikud juhtnõõrid, siis küsiksin mina, missugune kaastegewus on siis weel Riigikogul? Mina oma deklaratsioonis ütlen et walitsusel peab olema kindel kokkutootamine Riigikoguga. Siin tuleb walitsusel Riigikogu käest teateid koguda, tuleb Riigikogu arwamist tähele panna. Muidugi tuleb walitsusel ka neid seaduseelnõusid walmistada, mis Riigikogus nõutakse. Muidu tuleks wälja, et walitsuse käes on kõik korraldus, ilma et tema seltskonna ja Riigikoguga kokku saaks. Muidu oleks walitsus kõiktegiija, kes nüüd kolme aasta peale ette ütlemata peab: siin on need kiwitahwliid, siia on kõik sisse pandud, teiega ei ole meil mingit tegemist, teie peate tegema, kuidas meie tahame, teie wõite ainult arwustada, mitte aga kaastegewad olla. Mina arwan, et elu nõuab koostöötamist. Teid on 100 inimest Riigikogus, kui teil siin mõned uued nähtused on, mida meie jookswa tööga kooramatud kümme inimest tähele ei pane, siis peate seda meile ütlemata. Meie wõime deklaratsioonis ütelda, kuidaswiisi meie tööd korraldame, missugusesse järjekorda meie need tähtsamad seaduseelnõud seame. Ainult niipalju wõiks nõuda tõsise ja elust mitte lahkuminewa deklaratsiooni käest.

Meil tuleb silmas pidada, et meie praegu riiki ehitame ja koguni teises seisukorras oleme, kui suurriigid. Mina olen sellepeale tähendanud, et meie riigis ei ole seaduslik alus korras. See seadustekogu, mida meie Wenemaalt oleme üle wõtnud, ei wasta meie oludele. Kui teie seda loete, siis leiate iga lehekülje pealt wawalt mõne üksiku paragrahwi, mida saaks ära kasutada. Nüüd aga nõuame alamate ametnikkude käest seaduste põhjalikku tundmist. Meil tuleb õiguse pä-

rast käia traditsioonide järele. Kui öeldakse weel, et meil ametnikkude tegutsemine endist Wene korda meelde tuletada, siis peab siiski rahul olema, et meil niisugugi kord weel riigis olemas, kuna meil seaduslikust korrast ja alusest juttu ei wõiks olla. Sellepärast olen mina selle punkti peale deklaratsioonis pearõhku pannud ja mina leian, et meil tuleb tõsiselt ükskord peale hakata korda looma, et mitte ei oleks niisugune paigatud kord, millest keegi aru ei saa ja mida alamad ametnikud tõlgitseda ei oska, kus isegi kohtunikkudel selles seaduste kaoses teinekord raske on wastawat seadust leida. Sellest tuleb üle saada. Tuleb rahwale seadus anda, mis rahwale kohane on ja mis rahwale tema oma keeles kättesaadaw oleks. Sellest mindi siin deklaratsiooni arwustustes mööda, nagu oleks see täiesti kõrwaline asi olnud. Kui tahetakse õiglane olla, siis oleks pidanud ka Riigikogu opositsioon ütlemata, „meie terwtame seda“. Teie räägite aga teistest asjadest. Minu arwates, on see aga nurgakiwi, kui meie hakkame õiguslikku riiki üles ehitama. (J. Reesen (wäljasp. rhm.): Aga majanduspoliitika?) Teil tuleb weel palju majanduse asjus õppida; Teile wõiks nõu anda ka aega wiita seaduste lugemisega, siis ei hakkaks Teie ehk „proshektööri“ „proshektoriks“ ümber tõlkima. (J. Reesen (wäljasp. rhm.): See ei ütle midagi.) Tuletagi meelde, mis ma Teile sellega ütlesin.

Siis puudutati siin meie riigi majanduslikku alust. Härra Martna pidas sel puhul pika kõne ja leidis, et walitsuse deklaratsioon ei ole õigele alusele rajatud, kui selles rõhutatakse, et meie riigi majanduse aluseks on põllutöö. Härra Martna katsus statistikaga tõendada, näitusi tuua meie kodanikkude arwuga, mis tööstuses tegutsewad ja mis maal elawad. Mina arwan, et härra Martna oli omale eksliku, mitteõige aluse walinud, kust kohalt ta selle küsimuse otsustamisele asus. Mitte selles ei seisa küsimus, kas meil talusid wähe wõi palju, waid selles, kas meie riigi majanduslikuks aluseks on põllumajandus. Loomulikud ressursid meie majapidamises on — maa, mitte tööstus. Meie maal loomulikku suurtööstust ei ole. Samuti pole suurtööstuse tekkimiseks loomulikka looduswarasid. Meil on natukene metsa, põlewkiwi, turwast. Ka mõned suuremad wabrikud. Kui meie ütlemata, et põllumajanduse kõrwale heidame, ja kui meil loomulikka tööstuse wa-

rasid ei ole, kas suudame wõistelda nende riikide tööstusega, kus tööstuse aluseks on loomulikud looduswarad? Mina küsisin, kui meil mitte põllumajandust ei oleks, kes meie tööstuse saadused ära ostab? Meie käsitööstus ei suuda ka linnaelanikka elatada. Meil suurt wäljawedu ei ole, pealegi tuleb wäljamaalt tarwilikka kaupsid sisse tuua. Meie põllumajandus on see, mis meid ülewal peab ja seda peame meie edasi arendama. Oma tööstust ja kaubandust tuleb, nagu see deklaratsioonis öeldud, rajada oludele, et sihikindlalt ära kasutada meie loomulikka looduswarasid, seal hulgas ka põllumajandussaadusi, et rahuldada oma turu nõudeid. Sellejuures peab ikkagi riigimajanduse nurgakiwiks jääma põllumajandus, mis meie riigis kõige rohkem looduslikult edenenud. Härra Martna tähendas, et meie põllusaak on wäike. Ta oli ka siis wäike, kui mõisad olid. See on tõsi. Kuid meie peame silmas pidama, et meie maa on looduse poolest kehwa. Meie maa ei ole niisugune wiljalikas, nagu seda Argentiina wõi Ukraina. Meie oleme põhjamaal ja kliima on külm ja talw on pikem. Meil tuleb põllumehel palju tööd teha, ja waewa näha. Aga see kõik ei muuda seda, et meie põllumajanduse peale pearõhku ei paneks. Meie peame veel rohkem rõhku põllumajanduse edendamise peale panema, kui seda senni tehtud. Wõib olla, et meie põllumajanduslikult maha jäänud oleme. Siis on tarwis edasi saada. Ja missugused abinõud tarwitusele wõtta tulewad, see oleneb, kuidas meie koos töötama saame. Meie riigi ja rahwa jõukuse peaallikas, meie põllumajandus, on praegu läbi elamas suurt ja tähtsat ajajärku, kuid ka wäga kaugeulatusega maaseadus ei ole sel teel veel wiimane jaam. Meie peame uut maad juurde harima hakkama, meie peame kasutoowateks muutma kõik kasuta seiswad maad. Mõned ütlewad, et meie põllumajandus tuleb koguni ümber paigutada, et meil tuleks metsa kaswatada seal, kus senni hari tud maad on olnud, ja metsade asemele põllud harida, siis saaksime paremat metsa ja rohkem põllusaadusi, sest meie mõisad olla algusest peale walesti rajatud, nad on küngastel, kuna nad meie maa iseäralduste järel peaksid madalmaal asuma — ka niisuguseid asju räägiwad mõned põllumajanduse tundjad. Tähendaks, et igal walitsusel sel alal veel palju, wäga palju teha jääks. Igatahes üks on selge, et kõigi nende puuduste ja

tarwilikkude uuenduste peale waatamata meie riigi ja rahwa majanduslikuks algjõuks on põllumajandus. Kui rkl. Martna ette tõi, näituseks, 30. — 40.000.000 maade maksusid, mis näitab see siis? See näitab ainult seda, et maksud, mis wõetakse liikumata waranduste pealt, ometi ei anna nii palju, et meie neist ära elame. Meie teame, et meie maksusüsteem wõib wananenud ja puudulik olla. Mina arwan, et sellest seisukohast wälja minnes meie walitsusel siiski kõige pealt rõhku selle peale tuleb panna, et meie põllud rohkem saadusi annaks, et meie nende saadustega oma kodused tarwidused wõiks lahendada ja saadusi rohkemal ja rohkemal arwul wälja wedada, nagu see wiimastel aastatel sündinud on.

Sellega muidugi ei ole seletatud täies ulatuses ei elukalliduse küsimus, ega korteriküsimus ja kõik see, mida siin ette toodi nende küsimuste puhul. Nende üle tuleb kõneleda wististe ka tulewikus; ega meie neid täna deklaratsiooni waidlustega lahendada ei saa. Mina peaksin üht tähendama, et ka nende küsimiste ülestõstmise juures rohkem on arwustust kui tõsist abinõude kättenäitamist senni olnud. Ma tuletaksin rkl. Martna'le ühte wiimast esimese kutse Riigikogu koosolekutest meelde, kus arutusel oli just korterikriisi lahendamine praktilisel teel, seal nõudis endine walitsus Riigikogult teatawa summa raha, ja seda raha ei lubanud Riigikogu mitte. Teie isiklikult, härra Martna, olite selle poolt, kuid Teie seltsimehed kukutasid selle ettepaneku läbi. Pärast seda ette heita Wabariigi Walitsusele, et walitsus midagi ei tee, kui Riigikogu poolt walitsusele ei antud julgustust selgi teel edasi minna, näib küll teatawal mõõdul ülekohtune olewat. Siin toodi palju ette, et need majad on kawatsetud liiga kallid. (M. Martna (sd.): Niipalju, kui mina tean, toonitati plaanide puudust.) Ei, härra Martna, see ei olnud see põhjus, niipalju kui ma mäletan: wastuseismist põhjendati sellega, et ehitus olla liiga kallis, et see tulla wähe kallim, kui eraomanikud omale maju ehitawad, sellest tehti küsimus ja ei antud raha. Ja majade täielikkude plaanide ette panemata jätmine ei wõiks ju, härra Martna, ka tõsiseks põhjuseks olnud olla. Soomes on wist 15 tüüpilist plaani, iga kodanik wõtab ühe tüübi, mis talle meeldib, nii oleks ka meil walitsus wõinud plaani leida. Igatahes, ma ei hakka selle

üle waidlema, et kõik need põhjendused, mitte olulised, paistawad tagantjärele nii tähtsad olewat, mulle aga paistab küll nii, et Riigikogu sellega küll suurt wastutust enese peale ei oleks wõtnud, kui ta 3 esimest maja riigi kulul oleks ehitada lubanud ja et neil, kes seda esimest walitsuse sammu korterihäda lahendamises oma wastuseismisega takistasid, ei peaks põhjust olema igal parajal korral walitsusele etteheiteid tegema tulla, et korterihäda lahendamises midagi ei taha teha. Siis ütelge, missugused teed need on, kui teie raha ei anna, kui wastu waidlete sellele, et hüpotekaar-pankadele wõimalust anda pantkirjasid müügile saata riigi toetusel. (M. Martna (sd.): Kuidas on teistes maades?) Aga mis tehakse siis teistes maades? Teistes maades on ka hüpoteekpankade pantkirjad, mis turule lähewad, kui kindlad paberid ja see, kes neid seal ostab, saab selle eest odawama protsendi kui meil, kuna aga paberitel püsiw wäärtus on. Seal wõib eraisik maja ehitada. Praegu on meie juures olud niisugused, et kui teie tahate majaehitamiseks wõlgu wõtta, siis peate erapankade abi otsima ja lühikeseajalist laenu wõtma kõrgete protsentidega, mida praegu ükski maja üüride näol sisse ei too, nii et praegu ehitada ei wõi lühikeseajalise isikliku krediidiga. (M. Martna (sd.): Aga Shweitsis ja Soomes?) Härra Martna, seal on korraldatud rahaolud: kas keegi Shweitsis ostab pantkirja ja maksab selle eest ühe frangi ja saab ta tasumise puhul ainult 1½ santiimi selle eest? Aga meie juures on see asi nii, et kes ostis pantkirja, need saawad nüüd 1½ marka endise kuldrubla eest. Meil praegu hüpotekaar-krediiti ei ole ja kuidas loodate seda krediiti luua. Kui teie seda tõsiselt tahate, siis peate tunnistama, et riik siin oma käega abiks peab olema, et tema pantkirjad liikuma peab panema. See näib ainukene tee olewat odawat krediiti saada ja niisugusel wiisil saame meie oma korterihäda lahendamisel sinnamaale, et majasid ehitatakse ka eraisikute poolt. Kui reaalkrediiti ei ole ja riik ehitada ei saa, siis tammume ühel kohal ja edasi paigalt ei saa. Minu arwates ei saa meie siin Shweitsist eeskuju wõtta, meie peame waatama, missugused rahaolud meil on, kuidas meie sellest üle saame. Just samasugune lugu on meil asutatawa maapangaga. Maapank, see näib mõnele, nagu nõiakepp olewat, mille abil imed sünni-

wad? Mis on siis see maapank? Kui Wenemaal enamlased wõtsid pangad üle, siis kirjutati, kuidas nad üllatatud olid, et seal kullamägesid ees ei leidnud, waid ainult wirnad pangaraamatuid. Nii see pidigi olema. Pangad on raha läbikäigu abinõud, rahaturu tegurid. Raha koondub pankadesse rahaturu seisukorra nõuetel. Meil aga näikse mõnel pool arwatawat, et niipea, kui maapanga põhikiri kinnitatud, siis seal kohe ka raha kuhjas koos. Aga kes selle kulla siis sinna wiib? Riik. Kõik niisugused asutused elawad mujal rahaturu abil, nad elawad sellest, et nad lah-tise raha, mis rahwa käes on, enese kätte korjawad. Need, kes oma raha tahawad anda hoiule kindla pandi ja protsendiga, need ostawad neid pantkirjasid. Olge nii lahked, teatage kus on meil praegu pantkirja ostjate kogud? Maapank wõiks ju asutatud olla. Meil on ka linnades hüpoteek-pangad. Katsugu keegi neid pantkirju müüa, ei ole praegu wõimalik. Maapanka ei saa ka maast wälja nõiduda. Õeldakse, walitsus ei tee midagi. Aga kas walitsus on mõni nõiakepi kandja, kes ütleb, rahad minge sinna ja sinna. Rahwamaajandus käib oma kindlat käiku. Igaüks teist, kellel raha taskus on, waatab, kas ta kindla koha peale paneb wõi mitte. Sotsialistliku püüete peale waatamata on isegi kõik sotsialistid ikkagi kodanlise ilma kaaskodanikud ja ei tihka ka mõne õpetus — tõepärast oma tööwaewast ilma jääda wõi odawamalt käest anda. Nii on terwe rahaturu asi korraldatud. Seda ei saa walitsus oma tahtmise järele muuta ega seada. Walitsus peab ära nägema, missugune seisukord rahaturul olemas on ja riik peab esimene olema, kes hüpotekaar-laenu hakkab elustama. Maapank, kui ta kohe tärkaks, ei suudaks kõiki rahanõudeid waigistada, iseäranis neid, mis asunikudel tarwis. Reaalkrediit peab kindlustatud olema. Siin on asunik, ilma waranduseta, kes tahab temale oma raha anda, teades, et kui selle asuniku tööjõud otsas, siis ka tema rahast ilma jääb. Kui keegi raha tahab hoiule panna, siis tahab tema, et see kindlustatud oleks, asunikul ei ole weel midagi kindlustamiseks anda. Kui meil warandust ei ole, siis meie reaalkrediiti ei saa (J. Reesen'i (wäljasp. rhm.) w a h e l h ü e.) ja kui Teil, härra Reesen, wõi teie omastel on talukoht, siis Teie selle peale raha saate kodanlaste käest selle peale waatamata, et Teie kommunist olete, ei ole Teil aga warandust,

siis on asi halb Teie reaalkrediidi võimalustega, sest Teil võib ju muidu küll suur väärtus olla iseenesest, aga rahaturul ei ole see enam mitte mõõduandev. Nii ei saa ka asunikud muidu sellest üle, kui tuleb jälle olukord luua, kus asunikul midagi warandust oleks, mida tema panti panna võib. Selleks ongi maaomanuse seadus üks kõige parem abinõu. (E. Jonas (is.): Aga kuidas ta saab selle waranduse omanduseks?) Nii, nagu ennegi saadud. Mina arwan, et need, kes enne oma talud ostsid, ei olnud ka mitte nii jõukad, et nad oma talud võisid korraga välja maksta. Ma arwan, et igaüks teab, et makseti esiteks võrdlemisi väikene summa sisse, võeti wõlga, jäeti laen obligatsioonide peale ja sellega hakati tööle. Ma usun, seda teed tuleb asunikkudel ka käia. Mina waatan asunikkude, kui riiklise olluse peale, aga mina ei kujuta endale elu mitte nii ette, et üks liik kodanikka kogub omale warandust teiste klasside kulul. Mina saan aru, et meie peame maad harima ja peame asunikka nii kaugele wiima, et nemad omal jalal elada wõiwad. Selleks peab riik toetust andma, et nemad saaksid järele, see on tähtis ja riiklik ülesanne. Muidu me kukutame kogu oma maareformi läbi. Meie ei saa aga seda mitte nii teha, nagu mõnelt poolt nõutakse, et kõik peab asunikkudele antama. Ma olen ise põllumeeste rühmast ja ma tean, et põllumeeste poole suurem hulk asunikka kohe üle tuleks, kui sealt poolt sarnaste lubadustega meid walitsusesse oleks saadetud, kuid ma tahan õiglane olla ja ütelda, et meie ei taha kunstlikult ja teiste klasside kulul põllumehi juurde soetada. Ka uued põllumehed peawad sellesama tee läbi tegema, kui praegused maaomanikud ennemalt on käinud. Riik peab aga neile appi tulema. Selle poolest saawad nad asumiseks hõlpsamat, odawamat laenu ja selle poolest on nad paremas seisukorras kui endised põllumehed, kes palju raskematel tingimistel oma kohad wälja ostsid. Endisel ajal seda riiklist abi loota ei olnud. Oma riik on uutel põllumeestel suureks hõlbustuseks. Ei pea aga mõtlema, et nüüd aga ainult asunikkude eest hoolt peab pidama, nagu oleks nemad ainukesed Eesti riigi loojad. (Wahelhüüe pahemalt poolt: Kas asunikud seda ei ole teinud?) Mina nüüd ei tea, kes meie riiki rohkem tekitas, kes tema isa wõi ema oli,

mina ei taha seda küsima hakatagi, aga ma arwan, et kui riiki tekitakse, siis võib seda terwe rahwas teha. Ei tee ega jõua seda teha üks klass. Eesti riigi loojad on kõik need, kes tema iseseiswuse wõitluses ja töös teistega kaasa on tõmmanud. Ma mäletan wäga hästi, kuidas ma omal ajal, wabadussõja algul, Tallinnas öösel käisin sadamatöökodades, kus töö kees, kuidas ma seal töölistele südame peale panin, et nad parandaks meile need püssid ära, mis merepõhjast wälja toodud olid, sest Eesti wabariigi kaitseks oli neid hädasti tarwis. Kui nüüd need tööliised, kes ka kitsikusega kodus wõitlesid, nüüd küsiks, mis siis Eesti riik neile selle eest tahab anda, kas siin ei ole raske ainult asunikkude riigi ehitamisest ja selle eest nõuetawast tasust kõneleda. Riigi ehituse põhimõte on, et kõik ühisele alusele peawad asuma. Sellepärast on ka deklaratsiooni see põhimõte wõetud, et on tarwis asunikkudele toetust anda, aga see toetus ei pea mitte niisugune olema, et üks klass riigis eesõigustatud oleks. Niiwiisi ei saa meie kaugele ja niisugusel korral tuleks igaüks riigi juurde nõudega: „anna ja anna.“ Kõigil on teeneid. Kust kohalt aga seda tasu kõigile wõtta ja millest anda. Kõik peawad ühesugused olema ja meie anname ka neile laenu, kes linnas on. Riik ei suuda aga mitte ainult anda. Meil on waene maa ja sellepärast peame oma riiki üles ehitama ainult sellele kitsale alusele, mis loodus meile andnud. Kui meie nüüd tuleme asunikkude nimel siia ja hakkame nõudma, et tingimata peab riigi abil kõik nende hädad lahendama, siis on muidugi ka wõimalik kõik seda lubada, aga kes lubawad, need olgu lahked, tulgu ise siia riigi rahakoti juurde ja näidaku, kuidas lubaduse täidewiimisega lugu on. Mina ei ole kunagi rohkem lubada tahtnud, kui ma olen arwanud täita wõiwat. Ütlen seda ka siin, kui walitsuse esitaja, et senni, kui mina walitsust juhutada wõin ja selleks seal olen, et riigi majapidamises tasakaalu alles hoida aidata, ei wõi ma omalt poolt mitte heaks kiita seda poliitika, mis selle peale wälja läheb, et Eesti riigis teiste rahwa klasside kulul ja õlgadel ühedest eesõigustatud klassi looksime. Tarwis on põllumajandust edendada, see toetamine peab aga niisugune olema, et ta kellegi wastu ülekohtuks ei muutu. Sellest seisukohast on ka deklaratsiooni ja kokkuleppesse wastaw punkt sisse wõetud. Siin

ei taheta mitte asunikkude nõudmisi tagasi lükata, kuid ka mitte seda, et asunikka Eesti riigis kõigi teistega võrreldes aina kätel peaks kantama. Walitsuse poole olgu tee lahti kõikidel klassidel, walitsus peab õiglane olema kõigi vastu. Kui ta ülekohtuselt lahke on ühede vastu, siis on ta mitteõiglane teiste vastu.

Rkl. Ast tähendas selle peale, et meie demokraatia on imelik asi, kus Eesti kodanik tahetawat teha pastor Lattik'u kodanikuks, see samm olla niisugust konservatismi täis, et ta temale kuidagi ei meeldiwat. Pean ütleva, et meie oleme väga noor demokraatia ja demokraatiat ennast tunneme ainult raamatute järele, sest demokraatlikus riigis warem suuremalt osalt paljud meie hulgast elanud ei ole. Meil on nii mõnelgi omane demokraatia mõistet Wene ajast pärit olewate omadustega ehtida. Sel ajal oli demokraatia harilikult niisugune mõiste, mille poole küll püüti, kuid tegewas elus oli see mõiste riigist lahutatud, oli õhus rippumas. Meie, kui demokraatliku riigi kodanikud, ei saa enam neid mõisteid lahutada. Demokraatia võib ka väga tagurline olla. Kui teie waatate kõige esimest, demokraatiat, Shweitsi „Landsgemeinde'sid“, siis näete, et need on väga alalhoidlikud riigi kujud ja isegi meie paremal tiival on palju nõudeid, mis seal sugugi wastuwõetawad ei oleks sellepärast, et need nõuded neile väga radikaalsed oleksid. Neid „Landsgemeinde'id“ lähemalt waadates, peab ütleva, et nad väga ajast maha jäänud on, kuid just neist on Euroopa demokraatia välja kujunenud, need on demokraatia algkujud. Nii siis demokraatia iseenesest ei ole ei edumeelne ega tagurline, waid on seda, missugune rahwa meeleolu on. Demokraatia on riik, kus rahwas otsekohe walitsust juhib, loomulikult on see rahwa enamus ehk esitajad, sest kõik rahwas ei saa ju osa wõtta ja need esitajad peawad katsuma rahwa soowidele vastu tulla ja tema tahtmist täita. Shweitsi „Landsgemeinde's“ tuleb terve rahwas oma kiriku juurde kokku ja teeb otsused. Kui rahwas eitab, kes rahwa tahtmist peab ilmutama, on tagurline, siis on ka arwatawasti rahwas seda, kuid ta on ikkagi demokraatlik, sest rahwa tahtmine on maksew. Paljudele ei meeldi usuõpetuse küsimuse lahendamine. Minu härrad, see on meie rahwa tahtmisel sündinud ja nii wõi teisiti tuleb sellega rehkendada. Walit-

sus ei saa rahvast demokraatlikumaks ega wabameelsemaks teha kui ta on, walitsus ise on demokraatia produkt. Kui üldse meie demokraatlist riigikorda tunnustame, siis peame end rahwa tahtmise alla painutama. Kui rahwas kord nii kaugele peaks jõudma, nagu need 10 meest seal äärmisel pahemal tiival, siis on ka walitsus niisugune, nagu sealtpoolt nõutakse. Nagu näete, et rahwas ei taha aga seda, sest wastasel korral oleks teid enamus sajust, aga mitte 10. Nende kümne järele ei wõi mitte üheksakümmend minna. Arwate, et teil tulewikku on? Seda wõite loota, kuid praegu ei ole teil kogu rahwa usaldust, praegu on wõim teiste käes. Ei ole midagi teha, waid peate ennast wõimu alla painutama, kuigi see wõim teie arwates nii väga tagurline on. Teie wõite weel unistada wäljaspool oma riiki, nagu enne Wene ajal unistati, teil on see Wene haigus kõige rohkem kontides. Teie räägite, et olete kõige wabameelsemad, kõige demokraatlikumad, kuid teil on see demokraatia midagi lahus olew Eesti rahwa poolt loodud korrast. (J. Reesen (wäljasp. rhm.): Tsaarikorra põhja!) Tsaarikorra küljes just ripute Teie, Teil on ühepeaga tsaari asemel mitmepealine ideaaliks. Andke teile üks niisugune tsaar kätte ja teie olete esimesed tsaari austajad, kui see tsaar aga teie tahtmist täidab. Teil ei tarwitse demokraatiast kõneleda, teie ei seisa selle riigikorra alusel, teie ei tahagi ennast painutada demokraatia põhimõtete alla. Teie räägite riigi korraldusest ja nõuate wõimu enese kätte põhjendades, et teil seisawad töörahwa hulgad selja taga. Arwate tõesti, et töörahwas on teie poolt, nagu täna siin deklareerite? Eksite, sest tööinimene pole mõni wõõramaaloom, kelle juurde keegi peale teie ei wääse ja kelle tahtmist keegi muu kuulda ei saa. Meie tunneme teda kui Eesti kodanikku, kes oma riigi loomisel ohwrid on kandnud ja sõjawäljal on langenud. Kui teie tahate talutada Eesti töörahvast taewariiki ja seal Wene kooli ning Wene politsei sisse seada, siis olge kindlad, et töörahwas küll teile järele ei tule. (Müra saalis. Juhataja helistab ja kutsub korrale.) Walimistele minnes ei julge teie ka awalikult välja astuda, waid sepietete niisugused kandidaatide kirjad, millega poete tööliste ühise wäerinna selja taha. Wõite julgeld olla, et Eesti rahwas oma lühikese

iseseiswuse jooksul on oma demokraatiat hindama õppinud, et ta seda paremaks peab kui teie töötatud paradiisi. (J. Reesen (väljasp. rhm.): Lõpuotsus?) Seda lõpuotsust ei saa teie näha, nagu teie seda ette kujutate. Eesti rahwal oli nii palju arusaamist tulewiku kohta ja nii palju tarka meelt ning mõistust sel ajal, kui küsimusmargina ette tõusis, kas olla wõi mitte olla, et ta oskas õige tee walida. Praegu on see arusaamine palju kindlama kuju omandanud ja walitsus, iga walitsus kes demokraatlik tahab olla, saab rõhku selle peale panema, et õige demokraatia mõte kaswaks rahwa enamuse tahtmisega ühisel pinnal, mitte aga lahus meie rahwast ja tema elust. Olen selles kindel, et kõik need puudused, mille all meie noor demokraatia praegu kannatab, sest igal noorusel on omad puudused, ajajooksul kaowad, sest kõik, mis wanemaks saab, wabaneb nooruse puudustest ja wigadest. Rahwas näeb neid puudusi, ta saab neist aru, sellepärast, et meie riiki ei loo keegi muu, kui rahwas ise oma esituse ja selle organide kaudu. Tema, riigilooja, annab need puudused andeks oma käsutäitjatele, kui need puudused olenewad riigi noorusest ja selle tööga wilunemast. Meie rahwas oskab wahet teha sõnade ja tegude wahel ja ta oskab hinnata tööd. Mina olen selle peale kindel, et iga walitsus, kes selles sihis demokraatiat kindlustab ja edasi töötab ja rahwa enamuse tahtmist mitte oma isiklikkude ja erakondlikkude waadete pärast ülewalt alla waadates ei hinda, kindlasti rahwa toetuse ja poolehoiu peale wõib lootä. (Käteplaksutamise paremal pool ja osalt keskel.)

Juhataja J. Tõnisson: Esitatud on 3 ülemineku-wormeli. Esimene rkl. Martna poolt: „Wabariigi Walitsuse deklaratsiooni ära kuulates, leiab Riigikogu, et ametissekutsutud Wabariigi Walitsus nij oma isikliku koosseisu kui ka oma töökawa poolest ei ole kohane täitma neid ülesandeid, mis praegusel ajal demokraatliku riigikorra kindlustamiseks ja edasiarendamiseks täita oleks — ning läheb päewakorras edasi.“

Teine rkl. Rütli poolt: „Walitsuse deklaratsiooni ära kuulates, läheb Riigikogu päewakorras edasi.“

Kolmas rkl. Piiskar'i poolt: „Ära kuulates Wabariigi Walitsuse deklaratsiooni,

leiab Riigikogu, et walitsuse deklaratsiooni aluseks seatud põhimõtted on sarnased, mis töötawa rahwa laiade hulkade huwisid täies ulatuses ignoreeriwad ning neile waenuikud on, tunnustab deklaratsiooni mitterahuloldawaks ja läheb päewakorras edasi.“

Kõigepealt tulewad hääletamisele motiweeritud ülemineku-wormelid ja peale nende liht ülemineku-wormel nende tagasilükkamise korral. Asun hääletamisele. Kes on rkl. Martna ülemineku-wormeli poolt? (Hääletatakse). Ülemineku-wormeli poolt on 10 häält, wastu 30, seega tagasilükatud.

Panen hääletamisele rkl. Piiskar'i ülemineku-wormeli. (Hääletatakse.) Poolt on 9 häält, wastu 32, seega tagasilükatud.

Panen hääletamisele liht ülemineku-wormeli. (Hääletatakse.) Poolt on 34 häält, wastu 20, seega on liht ülemineku-wormel wastu wõetud.

Isiklikuis asjus on sõna Riigiwanem Päts'il.

Riigiwanem K. Päts: Deklaratsiooni arutamise puhul tähendati paari Riigikogu liikme poolt, nagu oleksin mina walimiseelsel kõnekoosolekul Pärnus nõudnud sõjawäelist kaitset. (Wahelhüüe: Pole keegi nii ütelnud!) Wähemalt ma kuulsin, nii, et oli wälja käsutatud sõjawäeline kaitse. Ma pean tähendama, kui mina Pärnus kõnelesin, siis mingisuguse riigi täidesaatwa wõimu esitajana ei esinenud ja sõitsin täiesti eraisikuna, isegi mitte kui Riigikogu esimees ja ei tarwitanud mingisugust abinõu selleks, et sinna oleks saadetud sõjawäeline kaitse. Sõitsin õhtu hilja Pärnu ja ei kõnelenud ühegagi peale oma korteri pere-rahwa. Hommikul läksin koosolekusaali ja kõnelesin seal paari tuttawaga erasjus. Kõne ajal nägin, et tagumistes ridades olid sõdurid, kuid arwasin, ja arwan ka praegu, et need wabatahtlikult kuulama tulnud. (Wahelhüüe pahemalt poolt: Kas Teie püssisid ei näinud?) (M. Martna (sd.): Püssid jäid nurga taha maha.) Mina seda küll ei näinud, sest et ma nurga taga ei käinud. Wõib ju olla, et neil püssid wäljas kaasas olid, sest sel päewal, see oli just 1. mai, oli Pärnus awalikul platsil sõjawäe ülewaa-

tus, nagu linnast wälja sõites pärast nägin.

Pea igatahes tähendama, et igasugune sõjawäeline kaitse mulle sel ajal ülearune oli. Mina olen wabalt Tallinnas liikunud ka siis, kui ma Riigiwanem olin ja kui ma seda ei olnud, ja ei ole mingisugust kaitset oma isikule tarwitanud, seda enam ei olnud põhjust minul seda Pärnus kõnekoosoleku puhul nõutada. Pealegi ei kõnelenud mina üksinda Pärnus, waid käisin ka mitmes kohas maal kõnelemas, kus mul sõjawäe kaitset ei wõinudki olla. Seda tahtsin ma õiendada.

Juhataja J. Tõnisson: Sõna on isiklikuis asjus rkl. Martna'l.

M. Martna (sd.): Pean wäga wabandama, et ka mina isiklikuis asjus sellesama asja kohta sõna pean wõtma. Kuid mina tahan tõendada, et sõjawäe õppepataljonist olid sõdurid käsutatud koosolekule. Püssid pandi maja nurga taha hakki ja sõdurid läksid koosolekule. See kes sõdurid koosolekule käsutas, igatahes seda demokraatlikku korda ei tunne. Pean aga ütlema, et seda härra Päts ei teinud. Mina härra Päts'i selles asjas ei süüdistata.

Juhataja J. Tõnisson: Riigikogu läheb järgmise päewakorra-punkti juurde.

3. Riigikogu istungjärgu waheaja määramise küsimus.

K. Wirma (sd.): Wanematekogu käsitas küsimust, millal käesolewat istungjärku lõpetada ja selle otsuse põhjal, mis wanematekogus tehti, teen järgmise ettepaneku: „Riigikogu otsustab käesolewa koosolekuga Riigikogu esimest istungjärku lõpetada.

Waheajal, kunni järgmise istungjärguni jäetakse töötama riigikaitse ja wäliskomisjon.“

Mina selle juures juhin Riigikogu liigete tähelpanu selle peale, et ettepanud otsuse kawas ei ole mitte käsitatud Riigikogu kokkukutsumist järgmisele istungjärgule, aga wanematekogu otsuse järele peaks järgmine istungjärg olema põhiseaduses ettenähtud korraline istungjärg, mis kokku peaks tulema oktoobrikuu esimesel esmaspäewal — tänawu oleks see 1. oktoobril — ja sellepärast ei ole Riigikogu erilist otsust tarwis järgmise istungjärgu määramiseks.

Juhataja J. Tõnisson: Panen ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

Riigikogu läheb päewakorra wiimase punkti juurde.

4. Eesti demokraatliku wabariigi ja Ukraina sotsialistliku nõukogude wabariigi wahel tehtud täiendawa protokollile 25-st nowembrist 1921 a. ja sellele täiendawale protokollile 27-st maist 1922 a. Eesti ja Ukraina riikide wahel kinnitamise seadus — III luge-misel.

Wäliskomisjoni aruandja **J. Laidoner** (loeb): Eesti demokraatliku wabariigi ja Ukraina sotsialistliku nõukogude wabariigi wahel tehtud täiendawa protokollile 25. now. 1921 a. ja sellele täiendawale protokollile 27. maist 1922 a. Eesti ja Ukraina riikide wahel kinnitamise seadus.

Juhataja J. Tõnisson: (Hääletatakse.) Pealkiri on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja J. Laidoner (loeb): § 1. Täiendaw protokoll lepingule 25. now. 1921 a. ja seda täiendawale protokollile 27. maist 1922 a. Eesti demokraatliku wabariigi ja Ukraina sotsialistliku nõukogude wabariigi wahel tehtud Harkowis 17. weebruaril 1923 a. tunnustatakse kinnitatuks (ratifitseerituks)..

Täiendaw protokoll awaldatakse ühes käesolewa seadusega.

Juhataja J. Tõnisson: (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on § 1 wastu wõetud.

Aruandja J. Laidoner (loeb): § 2. See seadus astub jõusse tema wastu wõtmisega.

Juhataja J. Tõnisson: (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on § 2 wastu wõetud.

Panen seaduse lõpuhääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on seadus lõpuhääletamisel wastu wõetud.

Aruandja J. Laidoner: Teen ettepaneku käesolewat seadust ilma redaktsiooni komisjoni andmata wastu wõtta.

Juhataja **J. Tõnisson**: On ettepanek tehtud seadust ilma redaktsiooni komisjoni andmata vastu võtta. (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtava enamusega vastu võetud.

Päewakord on läbi.

Lõpetan koosoleku ja ühes sellega käesolewa istungjärgu.

Koosolek lõpeb kell 11.50 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **J. Tõnisson**.

Abiesimees **K. Wirma**.

Abisekretäär **O. Köster**.

Abisekretäär **J. Wain**.